

Árpás Károly

Egy Madách-beszéd elemzése

Madách sz zbeszédének hatásvizsgálata

Madách Irodalmi Társaság
Szeged–Budapest
2004

© Árpás Károly

Készült Budapesten, 2004-ben. Felelős kiadó,
műszaki szerkesztő, borító:
Andor Csaba

ISBN 963 9386 21 9
ISSN 1219-4042

El szó

Napjaink politikai életében kevesebb gondot fordítanak a politikusok és választóik a szónoki beszédre, mint a 19. században vagy a 20. század első felében. A politikai-gazdasági kapcsolatok kialakítása, fenntartása vagy a lobbizás nem a nyilvánosságra tartozik – nagyon sok országos és/vagy helyi politikus meg sem tud szólalni, vagy ha igen, akkor nem ismeri a hagyományos parlamenti demokrácia egyik alapját, a retorikát.

A 19. században az újságolvasók, az országgyűlési karzatok hallgatói vagy éppen a pártok vezetői messzemenő következtetéseket vontak le a beszédből – így nevezték azt a szónoklatot, amellyel az országgyűlési képviselő először bemutatkozott a „Tisztelt Házban”. Madách nagyon is tudatában volt annak, hogy másodszor induló politikai pályáját ezzel a beszéddel alapozhatja meg, gondosan készült rá. A dolgozat ezt a beszédet vizsgálja.

Tartalom

El szó	5
1. A szövegrekonstrukció	9
A szerz szövegei	9
A szövegkiadások	10
A munkaszöveg kialakítása	11
2. Madách beszéde (a munkaszöveg)	12
3. A szöveg mikrovizsgálata	20
4. A szöveg makrovizsgálata – a retorikai szerkezetr l	59
A beszéd szerkezeti egységei	71
A beszéd „hatásgrafikonja”	74
5. A beszéd és az irodalomtörténet	77
6. A beszéd politikai hatása	81
Jegyzetek	82
Mellékletek – a szövegközlések	85
Az alapszöveg	87
A kézirat	95
Az országgy lés jegyz könyve	105
A sajtó-változat	115
Névmutató	124

1. A szövegrekonstrukció

A beszéd elemzéséhez el ször magát a szöveget kellett létrehoznunk. Ez a feladat tele volt buktatóval, mert a Madách Imrét el ször országos hír vé tev szövegnek ma sincs hivatalosan elfogadott eredeti szövege – s ahogyan a kritikai kiadás munkálatai állnak, hosszú ideig nem is lesz. Nem tekintem feladatomnak a végs kritikai f szöveg kialakítását, ám a hatásvizsgálathoz mégis szükséges egy alapszöveg rekonstruálása.

A szerz szövegei

A rendelkezésre álló szövegek közül az els az 1861. 05. 28-a el tt keletkezett kézirat.¹ Bizonyos, hogy Madách hosszasan készült a bemutatkozó beszédre, hiszen Deák Ferenc nevezetes, parlamenti csoportjának nézeteit összegz els felirati beszédét május 13-án tartotta. Mivel Teleki László május 8-án öngyilkos lett, a vezérét vesztett határozati párt nemcsak obskrupcióból húzta az id t, hanem a viták során alkalmat találtak arra, hogy Tisza Kálmán körül az új vezet i csoport kialakulhasson. Madáchnak tehát nemcsak választói akaratát kellett figyelembe vennie, nemcsak parlamenti ellenfeleit kellett le- és meggy znie, hanem a politikai jöv jét is ekkor kellett megalapoznia. Ennek a beszédnek vannak olyan elemei amelyek már a kés bbi szövegekben nem szerepelnek, például Széchenyi emlegetése.

A második szöveget 1861. 05. 28-án rögzítették az országgy lés jegyz könyvében² – ez a valóságosan létez els nyilvánosság el tt elhangzott szövegünk. A rögzítés jelent ségét az adja, hogy a jegyz a hatásmechanizmus vizsgálatát könnyít reakciókat is beleírta, mintegy napjainkig közvetítve a megtörtént eseményt. Ebben a beszédben jelenik meg a Kazinczy-mondat, viszont innt l hiányzik a Széchenyi-utalás.

A harmadik szöveg a sajtónyilvánosság útján ránk maradt szöveg.³ A Magyarország cím lap a határozati pártiakkal szimpatizált, itt jelent

meg Madách beszéde el ször 1861. 05. 29-én, majd különnyomatban másokéval 29-e után. A hírnevet a többi sajtóközlés biztosította.⁴ (Ez utóbbiak sajtóhibáit nem vizsgálom, hiszen a Magyarországból másolták a szöveget.) A szöveggondozó feltételezné, hogy Madách maga adta le a szöveget, bár a jegyz könyvvel való egyezése akkora, hogy az is elképzelhet , hogy Madách tudtával a jegyz könyvb l került a szed - höz a szöveg. Ennek ellentmond, hogy az újság nem közölte a reakciókat. Az azonban biztos, hogy Madách nem kért kiigazítást, tehát egyetértett a szövegíróval.

A szövegkiadások

Az els szerz nem látta szövegközlés Gyulai Pálé.⁵ A válogató csak annyit tett, hogy az országgy lési jegyz könyv alapján közölte a szöveget. A kiadó tisztessége ez, hiszen Madách azzal a Deákkal állt szemben, aki mellett Gyulai lándzsát tört az irodalmi életben – igaz, a közélet idején Tisza Kálmán Szabadelv Pártja fönttartotta egypártrendszer uralkodott.

Újabb évtizedek után Halász Gábor adta ki a szöveget,⁶ aki feltehetően az újságközlést vethette össze a Gyulai-féle kiadással – ti. az 1194. oldalon csak ezeket említi, tehát a kéziratról és az országgy lési jegyz könyvr l nem ejt szót. Változata inkább az él nyelvhez és a hatályos helyesírási szabályzathoz közelített szöveg, mint kritikai min ség szöveggondozás.

Hasonlóan a nyomtatott változatot eleveníti fel S tér István munkája.⁷ Ha volt is több változat, egyik sem haladja meg az el z kiadásokat, kivéve az utolsó, 1987-es kiadást.

Szigethy Gábor összegy jtötte és kiadta Madách Imrének az 1861-es országgy léssel kapcsolatos beszédeit.⁸ Maga ugyan a Halász Gábor szöveghez tér vissza (52. o.), ám téved, amikor azt állítja, hogy Halász a kézirat alapján dolgozott volna, hiszen akkor feltétlenül meg kellett volna említenie a kimaradt Széchenyi-utalást, illetve, hogy Kazinczyhivatkozásával b vült a szöveg. Szigethy kiadásának jelent sége, hogy sok magyarázó jegyzettel látta el a szövegváltozatot – ezek

b vebbek a S tér-féle közreadástól, nagy részét magam is használni fogom (SzG-oldalszám).

1989-ben két szerkesztésben⁹ is megjelentették a vizsgálandó szöveget – a Halász-változatra támaszkodva, minden magyarázó jegyzet, tanulmány nélkül.

A munkaszöveg kialakítása

A fentiek alapján láthatjuk: a három (illetve a sajtóközlés sajátossága miatt négy) Madách-változathoz legalább hat szövegkiadói változat kapcsolódik. Ez megnehezítette a dolgunkat.

A munkaszöveg kialakítása során ejtettem a szövegkiadókat. Úgy találtam, hogy a különnyomat egyezik az újságbeli közléssel: ugyanis az újságközlés a kéziratra épít (nevek írása, jellegzetes Madách-szavak). Az újságközlés a beszéd után keletkezett: tartalmi részlet benne – Kazinczy-mondat; tartalmi részlet hiányzik – Széchenyi-utalás. Ennek következtében két beszédvariáns marad: a kézirat és az elhangzott beszéd. Mivel a kritikai kiadás¹⁰ alapelve, hogy az utolsó szerz i változatot tekintsük alapszövegnek, ezért úgy döntöttem, hogy a munkaszövegem az elhangzott beszéd és újságközlés montírozása lesz. Ugyanis az elhangzott beszéd tette kutatásra és közlésre méltóvá a kéziratot, és az újságközlés tette országos hír vé.

A szövegközléshez a következőket vettem számításba: a központozás az újságközlést kell, hogy kövesse. Ha különbözik a kéziratától, akkor azt (ti. a kéziratot) kell figyelembe venni, ugyanis a gyors szedési munka nem tette lehet vé, hogy figyeljenek a mondat értelméb l következő írásjellel kifejezhet finomságokra. Jelezni fogom a hallgatósági reakciókat, ezek ugyanis eligazítóak a szónoki hatás tekintetében. A helyesírást az 1984-es alapján fogom kialakítani, beleértve a szavak egybe- és különírását – megtartva viszont a latinus írásképet. A szövegbeli kiemeléseket els sorban az újságközlés alapján végeztem el (a beszédbeli hatásokat is figyelembe vette); kétes és hiányos esetekben figyelembe vettem a kézirat jelöléseit is.

2. Madách beszéde (a munkaszöveg)

A felirat vagy határozat kérdésében

Tisztelt Képvisel ház! Gibbon, a nagy angol történétíró azt mondja: *Ha Alarich a ravennai tanácsban jelen lett volna, valószínű leg ugyanazon rendszabályokat javasolja, melyekhez Honorius miniszterei, az ellenében nyúltak* E jelenet ismétlik mindenütt a világtörténetben, hol államok indulnak bomlásnak, mert országokat nem intézményeik jósága, de a közszellem, nem teoriák ragyogó volta, de polgárerény tartja fel, s mint koszorús költők mondja:

*„Minden országnak támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledől!/] s rabigába görnyed.”*

S miket Gibbon a romladozó római birodalomról ír, mindazt szemünkkel látjuk megújulni a bécsi urak tanácsában, mint megdőbbséget jelét az időknek, mert valamint *Cincinnatusokat* és *Aristideseket, Perényieket* és *Csányiakat* csak nagyjövők nemzet szülhet, úgy *Heliogabalusok* és *Cleanderek, Bruckok* és *Eynattenek* csak ott teremhetnek, hol Hamlet szerint *valami rothadás van az álladalomban*.

E rothadást 12 éven keresztül mindnyájan keserűen érezzük, azon 12 év alatt, melyről Tacitussal méltán elmondhatjuk „*Magnum profecto dedimus patientiae documentum*”. De melynek borzadalmait oly remekül ecsetelték már el ítem, hogy halovány színeimmel hozzá járulni nem akarok, s csak annak vizsgálatába bocsátkozom, ha vajon azon osztrák státusférjak, kik oly szentségsértő kezekkel merészelték a történeti fejlődés és emberi jog kerekébe belekapni, s kiknek politikáját a siker, a kormánytudomány örökös mérserpenyje régen elítélte, bírtak-e legalább eszményképül oly nagy, oly lelkesítő ideát, mely eljárásuk mentségéül szolgálhat?

Ez eszmék egyike, melyek e státusférfiakat vezették, a birodalom egysége volt. Az osztrák dinasztia alatt conglomerált heterogén országo kból egy homogen államot alkotni, mint az Spanyol-, Franciaországban vagy Nagy-Britanniában történt, szép és nagy eszme volna, csak-hogy 1400 esztend vel késett el, és miután *du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*, valóban e nagynak látszó eszme is nevetségessé vált, éppen úgy, mint *Don Quijote* törekvése a lovagkor visszaállításában, mi pedig nem is tizennégy, csak egy fél századdal késett el, mint nevetségessé válnék a kereszties hadak maga idejében magasztos ideájának napjainkban felmelegítése.

Miel tt még a nemzetek és államok egyéni kifejl dést nyertek, mi-d n még egy Z r volt az egész, akkor az elemek egyesülhettek nagyobb organizmusokká; de akkor sem egyes intéz bölcsek szavára, de önmagoknak készítve életprincípiumot, a históriát rejtekben, halkán, mint az organizáló természetben minden és mindig!

Ki azonban már meglev életvidor organismusok közé lép, s azokat akarja összeolvasztani, annak gyilkolással kell kezdeni, és romlást, rothadást igen, de életet el idézni soha sem fog. –

Tudniuk kellene azonkívül azon igen tudós doktoroknak, kik mindenhez értenek, azt is, hogy külön népcsaládokhoz tartozó nemzetek még azon organizáló századokban sem olvadtak össze soha, s hogy csak két példát említek fel, mint az amerikai faj soha az európaival nem egyesül, de inkább kivesz, mint a vegyest lakó török és görög nem olvad össze, úgy az altáji magyar sem olvadhat össze az indogerman népekkel soha, de uraim, kiveszni sem fog, mert világtörténeti hivatása van, melynek még csak els felvonását játszotta el.

Ezért tehát az osztrák államférfiak egységes Ausztriájokkal a legenda hét alvójaként t nnek fel nekem, kik nagy kés re fölébredve, oly pénzzel kínálták a világot, melynek már régen kelete nem volt. –

Másik vezéreszméjük az osztrák státusférfiaknak az volt, hogy ben-nünket civilisáljanak, mint olyanok, kik hivatvák a civilisatiót keletre terjeszteni.

Ezen egész kiinduló pont részint vastag ignorantían, részint malitio-sus ámitáson alapszik.

A magyar nemzet Sz. István korától kezdve mindig a többi Európa civilizációjának színvonalán, s t sok esetben azon felül is állott, mire, hogy e részletezéssel a ház türelmét ne fárasszam, csak néhány példát kapok ki. Ott áll a legbabonásabb századokban *Kálmán* királyunk törvénye a boszorkányok nem létéről, ott áll az *els keresztes hadak* idejében nemzetünk felvilágosodott magatartása. Ott azon tény, hogy a *feudalizmus* nálunk soha oly virágzásra nem juthatott, mint az állam megsemmisítésével jutott szomszédainknál. Ott van végre, mint fényes lap, a *protestantismus* els idejéből vallási türelmünk akkor, mid n Európaszerte az eretnekek máglyái lobogtak.

De honnan merített tudományosságunk is új táplálékokat? Az els idkben a konstantinápolyi bölcsektől, később az Anjou-házbeli királyok alatt Olasz- és Franciaországból, melyeknek egyetemait látogató túlnyomó számmal ifjúságunk, s csak mid n kor szükségévé vált vallásreformáció szavát éppen Németországban emelte fel kezdtük a német tudományt felkeresni, és akkor is kértem, nem-e éppen a mostani osztrák államférfiak *el dei szellemben és hatalomban* voltak azok, kik ez eszmék áldásos hatását a legújabb idkig hazánkban mindig gátolni s paralizálni igyekeztek. Literatúránk újratekert je végre Kazinczy, nem latin, görög és francia mintákat honosított-e, németek helyett?

Hol keressük tehát a német civilisáló hivatás eredményét; keleten? A dunai fejedelemségekben, Lengyel-, Oroszországban francia mvelés, francia eszmék virulnak. – A hozzánk költözött német vendégek nemcsak kenyeret és sót, nemcsak örömet és veszélyt, de szokásokat, mvelést és hazafiérzetet osztanak velünk.

Vagy forduljunk másfelé? Amerikába, hol a német a nagy angol nemzet szabad intézményeiért szívesen felejté nemzetiségét és szolgasága emlékeit, vagy Afrikába, hol ismét angol misszionáriusok hirdetik kiválólág az ígét. –

Hogy terjeszték az utolsó 12 év alatt köztünk a civilisatiót, – az ismét el volt mondva fényes szónoklatokban; én csak azt jegyzem meg, hogy mid n *Bach*, a democratico-absolut kormányforma feltalálója, *Rückblickében* civilisatori eredményeit tálalta a világ elé, az részint szemtelen elcsavarása volt a tényeknek, mint például az, mid n el sorolja, mennyi 3–4 osztályú tanintézettel ajándékozta meg hazánkat,

mert azt elhallgatja, hogy ezeknél sokkal több 6-8 osztályú tanintézetünket törülte el. Elhallgatja, hogy míg a mi volt intézeteinkben a birtoktalan tudnivágy ingyen képezhető magát, addig az övének súlyos terheit a vagyonos is alig bírja el.

Részint pedig oly eredmények felmutatása, melyek korántsem a kormány pártolása által, s t a kormánynak is ellenére, az el tör nemzeti genius termékenyít fuvalma alatt keletkeztek, s így azon *kakas* nevetséges szerepét játssza, mely kukorikolásának tulajdonítá a hajnal hasadtát. –

Valóban ennyi *arrogantia*eszembe juttatja a német költ eme szavait:

*Wo ist des deutschen Vaterland?
Wo's Pulver einer einst erfand,
Und heut' noch jeder denkt dabei:
Dass er der Mitterfinder sei. [2.] {5.}*

Mіндеzeknél azonban még igazibb hévmér je a civilisációnak a politikai érettség és szabadság. S e tekintetben önérettel kérdezhajjuk Európa népeit, kérdezhajjuk szétzilált szerencsétlen szomszédainkat, kiknek szívb l kívánjuk állapotaik javulását, ki állt századról századra el bb, mint mi, s ki áll jelenleg is jogban és érzelemben er sben nálunk, ha szerencsében és anyagi er ben nem is? –

Magna chartánk az angolokéval egyidej , mit a genfi bölcs csak a múlt században elméletként bírt fölállítani a contract sociale-ról – az államunk alakulásában, már egy ezredév el tt történelmi tény volt. Mit a világrendít francia forradalom véres küzdelmek között bírt csak kimondani a népfelségr l, az 1790-ben törvényül lett nálunk formulázva, hogy minden maestas a nemzetnél van, s mi törvényben kimondatott, azt a gyakorlat életbe lépteté, //és nagy hazánkfia Széchenyi minden vegyes ülést így szólított meg:// s már akkor a vegyes ülések így l nek szólítva: Felséges haza. –

S minket, kik ily el zményekkel bírunk, akartak 12 évi sanyargatással, melyben a római íróval szólva: *Vidimus quod ultimum esset in servitute*, mint Izrael népét a babilóniai fogságban rákényszeríteni, hogy Isten

ujjával írt törvényeinket I elpártolva egy Baalhoz szeg djünk, kinek istenségét más nem bizonyítja, mint telhetlen oltárán füstbemen vagyona milliő szegénynek, s elfolyó vére emberáldozatoknak.

De bár e 12 év alatt cselekvésük korlátot nem ismert, hogy reája illettek *Sz. Bernát* szavai *facitis quia potestis, an autem oportebat, questio est* – végre kisült, hogy *non oportebat*, villámaik, melyeket reánk szórtak, éppen úgy nem ártottak, mint egykor a *pápa egyházi átka*, melyet egyszerre az Európába tör törökök, az égen felt nt üstökös és a sáskák ellen kimondott. A kísérlet nem sikerült, gyöngébb volt az *er-szak*, mint a *szellem*.

Mi a democratico-absolutisticus kormányforma feltalálójának nem sikerült, azt *Schmerling* absolutistico-democratia feltalálója kísérti meg újra, mégpedig az alkotmány zászlói alatt, mert az alkotmányos eszmék legnagyobb gy zelme az, hogy a mai korban ellenük is csak a szabadság színe alatt lehet harcolni.

Ott állunk tehát ismét, hol 1850-ben álltunk, csakhogy a tér még szégyenletesebb, most velünk, általunk, törvényes úton szándékoltatik a nemzetgyilkolás végbevitelni, mi az er szaknak nem sikerült, s míg az országot *dragonade-ok* rémülete járja végig, utolsó filléreinket I fosztogatva, hogy azokkal a *modena* herceg hadseregét fizessék, míg *nem ismer* hatalom bérencei visznek ijedelmet a békés lakokba, míg ugyanazon hatalom tisztvisel i *felmentve* törvényeink alól, intézkednek fölöttünk, míg *e ház* lépcs in lelépve, elhagytuk egyszersmind a tért, melyen si törvényeink respectáltatnak, addig mi Magyarország törvényhozó testülete, mint tengeri rabló álzászlója vagyunk a külföld elámítására, pellengérré állítva. –

Azonban hiszem er sen, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, mert nemzetem politikai érettsége sokkal nagyobb, hogysem át ne lássa, miként *Bach*- és *Schmerling*-rendszer, hogy egy triviális spanyol közmondással éljek – *ugyanazon kutya, csak más nyakravalóval*.

Hiszem, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, ha mi is, mint a római senatus *Brennus* barbárjainak betörése alatt, tógáinkba burkolva törvényes helyeinkben várjuk be mozdulatlanul csapásaikat.

E törvényes tért látom én mélyen tisztelt Deák Ferenc képvisel úr indítványának legtöbb pontjában elfoglalva, azért szavazatommal én is hozzájuk járulok.

De éppen mivel ily rendkívül kétes állásban vagyunk, legkisebb oly tér feladásától is félek, mire a rosszakarat későbbi lépéseknél utalhat.

Ez óvatosságra példa int a legközelebbi napokból.

A megyék organisálták magukat, a megyék felírtak, bár jól tudták, hogy egészen törvényes téren nem állanak – csak azért, hogy lehetségessé tegyék az országgyűlést, melyben a nemzet mint ilyen nyilatkozhassék, s nyilatkozhassék a törvény és alkotmány legszigorúbb megtartása mellett.

S íme már a megyék felírásait érvekkül halljuk felhozni amellet, hogy írjunk fel mi is, – az első engedély lépést halljuk okuk felhozni, hogy tegyünk meg a másodikat is. –

Rajta vagyunk a szoros jogtól való eltérés lejtén, melyet csakhamar arra használnának elleneink, hogy beléle az egyezkedés harmadik lépésének logicáját következtessék, miről pedig a szó valódi értelmét véve, úgy hiszem e házban senki sem álmodik, mert egyezkedni annyit tesz, mint követeléséből engedni is akarni, a mi követeléseink pedig éppen úgy nem lehetnek engedély tárgyai, mint a lenni vagy nem lenni, mint az élet és halál.

Kerüljük tehát annak látszatát is, a felírás választ, ez viszonzválaszt feltételez, mindebből a rosszakarat – pedig nem jó barátokkal van dolgunk – egyezkedést magyarázhat ki, s valóban, ki nekem ultimátumát beadja, de az elszobában marad, az némi gyanút méltán is költhet fel bennem, hogy még ez nem volt utolsó szava.

Azért pártolom én Tisza Kálmán, tisztelt képviselőúr módosítványát, s a határozat formáját, mert ezt tartom jogaink védelmében *óvatos politikának*.

Mondják, hogy minden antecedentia a felirat mellett van, de azon álláshoz, melyen vagyunk, még antecedentiát nem hallottam a történetből idézni, s így mindaddig, míg azt nem hallok, én sem keresek antecedentiát a határozatra.

Mondják, hogy a határozat magunkon kívül nem kötelez senkit. S vajon kit kötelez a jogaiban megsértett gyöngének protestációja, kit az összereszkadó harcos jajkiáltása? Ugyebár senkit, és mégis mindent, kinek keblében nemes érzés lakik, s t az is, ki pirulva érzi, hogy e jajkiáltás okozója.

S most mid n a szó percek alatt körüljárja a világot, ne féljünk, hogy süketen hangzik el szavunk, ne féljünk, hogy azon hatalom fülébe nem hat, mely okozója, hogy köztünk *törvényes kormány nincs*, mely a vele való közlekedés egyetlen törvényes eszköze lehetne, mely okozója, hogy *csonka parlament vagyunk*, s így képtelenek azon kit n törvényhozási cselekvény gyakorlatára, hogy felír hassunk.

S ha e hatalom oly térre kívánna lépni, melyen lehetséges, hogy kezdet foghassunk, ne mondja senki, hogy azt felírás nélkül nem teheti, ott van törvénykönyvünkben megírva az út, mely e térre vezet. – Addig *folyamodást* írhatunk a *hódítónak*, kérve kérhetjük, uram már sok a sa nyargatás, a nyomor, melyet ránk küldesz, könnyíts terhünkön, de felírást, mint nemzet fejedelméhez, addig nem küldhetünk.

Éppen azért tehát, mert tudom, hogy szavunk határozat formájában is végig fogja rezegni a világot, hiszem én is, mit igen tisztelt képviselő mondottak, hogy országgyűlésünk nem lesz eredménytelen, mert *most* a *jelenben* más eredményt nem is várok, mint azt, hogy megértsen a világ, s hiszek lételünk biztos voltában a *jövőben*, mert e megértett szó a jog, az igazság és haladás szava leend. –

Összecsaphatnak még egyszer felettünk a keserűség setét hullámai, de a mi gyűszűnk csak idő kérdése, a durva erőszak csak ephemer gyűszűt arathat, az *eszme fölkelés közvagyonná lesz*, melyért első ki mondói elvérezének.

Még csak néhány, részint e házban, részint szomszédainknál felmerült eszmére kívánok reflectálni.

A placetum iránt az előttem mondottak után szólni, halottak elleni küzdelem volna, csak azt akarom még megjegyezni, hogy a placetum joga soha a magyar catholica egyház függetlensége ellen nem volt irányozva, csak egy politikai külhatalom befolyása ellen, – s valamint hazánk *Mátyás király* alatt legjobban virágzott, ki a placetum jogát vasmarokkal tartá fel, úgy *Ulászló* alatt a placetum joga megsértvén, tudjuk siralmas következeit.

Igen tisztelt szónokok fényesen bebizonyították, hogy Ausztria nagyhatalmi volta nem az egységes Ausztria, s t éppen a dualismus feltétele. – Én erre csak azt jegyzem meg, hogyha az ellenkező leg volna is, az opportunitás elvét soha érvül el nem fogadhatnók, anélkül, hogy

egyszersmind minden rablást, minden elnyomását a gyengébbnek, ne szentesítsük, hogy vele el nem ismerjük, miként annak, ki *saját vagyonából* úr nem lehet, joga van *emberféle zsebére*. – De különben is, tartozik-e boldogságunkhoz, hogy nagyhatalmasság legyünk? Hallottuk-e valaha, hogy egy *belga* ezért megirigyelt volna egy *oroszalattvalót*?

Végre azt mondják szomszédaink, hogy mi forradalmi téren állunk. Ha forradalmi téren az áll, ki a történeti jogokat lábbal tapodja, ha az áll, ki minden kegyeletet levetk zve, er szakosan ültet új intézményeket elrombolt régiek helyére, úgy a forradalmi téren k vannak, a conservativ magyar nemzet ellenében, s Európa érdeke minket irányokban gy zelemre vezetni, nehogy elbírhatlan zaklatások után azon térre szorítva, eggyel szaporítsuk azon meggyilkolt nemzetek sorát, melyek egyike tavaly megifjúlva és fenyegetve kelt fel halottaiból, másikának véres kísértete pedig *Banquó* szellemeként még folyvást rémíti az európai diplomáciát.

3. A szöveg mikrovizsgálata

Mielőtt a hatásmechanizmussal, a retorikai szerkezettel foglalkoznék, szükséges a szöveg újbóli közlése, hogy a bekezdések egyenkénti vizsgálatával¹¹ bemutassam: milyen közös tudásra hivatkozott a szerző, mi-féle ismeretekre, élményekre támaszkodva próbálta meg lenyűgözni a hallgatóságát. Amennyire lehetett, megpróbáltam a korabeli világra vonatkozó tudásomat e cél szolgálatába állítani – ám időnként szükséges volt a visszatekintés, így ma már többet tudó elemző véleményét is megszólaltatni (igyekeztem e két nem összekeverni – ebben Szigethy Gábor példáját követtem).

A felirat vagy határozat kérdésében [munka 1.]

(I.) Tisztelt Képviselőház! [1.] {1.}

Gibbon, a nagy angol történetíró* azt mondja: *Ha Alarich a ravennai tanácsban jelen lett volna, valószínűleg ugyanazon rendszabályokat javasolja, melyekhez Honorius miniszterei, az ellenében nyúltak* [2.] {2.}

E jelenet ismétlődik mindenütt a világtörténetben, hol államok indulnak bomlásnak, {3.}

mert országokat nem intézményeik jósága, {4.}

de a közszellem, {5.}

nem teoriák ragyogó volta, {6.}

de polgárerény tartja fel*, {7.}

s mint koszorús költőnk* mondja:

„Minden országnak támasza, talpköve

A tiszta erkölcs, mely ha megvész,

Róma ledől!/] s rabjába görnyed.” [3.] {8.}

Szövegtani megjegyzések [a továbbiakban „Sz.”]: A m helymunkákat elhagyom; azért volt szükséges a szabadmondatokig „lehatolni”, mert a bekezdések részint túl rövidiek, részint többségük összetett mondatból áll, s ezek vizsgálata úgyszólván megkívánja a tüzetesebb vizsgálatot. Szabadmondatnak tekintünk minden egyszeri mondatot, illetve az összetett mondatok f mondatait. Ezek között már könnyen a tartalmi-logikai viszony megállapítása. A tartalmi-logikai viszony, illetve a téma-réma kapcsolat rámutat a bekezdés tételmondatára, illetve tételgondolatára (ha azt egy vagy több szabadmondat tartalmazza). A részletes elemzésnek csupán az eredményeit közlöm – itt az arab számok kivétel nélkül szabadmondatra vonatkoznak. A jelölés pedig az iskolaival egyezik: – kapcsolatos mellérendelés; $\rightarrow\leftarrow$ ellentétes mellérendelés; \rightarrow következtet mellérendelés; \leftarrow magyarázó mellérendelés; \sim választó mellérendelés. A tételmondatot mutató számot nagyobb betűvel és vastagon szedtem, az esetenként összetartozó gondolatokat zárójellel érzékeltetem.

1 – 2 – 3 \leftarrow (**4** $\rightarrow\leftarrow$ **5** – **6** $\rightarrow\leftarrow$ **7**) – 8

A bekezdésen belüli rendezettség segíthet az érvelés finomságainak további vizsgálatában – ezt terjedelmi okokból nem vállaltam, azonban az olvasó folytathatja.

A tételmondat megállapítása segítségével a bekezdések közötti viszony is megvizsgálható, s így feltárulhat a szövegegész makrostruktúrája – akár térben is kivetítve.

Értelmezéskönnyít magyarázatok [a továbbiakban „É.”]:

*„Gibbon, Edward (1737–1794) – angol történétíró; meghatározó jelentőségű nagy műve *A római birodalom hanyatlásának és bukásának története*. Madách Imre em XXXI. fejezetének kezdő mondatát idézi. Alarich – a nyugati gótok királya; háromszor ostromolta meg Rómát, i. sz. 410. augusztus 24-én el is foglalta. Honorius, Flavius (384–423) – gyenge és erélytelen nyugatrómai császár; 395-ben örökölte apjától a császári címet, de valójában gyámja, az okos és ravasz Stilicho uralkodott, aki – amíg a császár 408-ban meg nem gyilkoltatta – Alarich meg-megújuló rohamaival szemben képes volt megvédeni Rómát.” (SzG–53–54. o.)

*A történetfilozófiai utalásokhoz ajánlom korábbi dolgozatomat: *Történelemszemléleti vázlatok*, in IX. Madách Szimpózium Balassagyarmat–Szügy, 2001, Budapest–Balassagyarmat, 2002.

*Berzsenyi Dániel (1776–1836); *A magyarokhoz* (Romlásnak indult hajdan er s magyar!) cím versére hivatkozik Madách Imre. Az idézet első sora helyesen így hangzik: „Így minden ország támasza, talpköve”. (SzG–54. o.)

Tartalmi-retorikai megjegyzések [a továbbiakban „T.”]: A római történelem a latinos kultúrán felnövekedés számára éppen annyira ismert, mint azoknak, akik Gibbon mellett (akinek művét németül is lehetett olvasni) Montesquieu hasonló című munkáját tanulmányozták. Van abban valami megkapóan emberi, hogy a Habsburg-birodalom, az Osztrák Császárság történetét a hanyatló Római Császárság nézőpontjából vizsgálták – ezt sosem szabad figyelmen kívül hagyni.

Berzsenyi Dániel, a nemesi nemzettudat megfogalmazója idézett versében ugyancsak erre utalt; arról nem is szólva, hogy Berzsenyi alkaioszi strófái visszaidézték Horatius verseit, életfilozófiáját (akinek szépirodalmi és erkölcsfilozófiai tanításai átjárták a század első harmadának gondolkodásmódját).

Madách a magyar kérdést világtörténelmi összefüggésekbe állítja – függetlenül a hallgatóság történetfelfogásáról –, ezzel arra figyelmeztet, hogy a döntéseink nemcsak a magyar sorsot, hanem a világtörténetet is befolyásolhatják: ezzel a jóakarát megnyerése kötelező elírásának is eleget tesz.

(II.) S miket Gibbon a romladozó római birodalomról ír, mindazt szemünkkel látjuk megújulni a bécsi urak tanácsában, mint megdőbent jelét az időknek, {1.}

mert valamint *Cincinnatusokat* és *Aristidéseket*, *Perényieket* és *Csányiakat* csak nagyjövő nemzet szülhet, {2.}

úgy *Heliogabalusok* és *Cleanderek*, *Bruckok* és *Eynattenek** csak ott teremhetnek, hol Hamlet szerint *valami rothadás van az álladalomban*.* [1.] {3.}

Sz.: 1 ← (2 – 3)

É.: *,Cincinnatus, L. Quinctius – az egyszer ség és az erkölcsösség példaképe a hajdani Rómában; az i.sz. 5. század derekán volt konzul, volt diktátor, de a rend és a béke helyreállítása után mindig visszavonult falusi birtokára. Arisztidész (i. e. kb. 540 – kb. 467) – kimagasló képesség athéni államférfi, akit kortársai az „igazságos” melléknévvel tüntettek ki. [Az arisztokrata párt vezére, Themisztoklész szám zeti – Á. K.] Perényiek – a sok kiváló férfit adó családból Madách Imre első sorban Perényi Zsigmondra (1783–1849), a szabadságharc vértanújára gondolhatott. [Az 1848–49-es népképviselői országgyűlés házelnöke volt – Á. K.] Csányiak – Madách Imre a szabadságharc után kivégzett politikusra, Csányi László (1790–1849) közlekedésügyi miniszterre utal. Heliogabalus (Varius Avitus Bassianus) – i. sz. 218 és 222 között bűnös, felelőtlen életéről és uralkodásáról hírhedt lett római császár; meggyilkolták. Cleander – a szicíliai Gela város tirannusa; i. e. 498-ban meggyilkolták.* Bruck, Karl Ludwig (1798–1860) – osztrák pénzügyminiszter; bonyolult pénzügyi manőverei nem nyerték meg az udvar tetszését, nevét az Eynatten-féle sikkasztási ügygel is kapcsolatba hozták: öngyilkos lett. Egy évvel később, a per során derült ki: az Eynatten-ügyben ártatlan volt. Eynatten, August Friedrich (1798–1860) – altábornagy, Verona kormányzója; sikkasztásért perbe fogták, öngyilkos lett.” (SzG–54. o.) Az 1860-as öngyilkosságokkal pecsételt korrupciós botrányról sokat olvashatunk Jókai Mór *Egy az Isten* kritikai kiadás jegyzeteiben.

*Madách rosszul emlékezik, mert ez a szöveget nem Hamlet mondja, hanem Marcellus a tragédia első felvonás negyedik színének vége felé. A fordítás viszont az övé: Vajda Péter 1839-es fordítása még úgy szól „Valami bűnök Dániában” – ebből lesz a szólás; Arany fordítása 1867-ben válik közismertté („Rohadt az államgépben valami.”). Az „álladalom” földézi Eötvös József nagyszabású állambölcseleti művét: *A XIX. század uralkodó eszméi és hatásuk az álladalomra*.

*Bene Kálmán feltételezi, hogy gondolhatott Madách Commodus kegyencére is, akit szintén meggyilkoltak (lásd: ifjúkori drámája).

T.: Madách a fölvetett erkölcsfilozófiai fejtegetések helyett az emberek két csoportját nevezi meg: az egyikbe tartoznak a becsületesek, a hazáért a népért önfeláldozó politikusok, a másikba a korrupt, megvetett államhivatalnokok, államférfiak – ha a hallgatói az antikvitást nem is ismerik, de az alig egy éves botrányos eseményeket igen. Csoportképzésével a maga oldalára állítja a hallgatóságot, hiszen senki nem akar a „b nösök” halmazába tartozni (e fogás a romantikus szónokok kedvelt eszköze). A választott személyekkel utal arra, hogy a nemzeti ügy nem csupán világtörténelmi kérdés, hanem az egyének léte vagy nem léte áll döntés el tt. Ezért szerencsés Hamlet neve, hiszen a „lenni vagy nem leni” automatikusan kapcsolódik hozzá – s ebbe távoli allúzióként beleérthet a Pet fi-kérdés is „rabok legyünk vagy szabadok”. Arról nem is szólva, hogy a hallgatóságot bevonja az általános m veltséggel rendelkező közösségbe, hiszen evidens, hogy Shakespeare m vér l van szó, s az is, hogy mi történik a *Hamlet*-ben. [Elgondolkodtató, hogy az angolszász jog- és politikatörténeti kultúra fel l indítja beszédét, még ha antikvitás-allúziókat használ is. A kortársak már a harmincas évekt l megkülönböztetett figyelemmel szemlélték az angol polgári világot, mind a gazdaságot, mind az államéletet.]

(III.) E rothadást 12 éven keresztül mindnyájan keser en érez k, azon 12 év alatt, melyr l Tacitussal méltán elmondhatjuk „*Magnum profecto dedimus patientiae documentum*”.* [1] {1.}

De melynek borzadalmait oly remekül ecsetelték már el ttem, hogy halovány színemmel hozzá járulni nem akarok, {2.}

s csak annak vizsgálatába bocsátkozom, ha vajon azon osztrák státusférfiak, kik oly szentségsért kezekkel merészeltek a történeti fejl dés és emberi jog kerekébe* belekapni, s kiknek politikáját a siker,* a kormánytudomány örökös mér serpeny je régen elítélte, bírtak-e legalább eszményképül oly nagy, oly lelkesít ideát, mely eljárásuk mentségül szolgálhat? [2.] {3}

Sz.: (1 →← 2) – 3

É.: *, „Tacitus (kb. i. sz. 55–117) – a legnagyobb hatású római történetíró; az idézett mondat eredetileg így hangzik: „Dedimus profecto grande patientiae documentum.” – azaz: „Valóban nagy bizonyosságát adtuk türelmünknek.” (*Tacitus összes m veí I-II* Bp., 1980. Iulius Agricola élete 2.)” (SzG–54. o.)

*A kerék emlegetése nem csupán a körkörös történelmi fejl désfelfogás alapjára utal, hanem régi toposzjelentésére is: mind az id t, mind a szerencsét kerékkal ábrázolták a régiek (még hozzá Faludi Ferenc közismert versét is idézi: a *Forgandó szerencse* cím t).

*A siker illetén kiemelése arra utal, hogy Madách (és hallgatósága) jól ismerte N. Macchiavelli alapm vét, *A fejedelem* cím politológiai tanulmányt.

T: Madách kett s fogást alkalmaz a bekezdésben. El ször meger síti a hallgatóság közösségi érzését azzal, hogy részben visszautal a m vel -dés-élményre (Tacitus), részben a 12 év hangsúlyozásával – kétszer is ismétli – a bennünket ért és ezért összeforrasztó közös sérelmeket idézi általánosító megközelítéssel ugyan, de épp ez teszi lehetővé, hogy mindenki a személyes bántalmaira gondoljon. Másodszor pedig az „osztrák státuszférfiak” véd jeként kíván föllépni: maga akar keresni érveket fölmentésükre (hiszen a „rothadást”, a „borzadalmakat” k okozták). Közben még arra is van érkezése, hogy a harmadik szabadmondatban a kötelez szerénységet is megemlítsé!

(IV.) **Ez eszmék egyike, melyek e státuszférfiakat vezették, a birodalom egysége volt. [1.] {1.}**

Az osztrák dinasztia alatt conglomerált* heterogén országokból egy homogén államot alkotni, mint az Spanyol-, Franciaországban vagy Nagy-Britanniában történt, szép és nagy eszme volna, {2.}

csakhogy 1400 esztend vel késett el, {3.}

és miután *du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*,* {4.}

valóban e nagynek látszó eszme is nevetségessé vált, {5.}

éppen úgy, mint *Don Quixote* törekvése a lovagkor visszaállításában,* {6.}

mi pedig nem is tizennégy, {7.}

csak egy fél századdal késett el, {8.}

mint nevetségessé válnék a kereszties hadak maga idejében magasztos ideájának napjainkban felmelegítése. [2] {9.}

Sz.: 1 – ([2 →← 3] – 4 → [5 → 6 – 7 →← 8] – 9)

É.: *,„conglomeralt/konglomerált – össze nem tartozó elemek elegye, halmaza (lat.); azaz: az er szakkal egyben tartott, összeabroncsolt sok-nemzetiség Habsburg Birodalom.” (SzG–55. o.)

*,„du sublime au ridicule... – a nagyszer t a nevetségest l csak egy lépés választja el. (fr.)” (SzG–55. o.)

*Cervantes regényh sének emlegetése csúsztatást is megenged: a Bús-kép Lovag nem a lovagkort akarja visszaállítani, s nem félszázadnyi különbség van a h s vagy írója kora és az ún. lovagkor között. Itt jegyzem meg, hogy a szónoki csúsztatások a politikában nem szabálysért -ek, ha a beszéd maga eléri a célját.

T.: Madách könnyen utalhat a birodalom egységére és a homogén állam vágyára – az 1848-as események után az osztrák udvar bármilyen eszközt választott is (centralisztikusat vagy föderalisztikusat), eredményében ugyanazt mutatta. Felhívom azonban a figyelmet a spanyol, a francia és a brit/angol birodalmi törekvés példájára: akár a herderi állam-nemzet fogalom jelentésére utal, akár a világbirodalmi törekvésre – még a spanyol sem a múltté teljesen!

Madách (és kortársai) kedvére játszott az évszámokkal, ha azok meghaladták az emberélet „emlékezési határát”, s valószínű, hogy maga sem vette komolyan id mennyiségeit (úgy is csak az érzelmi hangulat-keltést szolgálta). Ugyanakkor figyeljünk föl a finomságra is: három világbirodalmat említett, s az angolszász kultúra mellé beemeli a franciát (szállóige) és a spanyolt is (irodalmi élmény). Ritka példa a párhuzamosság ilyen foka még a kortárs szónokoknál is!

(V.) Miel tt még a nemzetek és államok egyéni kifejl dést nyertek, mid n még egy Z r volt az egész, akkor az elemek egyesülhettek nagyobb organizmusokká; {1.}

de akkor sem egyes intéz bölcsek szavára, {2.}

de önmagoknak készítve életprincípiumot, a históriát rejtekben, halkán, mint az organizáló természetben minden és mindig! [1.] {3.}

Sz.: 1 – (2 →← 3)

T.: Ebben a tömörnek ható bekezdésben a félm velt filozófus érhet tetten: a tömörség igazából homályosság – ám olyan kacifántos megfogalmazásban, amelyre a hallgatóságban az a hatás váltódik ki, hogy „én is valahogyan így gondolom, de ett l pontosabban nem tudom megfogalmazni”. A beszéd egyik gyenge pontja ez a bekezdés; szerencsére csak egyetlen mondat, s a hangulatkeltés, valamint a követ példák elfelejtetik a zavarosságát.

(VI.) Ki azonban már meglev életvidor organismusok közé lép, {1.} **s azokat akarja összeolvasztani, annak gyilkolással kell kezdeni, {2.}** és romlást, rothadást igen, {3.} de életet el idézni soha sem fog. – [1.] {4.}

Sz.: 1 – **2** → (3 →← 4)

T.: Bár még ez is szorosan kapcsolódik az el z bekezdéshez, de a csattanóban elhelyezett hangzatos ellentét poénjának sziporkázása elfeledteti azt, ami idáig vezetett.

(VII.) **Tudniuk kellene azonkívül azon igen tudós doktoroknak,* kik mindenhez értenek, azt is, hogy külön népcsaládokhoz tartozó nemzetek még azon organizáló századokban sem olvadtak össze soha, {1.}**

s hogy csak két példát említsek fel, {2.}

mint az amerikai faj soha az európaival nem egyesül, {3.}

de inkább kivesz, {4.}

mint a vegyest lakó török és görög nem olvad össze, {5.}

úgy az altáji magyar sem olvadhat össze az indogerman népekkel soha,* {6.}

de uraim, kiveszni sem fog, {7.}

mert világtörténeti hivatása* van, melynek még csak els felvonását játszotta el. [1.] {8.}

Sz.: 1 – {2 → (3 →← 4) – 5 → (6 →← 7) ← 8}

É.: *A vágás kettő: a „tudós doktorok” nemcsak arra utal, hogy jogászok súlya nagy az osztrák kormánypolitika alakításában, hanem arra is, hogy az 1850-es években jelent meg először a napjainkig visszatér propagandaérv: szakért kormányról van szó.

*A fajok, a nyelvek és a világtörténelem összekapcsolása a 19. század első felében kialakuló „organikus történelem” hipotéziséhez kapcsolódik, melynek kialakításában Humboldt nyelvfilozófiai ötletei összekapcsolódtak Lamarck élettörténeti kutatásaival, s tulajdonképpen a 18. századi felvilágosodás racionális vagy legalábbis racionalitást keres elméleteit idézi.

*A „világtörténeti hivatás” hegelianus történelemfelfogásra utal (bár a Herderbe is beleillik).

T.: Az ironizáló bevezetés után furcsa példákkal áll elő. Az „amerikai faj” – „európai” érthető ’shonos’ és ’hódító, betolakodó’ értelemben éppen úgy, mint az „altaji magyar” – „indogermán nép”; de a „vegyest lakó török és görög” emlegetése nem illik ide. Igaz, hogy mögöttes értelemben ott a mohamedán és a keresztény – ám vallási megkülönböztetés a magyar viszonyok közt nem áll fenn. Talán megkísérelhetnénk itt is a hódító – hódított viszonyt észbe venni, ám akkor a sorrend borul, s ez az első hallásra kívánó beszéd esetében hiba. Ezt a hibát viszont ellensúlyozza a befejező mondatban a nemzeti nagyságra való hivatkozás.

(VIII.) **Ezért tehát az osztrák államférfiak egységes Ausztriájokkal a legenda hét alvójaként* t nek fel nekem, kik nagy kés re fölébredve, oly pénzzel kínálták a világot, melynek már régen kelete nem volt. – [1.] {1.}**

Sz.: Amikor a bekezdés egyetlen szabadmondatot/szövegmondatot tartalmaz, akkor értelemszerűen ez a tételmondat is. Ez esetben a vastag szedést elegendőnek tartom.

É.: *A legenda hét alvója nem a „hétalvó” kifejezésre utal, s szó sincs a világ lustáiról. A szent hétalvók a hét efezusi testvér (más változatban pásztor) a 3. században egy keresztényüldözés idején egy barlangba menekültek, ahol felfedezték és befalazták ket. 200 év múltán találtak rájuk, ekkor felébredtek, majd békén meghaltak. (*A keresztény művészet lexikona*. Szerkesztette Jutta Seibert Bp., 1986. 47. o.)

T.: Az eszmefuttatás befejezésével az osztrák státusférfiakat nem mentheti semmi: a homogenizált birodalmi egység anakronisztikus vágyálomnak bizonyult. Szépen illik ide a legenda emlegetése: ezzel egyrészt Madách gesztussal nyit a katolikus hit hallgatói felé, másrészt (s egyszerre!) utal arra, hogy a bigottan katolikus osztrák államvezetés képtelen megteremteni és megtartani az összhangot a „conglomeralt” államalakulat népei, polgárai között.

(IX.) Másik vezéreszméjük az osztrák státusférfiaknak az volt, hogy bennünket civilisáljanak, mint olyanok, kik hivatvák a civilizációt keletre terjeszteni. [1.] {1.}

T.: Az új nyitás visszautal Bach *Rückblick*-ének alapelveire – ezt a civilizáló szerepet egyébként a harmincas évektől fedezhetjük fel a német terjeszkedési politika elvi megalapozásaként.

(X.) Ezen egész kiinduló pont részint vastag ignorantíán,* részint malitiosus* ámitáson alapszik.[1.] {1.}

É.: *„ignorantia/ignorancia – tudatlanság, műveletlenség. (lat.)” (SzG–55. o.)

*malitiosus/maliciózus – gúnyos, rosszmájú. (lat.)

T.: A kettős tagadással megellegezi a példákat – a minősítésekkel hangulatot kelt (a latin szavakkal visszautal a művelődés teremtette kötésre).

(XI.) A magyar nemzet Sz. István korától kezdve mindig a többi Európa civilizációjának színvonalán, s t sok esetben azon felül is állott, {1.}

mire, hogy e részletezéssel a ház türelmét ne fárasszam, csak néhány példát kapok ki. [1.] {2.}

Ott áll a legbabonásabb századokban *Kálmán* királyunk törvénye a boszorkányok nem léte 1, {3.}

ott áll az *els keresztes hadak* idejében nemzetünk felvilágosodott magatartása. [2.] {4.}

Ott azon tény, hogy a *feudalizmus* nálunk soha oly virágzásra nem jutott, mint az állam megsemmisítésével jutott szomszédainknál. [3.] {5.}

Ott van végre, mint fényes lap, a *protestantizmus* els idejéb 1 vallási türelmünk akkor, mid n Európa-szerre az eretnekek máglyái lobogtak. [4.] {6.}*

Sz.: 1 – 2 → (3 – 4 – 5 – 6)

É.: *Az öt példa alkalmas nemcsak a magyar nemzeti nagyság érzésének felkeltésére, feltüzelésére, hanem a történelmi csúsztatásokra is. Szent István éppen nem állt a korabeli Európa civilizációs szintje felett, hanem azt akarta „behozni”. Kálmán király nevezetes törvénytárgya a boszorkányok egy bizonyos fajtájára, a strigákra vonatkozik – boszorkánypercek voltak Magyarországon, s t az egyik utolsó nagylétszámú boszorkányüldözés is nálunk volt (a szegedi boszorkányper). Az els kereszteshadak idején nemzetünk felvilágosodott magatartása abban nyilvánult meg, hogy egyéb bels okok miatt nem vettünk részt bennük (vagy hogy az egyik rablóhaddá züllött sereget kivertük az országból). [Megjegyzem, az els kereszteshadjáratok elvakultsága a helyi és korabeli történésekkel magyarázható, de 1204 után minden európai hadvisel számára világos volt a jellege – s mi ezután vezettünk egyet, támogattunk többet.] Madách feudalizmus-értelmezése viszonylagos: Magyarország is részeire hullott szét, s t éppen 1861-ben sem nem egységes (Erdély különállósága tény), sem nem önálló. A protes-

tantizmus első idejében való vallási türelmünk csak az Erdélyi Fejedelemségre igaz, ott is csak a négy bevett vallásra. Máglyák ugyan nem lobogtak, de vallásüldözés volt.

T.: A civilizációs igény ellenében először történelmi érveket sorakoztat fel a szónok. Hozhatna ellenpéldákat is – német/osztrák megfeleléseket –, ám most nem az elválasztás a célja, hanem az, hogy a két pártra bomladozó országgy lést egy nagy közösséggé forrassza. S van-e erre alkalmasabb eszköz, érv, mint a dicső nemzeti múlt. (Ebben a megközelítésben egyébként a *Himnusz* és a *Szózat* történelem-kezelésére épít.) Az anaforikus ismétlés – ott (áll) – nemcsak nyomatékosít, hanem lehet séget teremt arra is, hogy a hallgatóság mintegy fölfizze az elhangzottakat.

(XII.) **De honnan merített tudományosságunk is új táplálékokat?**

[1.] {1.}

Az első időkben a konstantinápolyi bölcsektől,* {2.}

később az Anjou-házbeli királyok alatt Olasz- és Franciaországból, melyeknek egyetemeit látogatá túlnyomó számmal ifjúságunk, {3.}

s csak midőn kor szükségé vált vallásreformáció szavát éppen Németországban emelte fel kezdtük a német tudományt felkeresni, {4.}

és akkor is kérдем, nem-e éppen a mostani osztrák államférfiak *el dei szellemben és hatalomban* voltak azok, kik ez eszmék áldásos hatását a legújabb időkig hazánkban mindig gátolni s paralisálni* igyekeztek.

[2.] {5.}

Literatúránk újraterejtje végre Kazinczy, nem latin, görög és francia mintákat honosított-e, németek helyett?*[3.] {6.}

Sz.: 1 – (2 – 3 – 4 – 5 – 6)

É.: *A konstantinápolyi bölcsek emlegetése csúsztatás: miután Géza fejedelem Róma felé nyitott, legfeljebb bazilita apácákat és szerzeteseket terelt meg Magyarországon; az 1054-es szakítás után a magyar egyház minden kapcsolatot megszakított Konstantinápolyal.

*, „paralisal/paralizál – gyengít, megbénít. (gör.-lat.) A beszéd 1861-es kiadásában az e mondatot követő mondat csak mint Madách Imre lapalji jegyzete olvasható.” (SzG–55. o.) Az országgal léni naplóban viszont a szövegbe van illesztve – Á. K.

*Kazinczy Ferenc is csúsztatás: éppen nem latin, görög és francia mintákat honosított meg, hanem ellenkezéleg a német irodalmat tekintette példaképnek!

T.: A tudomány- és művelődéstörténeti példák sántítanak – ám ezt ellenpontozza a napjainkig élő cenzúrában és manipulációban a hallgatók személyes tapasztalatiban is megnyilvánuló igazság: a német megújulás (mind a vallási újítás, mind a felvilágosodás és liberalizmus) magyarországi hatását éppen azok az uralkodó politikakörök akadályozták és akadályozzák, akik terjesztésük szükségességére hivatkoznak. Ezt a csattanó röpösztöt nem lehet elhárítani.

(XIII.) **Hol keressük tehát a német civilizáló hivatás eredményét; keleten? [1.] {1.}**

A dunai fejedelemségekben, Lengyel-, Oroszországban francia művelődés, francia eszmék virulnak. – [2.] {2.}

Sz.: 1 ← 2

(XIV.) A hozzánk költözött német vendégek nemcsak kenyeret és sót, nemcsak örömet és veszélyt, {1.}

de szokásokat, művelődést és hazaférvzetet osztanak velünk.* [1.] {2.}

Sz.: 1 → 2

É.: *A középkorban és az újkorban betelepülő német hospesek jelentőségének csökkentése ismét csúsztatás: ha nem is civilizáló szándékkal érkeztek Magyarországra, de hozták és terjesztették el a német városjogot vagy a korszerűbb technikákat, technológiákat – ez tagadhatatlanul német közvetítéssel történt.

T.: A két bekezdés tartalmilag összetartozik, hiszen egyetlen szónoki kérdésre felel. A kompozíciós szándék szerint el ször szomszédságunkra mutat – gesztusként önálló Lengyelországról szól (a lengyelbarátság politikai állásfoglalás is volt) –, majd a betelepült hazai németiséget hozza példaként, ellenpéldaként. Ez utóbbiról érzi, hogy sántít, s ezért tágítja a szellemi horizontot a következő bekezdésben Amerika és Afrika emlegetésével világméret vé.

(XV.) Vagy forduljunk másfelé? [1.] {1.}

Amerikába, hol a német a nagy angol nemzet szabad intézményeiért szívesen felejtí nemzetiségét és szolgálása emlékeit, {2.}
vagy Afrikába, hol ismét angol misszionáriusok hirdetik kiválólág az ígét. – – [2.] {3.}

Sz.: 1 ← (2 –v– 3)

T.: A szónoki kérdés csupán a közönség figyelmének ébrentartását szolgálja, hiszen a kés bbiekben konkrét adattal nem elégtí ki az információigényt, inkább a „közös ismeretre” hivatkozik. Az amerikai példa nyilván az Észak-amerikai Egyesült Státusokra vonatkozik; az Óvilágban köztudott volt, hogy milyen nagy a német betelepül k számaránya, s mennyire nem ragaszkodnak etnikai, nyelvi elkülönülésükhöz. Az afrikai ígehírdetés bombasztikus, üres frázis – f leg, hogy mennyire nem ígehírdetésr l volt szó –, viszont párhuzamként megállta a helyét. Az „íge” emlegetése pedig visszautalt arra, hogy a magyar politikai életben a „nyitás” a protestáns vallási felekezetek létének politikai problémává válásával indult.

(XVI.) Hogy terjeszték az utolsó 12 év alatt köztünk a civilisatiót, – az ismét el volt mondva fényes szónoklatokban; {1.}

én csak azt jegyzem meg, hogy mid n *Bach*, a democratico-absolut kormányforma feltalálója, *Rückblíkében* civilisatori eredményeit tálalta a világ elé,* {2.}

az részint szemtelen elcsavarása volt a tényeknek, {3.}

mint például az, mid n el sorolja, mennyi 3-4 osztályú tanintézetel* ajándékozá meg hazánkat, {4.}

mert azt elhallgatja, hogy ezeknél sokkal több 6-8 osztályú tanintézetünket törülte el. [1.] {5.}

Elhallgatja, hogy míg a mi volt intézeteinkben a birtoktalan tudnivágy ingyen képezhető magát, {6.} addig az övének súlyos terheit a vagyonos is alig bírja el. [2.] {7.}

Sz.: 1 – 2 ← {[3 → (4 →← 5)] – (6 →← 7)}

É.: *,Bach, Alexander (1813–1893) – osztrák politikus, miniszter, 1852–1859 között a kormány tényleges vezetője; 1857 októberében jelent meg névtelenül *Rückblick* (Visszapillantás) című, a Bach-rendszeret dicsőítő munkája. E m re válaszképpen születik meg Madách Imre *A civilizátor* című komédiája és (majd 1859 júliusában) Széchenyi István *Ein Blick auf den anonymen Rückblick* (Egy pillantás a névtelen „Visszapillantás”-ra) című röpirata.” (SzG–55. o.)

*A Bach-rendszer oktatási reformja összevethető a Ratio Educationis 1777-es, 1809-es rendszerével (ehhez segítséget nyújthat Mészáros István *Oskolák és iskolák*. Epizódok tizenhat régi iskolánk történetéből. I. Bp., 1988; *Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve*. (Organisationsentwurf) A szöveget gondozta és sajtó alá rendezte Horánszky Nándor. Fordította Schaffhauser Ferenc. A fordítást ellenőrizte és a bevezető tanulmányt írta Zibolen Endre. A tantervelmélet forrásai 12. Bp., 1990) – ma úgy tényleg szükség volt a modernizáció.

T.: Miközben ismét él a szerénység eszközével (első szabadmondat), briliáns húzással az oktatást veszi el: aki nem tanult, annak a gyereke már bizonyosan belekerült az új közoktatási rendszer valamelyik intézményébe – s a szónok nem azt emeli ki, hogy az alsó-, közép- vagy felső oktatás korszerű-e vagy nem, elnémetesít-e vagy fölkészít a modern tudásra, hanem egyszerűen az anyagi terhekre hívja fel a figyelmet. Szinte demagóg hangulatkeltéssel mindenkit ott ragad meg, ahol a legérzékenyebb: a családi költségvetés terheinél.

(XVII.) Részint pedig oly eredmények felmutatása, melyek korántsem a kormány pártolása által, {1.}

s t a kormánynak is ellenére, {2.}

az el tör nemzeti genius termékenyít fuvalma alatt keletkeztek, {1.}

s így azon kakas nevetséges szerepét játssza,* mely kukorikolásának tulajdonítá a hajnal hasadtát. – [1.] {3.}

Valóban ennyi *arrogantia* *eszembe juttatja a német költ öme szavait:

Wo ist des deutschen Vaterland?

Wo's Pulver einer einst erfand,

Und heut' noch jeder denkt dabei:

*Dass er der Mitterfinder sei [2.] {4.}**

Sz.: (1 →← 2) → **3** ← 4

É.: *,...azon kakas nevetséges szerepét játssza... – Az ember tragédiája VII. színéb l csengenek vissza e sorok: „Kiket nagyoknak mond a krónika, / Mind az, ki hat, megérté századát, / De nem szülé az új fogalmakat. / Nem a kakas szavára kezd viradni, / De a kakas kiált, mert hogy virad.” (SzG–55. o.)

*arrogantia/arrogancia – kihívó szemtelenség, pökhendiség, fennhéjázás (lat.)

*,„Wo ist des deutschen Vaterland?... – A német költ Ernst Moritz Arndt (1769–1860), akinek *Was ist des Deutschen Vaterland* (Mi jelenti a németnek a hazát?) cím költeményének satirikus parafrázisát Madách Imre Sebastian Brunner (1814–1893) osztrák papkölt *Der blöde Ritter, poetische Galerie deutscher Statspiffe* (1848) (A bamba lovag...) cím satírágy jteményéb l másolta jegyzetfüzetébe s onnan beszéde szövegébe. De már korábban, *A civilizátor* cím komédiája írásakor lefordította és beépítette m vébe magyarul e négy sort: „Ah úgy, tehát a németnek hazája / Az, ahol egykor puskaport csináltak / S ma is mindenki büszkén azt hiszi, / Hogy vala az egyik munkatárs.” (SzG–55. o. és S tér 1958–614. o.)

T.: A kormány és a nemzeti génusz ellentéte romantikus pátosszal ruházza fel a viszonyt – ám Madách még így sem akarja felemelni ellen-

felét, ezért ellenpontozza a beszédében egyb l a kakással. (Ezzel visszaautal a VIII. bekezdés hét alvójára is.) Van ebben az utalásban valami ismeretlen viszony, ti. a kakas és az arrogancia emlegetése – úgy vélem, hogy egy saját korában ismert részegeskedési, dorbézolási szokásra is utalhat (ezt nem tudom bizonyítani). A versezet pedig találó – és visszaautal a „tudós doktorokra” is.

**(XVIII.) Mindezeknél azonban még igazibb hévmér je a civilisatió-
nak a politikai érettség és szabadság.* [1.] {1.}**

S e tekintetben önérettel kérdezhetjük Európa népeit, {2.}

kérdhetjük szétzilált szerencsétlen szomszédainkat, kiknek szív b kívánjuk állapotaik javulását, {3.}

ki állt századról századra el bb, mint mi, {4.}

s ki áll jelenleg is jogban és érzelemben er sben nálunk, ha szerencsében és anyagi er ben nem is? – [2.] {5.}

Sz.: 1 – [(2 – 3) – (4 – 5)]

É.: *A „szabadság” emlegetése definiálás nélkül újabb csúsztatásokhoz vezet. Már korábban, a Berzsenyi-versnél utaltam arra, hogy még 19. század második felében sem volt ritka, hogy a politizáló a nemzetet a nemesi nemzet értelemben értette, bár anakronisztikusságán az újságolvasók is kacagtak. A szabadságra vonatkozó példák sorában Madách egybemossa a rendi autonómia biztosította nemesi szabadság-jelentést a liberális polgári szabadság-fogalommal. Ez a hallgatóságnak nem jelentett problémát, mert maga is így gondolta.

T.: A szónoklatot el re viv nagy szónoki kérdések egyikével találkozunk, meglehetősen nehézkes megfogalmazásban. Érdekes, hogy a szónoknak van bátorság „kiszólni a szövegb l” (harmadik szabadmondat) – feltehetően ezzel is er síti a hallgatóság egységét, hiszen szomszédja nem a felirati vagy a határozati pártnak van, hanem az országgy lésben egységesen képviselt Magyarországnak. Furcsán hat a befejezésben a megfeleltetés: jog – szerencse, érzélem – anyagi er ; majd a befejezés fogja megértetni, hogy miénk a jog és az igaz érzés, ellenfeleink csupán

a szerencse és az anyagi erő segítségével uralkodnak felettünk: mindkettő változó.

(XIX.) Magna chartánk* az angolokéval egyidejű, {1.}

mit a genfi bölcsek csak a múlt században elméletként bírt fölláttatni a contract sociale-ről* – az államunk alakulásában, már egy ezredév eltt történelmi tény volt.* [1.] {2.}

Mit a világtörténet francia forradalom véres küzdelmei között bírt csak kimondani a népfelhátról*, az 1790-ben törvényül lett nálunk formulázva, hogy minden maiestas* a nemzetnél van, {3.}

s mi törvényben kimondatott, azt a gyakorlat életbe léptette, //és nagy hazánkfia Széchenyi* minden vegyes ülést így szólított meg:// {4.}

s már akkor a vegyes ülések így l nek szólítva: Felsőháza. – [2] {5.}

Sz.: 1 – (2 – 3) – 4 – 5

É.: *, „Magna chartánk – II. András 1222-ben keletkezett Aranybullája, amely azonban közjogi szempontból igen nagy mértékben különbözik az 1215-ben kihirdetett angol Magna Chartától.” (SzG–55–56. o.)

*, „a genfi bölcsek... – Jean-Jacques Rousseau (1712–1778); A társadalmi szerződés (Du contrat social) című nagy hatású művére hivatkozik Madách Imre.” (SzG–56. o.)

*ezredév eltt... – Madách a mondabeli pusztaszeri szerződésre utal, a nemesi nemzeti történelemfelfogás legendás szerződésére, amelyben levezethetővé vált az Aranybulla segítségével a nemesség rendi jellege.

*népfelhátról – a kor közgondolkodásában: „a demokráciák államokban a nép azon hatalma, melynél fogva egészen függetlenül s föltétlen érvennyel választhatja meg az államcélra szolgáló eszközöket.” (Ballagi Mór)” (SzG–56. o.)

*, „maiestas/majestas – felség, méltóság (lat.); Madách itt a népfelhátról utal, ám a kor közjogi gondolkodásában a nemzet a nemességgel azonos, így az 1790-es formula szándékában tisztességes, de távolról sem demokratikus.” (SzG–56. o.)

*nagy hazánkfia Széchenyi – bizonyára gróf Széchenyi István, aki az 1825–27-es országgyűlés utáni vegyes üléseken szólalhatott meg így.

Említése a gróf utolsó éveinek politikai tetteit kívánta megidézni – elhagyása finom tapintat az iránt, hogy csökkentsük a lehetséges összeütközéseket, ti. ki mellett állt, ki mellett állna a legnagyobb magyar.

T.: A szónok ügyes fogással a politikai fejlődés élvonalába tartozó két nemzetre utal, hogy példával és megfeleltetéssel bizonyítsa: mennyire egy időben alakultak nálunk az események. Más lapra tartozik, hogy az angol okmánnyal kapcsolatban csak 7 esztendő a különbség, viszont a népfeltség és az alkotmány kérdésében csúsztatásokról van szó: a társadalmi szerződés nem hozható kapcsolatba a mondai pusztaszerivel, az 1790-es törvények távol állnak mind az Emberi és polgári jogok kiáltványától, mind a francia forradalom alkotmányaitól – viszont ilyen említésük hangulatkeltő, s tőlem hatással jár. A záró megszólítás a dicsőséges reformkort idézi, melynek folytatásán buzgólkodnak az éppen itt egybegyűltek.

(XX.) **S minket, kik ily elzményekkel bírunk, akartak 12 évi sa-nyargatással, melyben a római íróval szólva: *Vidimus quod ultimum esset in servitute*,* mint Izrael népét a babilóniai fogságban* rákényszeríteni, hogy Isten ujjával írt törvényeinket I* elpártolva egy Baalhoz* szegdjünk, kinek istenségét más nem bizonyítja, mint telhetlen oltárán füstbemen vagyona millió szegénynek, s elfolyó vére emberáldozatoknak.* [1.] {1.}**

É.: *,„Vidimus quod ultimum...” – Tacitus szövege (Iulius Agricola élete. 2.) eredetileg így hangzik: „et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones etiam loquendi autentique commercio.” – azaz: „és amiképpen a régi kor láthatta, meddig terjedhet a szabadság, mi is láthattuk, meddig a szolgaság: a figyelők miatt még beszélni, egymást meghallgatni sem lehetett.” (Tacitus összes művei. I. k. I. 10.) Madách Imre tömöríti Tacitus mondatát: Láttuk, mennyire sülyedhet az ember a szolgaságban.” (SzG–56. o.)

*,„babilóni fogság – Nabukodonozor (Nebukadneccar), Babilónia királya (uralkodott: i. e. 605–562) elbűbésítője i. e. 597-ben, majd Jeruzsálem el-

foglalása után (i. e. 586) több mint tízezer zsidót hurcolt Babilonba, így akarta nemzeti létében megsemmisíteni Júda népét. (Királyok II. könyve. 24. és 25.)” (SzG–56. o.)

*Isten ujjával... – a Mózesnek adott két k táblára utal, melynek oldalaira el ször Isten írta rá a tíz parancsolatot.

*„Baal – az Ószövetségben különböz istenségek neve, bálványimádó kultuszok megtestesít je.” (SzG–56. o.)

*elfolyó vére... – az utalás egyaránt mutat az 1848–49-es szabadságharc áldozataira és az 1859-es francia–szárd–osztrák háború halottaira és sebesültjeire.

T.: A dics séges múlt és a jelenben is ható eredmények után ellentétként az elnyomás képeit vetíti elénk a beszél . Mintha visszatérne a klasszicista retorikai hagyomány: a szentenciát picturának kell követnie. Ezt bizonyítja a latinos m veltségre való hivatkozás. Ugyanakkor a romantikus népszónokok kelléktárából is idéz, amikor utal a bibliai ismeretekre. Kedvelt fogással (lásd a 16-17. századi zsolttárirodalom) a magyarokat a zsidókkal azonosítja – és azt sugallja, ha kitarunk, akkor megérkezik a Szótér, a Messiás, a Szabadító-Megváltó. Viszont kell visszafogottságot is tapasztalhatunk, mert a Judás Makkabeus-féle fölkelést már nem idézi föl. Fontos összekapcsoló elem még a „12 év” emlegetése.

(XXI.) De bár e 12 év alatt cselekvésük korlátot nem ismert, hogy reája illettek *Sz. Bernát** szavai *facitis quia potestis, an autem oportebat questio est,** – {1.}

vége kisült, hogy *non oportebat,** {2.}

villámaik, melyeket reánk szórtak, éppen úgy nem ártottak, mint egykor a *pápa egyházi átka*, melyet egyszerre az Európába tör törökök, az égen felt nt üstökös és a sáskák ellen kimondott. [1.] {3.}

A kísérlet nem sikerült, {4}

gyöngébb volt az *er szak*, mint a *szellem* [2.] {5.} –

Sz.: [(1 →← 2) ←3] – 4 ← 5

É.: *,„Szent Bernát (1091–1153) – clairvaux-i cisztercita apát, egyház-tanító; az idézett gondolatot Madách Imre már korábban feljegyezte jegyzetfüzetébe.” (SzG–56. o.)

*,„facitis quia potestis...” – „Így cselekedtek, mert hatalmatok van rá; de hogy kívánatos így, az kérdés marad. (lat.)” (SzG–56. o.)

*,„non oportebat – nem volt kívánatos. (lat.)” (SzG–56. o.)

T.: A római és zsidó kultúra után a kereszténység történetéből merít példákat a szónak. Igen nagy ügyességgel egyszerre állít maga mellé tekintélyként a szigorú és buzgó Szent Bernátot (ám az nem derül ki, hogy a teológus milyen apropóból mondta szavait), majd állítja ellenfelei mellé a késő középkor római pápáját, talán hogy ne tartsák ultramontánnak. A lényeg azonban a befejező mondat tanulsága: az anyagi erőszak alulmarad a szellemmel vívott küzdelemben.

(XXII.) Mi a democratico-absolutisticus* kormányforma feltalálójának nem sikerült, azt *Schmerling** absolutistico-democratia feltalálója kísérti meg újra, {1.}

mégpedig az alkotmány zászlói alatt, {2.}

mert az alkotmányos eszmék legnagyobb győzelme az, hogy a mai korban ellenük is csak a szabadság színe alatt lehet harcolni. [1] {3}

Sz.: (1 → 2) → 3

É.: *democratico-absolutisticus... később absolutistico-democratia – a kifejezések *A civilizátor* szókincsét idézik: az erőltetett jogi mondatok szavak alig takarják a mögöttük lévő lényegeket, a zsarnokságot, az elnyomást. Hogy milyen jól „érezte” és ismerte Madách a közönségét, bizonyítja a hallgatói reakció.

*,„Schmerling, Anton (1805–1893) – osztrák politikus, 1860. december 13-tól államminiszter; az 1861. február 26-án általa kibocsátott Februári Pátens a birodalom összes képviselőit a birodalmi gyűlésbe hívta egybe.” (SzG–57. o.)

T.: A rövid bekezdésben elhangzik egy fontos gondolat a harmadik szabadmondatban: a parlamentális formák diadaláról. A szónok kimondatlanul a meggy zés fontosságára utal, a Vörösmarty-féle „szellemharcok” (lásd *Gondolatok a könyvtárban* cím ódája) reformkori eredményeire, mintegy bízva a közmegegyezésben (azaz véleményének elfogadásában).

(XXIII.) Ott állunk tehát ismét, hol 1850-ben álltunk, {1.}

csakhogy a tér még szégyenletesebb, {2.}

most velünk, általunk, törvényes úton szándékolatik a nemzetgyilkolás végbevitelni, mi az er szaknak nem sikerült, {3.}

s míg az országot *dragonade-ok** réműlete járja végig, utolsó filléreinket l fosztogatva, hogy azokkal a *modenai* herceg* hadseregét fizessék, {4.}

míg *nem ismer* hatalom bérencei visznek ijedelmet a békés lakokba, {5.}

míg ugyanazon hatalom tisztvisel i *felmentetve* törvényeink alól, intézkednek fölöttünk, {6.}

míg *e ház* lépcs in lelépve, elhagytuk egyszersmind a tért, melyen si törvényeink respectáltatnak,* {7.}

addig mi Magyarország törvényhozó testülete, mint tengeri rabló zászlója* vagyunk a külföld elámítására, pellengérré állítva. – [1.] {8.}

Sz.: {1 →← 2} ← **3** – [(4 – 5 – 6 – 7) → 8]}

É.: *,„dragonnade – protestánsok üldözése (a 17. században); átvitt értelemben üldözés, irtóhadjárat. (fr.)” (SzG–57. o.) A szó a dragonyos szó származéka, a nehézlovassági egységekkel hajtották végre a települések bekerítését, a terep átfésülését és a menekül k üldözését – Á. K.

*,„a modenai herceg – Ferenc Ferdinánd (1819–1875) Modena zsarnok uralkodója; 1846-ban lépett trónra, 1848-ban a forradalom megfosztotta hatalmától, de az osztrákok katonai segítségével sikerült visszaszereznie koronáját. 1859-ben a magentai csatában vereséget szenved, menekülni kényszerül, ismét elveszíti a trónját, ismét az osztrákok segítségével számít – ezúttal hiába. Modena a Szárd Királysághoz csatlako-

zik, Ferenc Ferdinánd modenai herceg haláláig Bécsben és csehországi birtokain éldegél.” (SzG–57. o.)

*respectáltatnak/respektáltatnak – tiszteletben tartanak valakit, illetve valakit I fölényét elismerve tartanak. (lat.)

*tengeri rabló... – nemcsak a közismert halálfejes fekete lobogóról van szó, hanem a korban ismert (szépirodalom, napi hírek) kalózfogásról: hogy támadásra megközelíthessék ellenfelüket, olyan zászlóval hajóznak, amely bizalmat kelt.

T.: A XI. bekezdésb I ismert (és „bevésett”) „ott”-szekvenciával indít – ám a tartalom most nem a dics múlt, hanem a tragikus jelen. Ezt egy ellentéttel el legezi, majd a „kórleletet” részletez példával támasztja alá. Az alátámasztást a négyszeres „míg” anafora fogja össze; ebb I egyébként poénjában is gyalázatos és lehangoló megállapítás következik: ez (a 8. szabadmondat) egyébként a tételmondat értelmének tulajdonképpeni megismétlése, csak nyomatékosítja a képvisel társak felel sségét. Feltehet en azért hivatkozik a 16–17. századi francia protestánsüldözésre, mert az udvari machinációk a felekezeti szabadságjogokkal kapcsolatos cs rés-csavarással vették kezdetüket, amikor a Bach-rendszer 1859-ben cs döt mondott. (Ez az érv egyébként a nem katolikus képvisel k megnyerését is szolgálta, bizonyítva, hogy a nemzet sorsa fölötté áll a vallási elkülönüléseken és sérelmeken.)

(XXIV.) **Azonban hiszem er sen, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, {1.}**

mert nemzetem politikai érettsége sokkal nagyobb, hogysen át ne lás-sa, miként *Bach*-és *Schmerling*-rendszer, hogy egy triviális spanyol közmondással éljek – *ugyanazon kutya*, {2.} *csak más nyakravalóval*. [1.] {3.}

Sz.: 1 ← (2 →← 3)

T.: A rövid bekezdés a nyitó köt szóval szorosan kapcsolódik az el z -höz: egyrészt arra a kitérésre figyelmeztet kimondatlanul, amellyel ríztük 1848/49 eszméit 1850-t l 1861-ig, másrészt az erkölcsi helyt-

állítás jelent ségére figyelmeztet a csattanós befejezéssel. Mert igaz ugyan, hogy a spanyol közmondás jelen formátuma a bécsi udvarra vonatkozik, de a magyar szólások, közmondások közül kettő is eszünkbe jut: Egyik kutya, másik eb (ez felelne meg az idézett spanyolnak); Ember tesz fogadást, eb aki meg nem állja – ez viszont ismét saját tetteinkre figyelmeztet. S t a kutyákkal kapcsolatban ide vehet a Bercsényi Miklósnak tulajdonított szállóige is, amit az 1707-es trónfosztó ónodi országgyűlésen mondott volt: Eb ura fakó! Ezzel a „barátságatlan” gesztussal azonban Madách nem kísérletezhetett, bár képvisel társai közül voltak olyanok, akik ott voltak 1849-ben a debreceni Nagytemplomban.

(XXV.) Hiszem, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, {1.}

ha mi is, mint a római senatus *Brennus** barbárjainak betörése alatt, tógáinkba burkolva törvényes helyeinkben várjuk be mozdulatlanul csapásaikat. [1.] {2.}

E törvényes tért látom én mélyen tisztelt Deák Ferenc képviselő úr indítványának* legtöbb pontjában elfoglalva, {3.}

azért szavazatommal én is hozzájuk járulok. [2.] {4.}

Sz.: (1 ← 2) – 3 → 4

É.: *,„Brennus – a gallusok vezére, aki i. e. 391 táján betört Itáliába, és 390-ben elfoglalta és felgyújtotta Rómát.” (SzG–57. o.) Az idős (és ellenállni nem tudó, nem akaró) patríciusok, szenátorok díszruhájukban, a lakásukon némán ülve várták be a hódítókat, él szemrehányás gyanánt az ellenük ellenében. Valamennyit leölték – Á. K.

*,„Deák Ferenc képviselő ... – Deák Ferenc (1803–1876) a képviselőházban 1861. Május 13-án mondta el azt a beszédét, amely tartalmazta az első felirati javaslat szövegét.” (SzG–57. o.)

T.: Az előző bekezdéshez való szorosabb kapcsolódást jelzi, hogy az első szabadmondat szinte szó szerinti megismétlése az előző nyitómondatának, ám ehhez három sajátos eszmetársításokat kelt mondat társul. (Nem véletlenül hiányzik a bekezdés végén a hallgatói tetszésmegnyilvánulás!)

A második szabadmondatban az antik m veltségre (Titus Liviusra) utaló megjegyzésben nemcsak az rejlik, hogy Bécs, illetve Brennus bárjai azonosíthatóak (még az alliteráció is erre mutat) – ezért megkapta a szónok a maga tapsát –, hanem az is, hogy a határozat-pártiak ellenállásuk jelentésébe beleértik a korábban követett passzív rezisztenciát (azaz a polgári engedetlenségi mozgalmat) is, tehát elfogadható cselekvési programot kínálnak a bizonytalanok. De beleérthet az is, hogy aki nem ket követi: az behódolni kész Bécsnek – s ez az állítás a feliratiak erkölcsi feddhetetlenségét kérd jelezi meg.

A harmadik szabadmondat értelmezése filológiai jelent ség : a kézirat „hozzájuk járulok”, az elhangzott beszéd „hozzájúk járulok”, az újságközlés „hozzájok járulok” és a Halász-féle kiadás „hozzájárulok” eltér egymástól. A 'hozzá' jelentése azt jelenti, hogy elfogadom, azonosulok vele. A 'hozzájuk' viszont csak azt, hogy csatlakozom. A lát-szólag fölösleges finomkodásra azért van szükség, mert különben ért-hetetlen lenne a XXXII. bekezdésben elhangzó színvallás: Tisza Kál-mán javaslatát támogatja beszédével a szónok.

Akkor miért fogalmazott így Madách? Kedvelt szónoki fogás, hogy az ellenfél álláspontját látszólag elfogadjuk, majd mintegy „belülr l” cáfoljuk meg az ellenfelet. (Erre már volt egy példánk, gondoljunk csak a IV. és az ezeket követ bekezdésekre.) Az egyetlen zavaró momentum, hogy az állító kijelentést tehette volna Madách feltételes módba is – van ebben valami ravaszkodó álságosság (mintha Madách luciferi lényé nyilvánulna meg).

(XXVI.) De éppen mivel ily rendkívül kétes állásban vagyunk, {1.} **legkisebb oly tér feladásától is félek, mire a rosszakarát kés bbi lépéseknél utalhat. [1.] {2.}**

Sz.: 1 → 2

T.: Az ellentétes köt szó szorosan kapcsolja a bekezdést az el z höz, a „kétes” (nem pedig „kényes” a helyes változat – Á. K.) állás mérlegetésre készíti a szónokot is, a hallgatóságot is. S megjelenik az els „visszakozó” nyelvi gesztus: a ható igés igealak. Ugyanakkor a tétel-

mondatban elhangzik a „feladás” kifejezés, amellyel mintegy el re megbélyegzi a felirat-pártiakat a beszél .

(XXVII.) **Ez óvatosságra példa int a legközelebbi napokból. – [1.] {1.}**

T.: Az egyetlen egyszer , alig b vített szövegmondat késleltet és át-köt szerepet tölt be; önállósága indokolatlan.

(XXVIII.) A megyék organisálták magukat, {1.}

a megyék felírtak, {2.}

bár jól tudták, hogy egészen törvényes téren nem állanak – {3.}

csak azért, hogy lehetségessé tegyék az országgy lést, melyben a nemzet mint ilyen nyilatkozhassek, {4.}

s nyilatkozhassek a törvény és alkotmány legszigorúbb megtartása mellett. [1.] {5.}

Sz.: ([1 – 2] →← 3) → 4 – 5

T.: A szónok, aki eddig közjogi-történeti érveiben a nemesi autonómiára hivatkozott, most arra figyelmeztet, hogy sem az 1847-48-as rendi országgy lést el tt, sem az 1848-as népképviselési országgy lést során nem létezett olyan „alkotmányos” súlyú jog, amely lehet vé tette volna azt, hogy a parlamentet a megyékre hivatkozva összehívhassek.

Deákra emlékeztet módon (csak a törvénycikkék tételes emlegetése nélkül) arra hivatkozik, hogy az országgy lést összehívása törvénytelen – ám most nem az 1848. decemberi puccs az oka, vagy az 1849-es trónfosztás, hanem egyszer en a közjogi ábécé figyelmen kívül hagyása: az udvar nem tárgyalhat politikai szerepben olyan intézményekkel, amelyeknek erre nincsen jogosítványa. (Ismeretes, hogy Madách új politikai pályafutása a megyei élet reorganizációjával vette kezdetét, lásd Andor Csaba és Radó György életrajzainak vonatkozó részeit!)

(XXIX.) S íme már a megyék felírásait érveül halljuk felhozni mellett, hogy írjunk fel mi is, – {1.}

az els enged lépést halljuk okul felhozni, hogy tegyük meg a másodikat is. - [1.] {2.}

Sz.: 1 → 2

T.: A bekezdésben még egyszer, rövidebben és egyszer bben fogalmazza meg fenntartásai alapját.

(XXX.) **Rajta vagyunk a szoros jogtól való eltérés lejt jén, {1.}**

melyet csakhamar arra használnak elleneink, hogy bel le az egyezkedés harmadik lépésének logicáját következtessék, {2.}

mir l pedig a szó valódi értelmét véve, úgy hiszem e házban senki sem álmodik, {3.}

mert egyezkedni annyit tesz, mint követeléséb l engedni is akarni, {4.}

a mi követeléseink pedig éppen úgy nem lehetnek engedés tárgyai, mint a lenni vagy nem lenni, mint az élet és halál. [1.] {5.}

Sz.: [1 ← (2 - 3)] → 4 - 5

T.: A bekezdés tételmondatot el készít részében a szónok leleplezi az udvar ármánykodását, s rámutat arra, hogy mivel járhat ennek elfogadása. (Az „álmodik” szónak politikai szövegkörnyezetben más a jelentése a reformkorban; olyan cselekvésekr l van szó, amelyek során nem veszik figyelembe a kossuthi szállóigét: A politika az exigentiák tudománya.)

A poénként elhelyezett szabadmondatban visszatér a Hamlet-utalás, de most a nevet nem kell kimondani, s érdekes kapcsolatban t nik fel a lét két végfogalma: nem választói mellérendel viszony van közöttük, hanem kapcsolatos! A hamleti monológ kettéosztott világból indul ki, a drámai költeményével már elkészült Madách a világ teljességéb l, amelyet nem szándékozik ismét megosztani.)

(XXXI.) Kerüljük tehát annak látszatát is, {1.}

a felírás választ, {2.}

ez viszonyválaszt feltételez, {3.}

mindebb l a rosszakarat – {4.}

pedig nem jó barátokkal van dolgunk {5.}

– egyezkedést magyarázhat ki, {4.}

s valóban, ki nekem ultimátumát beadja, de az el szobában marad, az némi gyanút méltán is költhet fel bennem, hogy még ez nem volt utolsó szava. [1.] {6.}

Sz.: [1 ← (2 – 3)] → 4 – (5 – 6)

T.: Most következik a jótanács annak beláttatására, hogy a deáki álláspont elhibázott; ehhez csatol egy paternalisztikus közbevetést (amely ténylegesen is közbeékelés), amellyel érzelmi ráhangolást kísérel meg. A csattanónak szánt hatodik szabadmondat jelentését csupán a közvetlen sajtóirodalomból vagy a kortárs szépirodalomból lehetne megfejteni.

(XXXII.) **Azért pártolom én Tisza Kálmán, tisztelt képvisel úr módosítványát, s a határozat formáját, {1.}**

mert ezt tartom jogaink védelmében *óvatos politikának* [1.] {2.}

Sz.: 1 ← 2

T.: A szónok csupán most, beszéde háromnegyed részének elhangzása után vallott színt a „felirat vagy határozat kérdésében”, de rögtön tompítja is a kiállítás élet (nem elkülönülni, hanem „bekebelezni” kíván).

El ször is csak „módosítványról” van szó, tehát mindazok, akik nem kötelezték el a Deák-párt mellett magukat, meggondolhatják a „tigris” ajánlatát. [A határozat-pártiaknak a „Tigris” nev fogadóban volt a gy lhelye – Á. K.]

Másodszor, a szónok nyomatékosan fölhívta a figyelmet arra, hogy ez az „óvatos politika”. Ez persze megint a politikai csúsztatás magasiskolája, hiszen a határozatiak a közvetlen szakításhoz is vezethet álláspontjukat annak a politikai helyzetelemzésnek az alapján alakították ki, hogy az európai és az osztrák viszonyok szerencsés konstellációja az 1848/49-es forradalom folytatásához, s t sikeres folytatásához ve-

zethet. A feliratiak – éppen ellenkez leg – azt az utat keresték, hogy a forradalom lehetetlensége nélkül hogyan lehetne az elnyomás és a passzív rezisztencia következtében gazdasági cs dbe ájult országot magához téríteni.

(XXXIII.) Mondják, hogy minden antecedentia* a felirat mellett van, {1.}

de azon álláshoz, melyen vagyunk, még antecedentiát nem hallottam a történetb l idézni, {2.}

s így mindaddig, míg azt nem hallok, én sem keresek antecedentiát a határozatra. [1.] {3.}

Sz.: (1 →← 2) → 3

É.: *, „antecedentia – el zmény, el ok. (lat.)” (SzG–57. o.)

T.: Nagyon furcsa els hallásra ennek a bekezdésnek az értelme: ha az idegen szavakat értelmezzük, akkor abból az derül ki, hogy a feliratnak vannak el zményei, el idéz okai, a határozati álláspontnak azonban nincsenek. Hogyan értelmezzük akkor Madách elutasító véleményét?

Vizsgáljuk meg azonban a második szabadmondat kiemelt részletét (amelyet a beékelt alárendelés értelmez): „azon álláshoz”! Ezt a kitévelt a korábbi beszédrészlet világítja meg: „(XXIII.) Ott állunk tehát ismét, hol 1850-ben álltunk, {1.} csak hogy a tér még szégyenletesebb, {2.}”. Mivel ezt a ténymegállapítást senki nem elemezte (de mint tényt mindenki elfogadja!), a szónok úgy véli, hogy minden érv, amely az ebb l „következ ” felirati vélekedést támasztaná alá fölösleges és fontosságát eleve megkérd jelez . Ezért nincs szükség arra, hogy a határozati álláspontot a továbbiakban taglalja – az elfogadott premisszából szükségszer en következik a konklúzió. [Érdekes, hogy a közönség els hallásra nem tudta követni ezt a rabulisztikát, mert még a határozat-pártiak is hallgatnak, s hiányzik a tetszésnyilvánítás.]

(XXXIV.) Mondják, hogy a határozat magunkon kívül nem kötelez senkit. [1.] {1.}

S vajon kit kötelez a jogaiban megsértett gyöngének protestációja, {2.}
kit az összeroskadó harcos jajkiáltása? [2.] {3.}

Ugyebár senkit, {4.}

és mégis mindent,* kinek keblében nemes érzés lakik, {5.}

s t azt is, ki pirulva érzi, hogy e jajkiáltás okozója. [3.] {6.}

Sz.: $\{[1 - (2 - 3)] \rightarrow 4\} \rightarrow \leftarrow 5 - 6$

É.: *mindent – az általános névmás a korabeli köznyelvben a 'mindenki' jelentést is hordozta (lásd például Vörösmarty Mihály *El szó* cím költeményét).

T.: A bekezdésben ismét a határozati álláspontot részletezi: sem a „megsértett gyöngé”, sem az „összeroskadó harcos” nem elégedhet meg a feliratiaknak tulajdonított egyezkedési=feladási politikával. A határozott kiállítás nemcsak azok sajátja, akiknek „keblében nemes érzés lakik”, hanem – sugallja a szónok – még az ellenfél is ezt a felfogást tisztelné (ha van benne valamennyi erkölcsi érzület). A hangulatkelésben az ellentét mellett a szónoki kérdést is felhasználja – s most meg is kapja a hallgatóság „beleegyezését”.

(XXXV.) S most mid n a szó percek alatt körüljárja a világot, {1.}

ne féljünk, hogy süketen hangzik el szavunk, {2.}

ne féljünk, hogy azon hatalom fülébe nem hat, mely okozója, hogy közöttünk *törvényes kormány nincs*, mely a vele való közlekedés egyetlen törvényes eszköze lehetne, mely okozója, hogy *csonka parlament* vagyunk*, {3.}

s így képtelenek azon kit n törvényhozási cselekvény gyakorlatára, hogy felírassunk. [1.] {4.}

Sz.: $[1 - (2 - 3)] \rightarrow 4$

É.: *csonka parlament – a szókapcsolat ismert a kortársak (és az utókor) számára is: 1648 decemberében az independens többség hadsereg Olivér Cromwell utasítására csökkent a politikai és katonai harco-

kat irányító parlament létszámát, kizárva és kizavarva a királlyal egyezked és egyezkedni kész presbiteriánusokat. Ez a csonka parlament fogja elítélni és kivégeztetni 1649 januárjában I. Károlyt, megfosztani a tróntól a Stuartokat. S a csonka parlament párhuzamként fölidézheti a jelenlév kben, hogy 1849-ben Debrecenbe már a népképviselési országgy lésnek csak azon tagjai követték az Országos Honvédelmi Bizottmányt, akik elkötelezték magukat a katonai ellenállás mellett, s t ugyanabban az évben (megint csak 200 éve) a magyar „csonka parlament” fosztotta meg a Habsburgokat a magyar tróntól.

T.: Miközben a technikai fejl désre utal a szónok (els szabadmondat), kimondatlanul is azt kívánja, hogy a modern megoldásokat a társadalmi-politikai gyakorlatban is kövessük. A megegyezésnek, egyezkedésnek ugyanis mindig van titkos kabinet-politikai jellege (korabeli szóhasználatl kamarilla), míg a határozat nyilvánosságot jelent, a titkosság elutasítását és a közvéleményre való hivatkozás gyakorlatát. Mindamellet Madách óvakodik a nyílt konfrontációtól, csupán „azon hatalmat” emleget, de a harmadik szabadmondat két kiemelt érve egyértelm en Bécs, az udvar és Ferenc József császár ellen irányul. Végül egyértelm vé teszi, hogy a felirati álláspont tarthatatlan.

(XXXVI.) S ha e hatalom oly térre kívánna lépni, melyen lehetséges, hogy kezet foghassunk, {1.}

ne mondja senki, hogy azt felírás nélkül nem teheti, {2.}

ott van törvénykönyvünkben megírva az út, mely e térre vezet. [1.] {3.}

– Addig *folyamodást* írhatunk a *hódítónak*, {4.}

kérve kérhetjük, uram már sok a sanyargatás, a nyomor, melyet ránk küldesz, könnyíts terhünkön,* {5.}

de felírást, mint nemzet fejedelméhez, addig nem küldhetünk. [2.] {6.}

Sz.: $\{[(1 \rightarrow 2) \leftarrow 3] - (4 - 5)\} \rightarrow \leftarrow \mathbf{6}$

É.: *A fohászzkodás emlékeztet az egyiptomi fogság utolsó szakaszának helyzetére, amikor kialakul a Mózes fellépését lehet vé tev szitu-

áció – nem kizárt, hogy Madáchban ekkor alakul ki újabb drámájának alapötlete. De hasonló szituációval találkozunk a babiloni fogság idején is, amikor megfogalmazódik a Messiás-jövendölés. És a szituációs rokonságba bevonhatjuk a Szeleukida-elnyomás alatt nyög zsidókat is, amikor pattanásig feszül a politikai helyzet, és kirobban a Júdás Makabeus vezette felkelés.

T.: A szónok ismét az ellenfél helyébe képzeletben magát, s most hivatkozik a történelmi közjogi érvekre – ti. Deák az 1723-as Pragmatica Sancti-óra alapozva építette fel álláspontját –, csak hogy a feliratiak a múltba 1723-ig visszalépve találtak egyezkedési közös pontot, addig a határozatiak minimum az 1848-as áprilisi törvényekben megfogalmazott alkotmányosságot tekintették kiindulási alapnak, maximum pedig az 1849-es törvényeket. [Kérdés, mennyiben vihette el a tárgyalást mindezek követelése; nincs adatunk arról, hogy a végső szavazás során, amikor a felirat 155 szavazatot kapott, a határozat pedig 152-t, Madách hogyan szavazott.]

(XXXVII.) Éppen azért tehát, mert tudom, hogy szavunk határozat formájában is végig fogja rezegni a világot, {1.}

hiszem én is, mit igen tisztelt képviselő mondottak, hogy országgyűlésünk nem lesz eredménytelen, {2.}

mert *most*, a *jelenben* más eredményt nem is várok, mint azt, hogy megértsen a világ, {3.}

s hiszek lételünk biztos voltában a *jövendőben*, {4.}

mert e megértett szó a jog, az igazság és haladás szava leend. – [1.] {5.}

Sz.: $\{[(1 - 2) \leftarrow 3] - 4\} \leftarrow 5$

T.: A bekezdés megismétlése és megerősítése az előzőekben elmondottaknak, s egyértelművé teszi, hogy a határozatiak mellett van a „jog, az igazság és a haladás”. Mindezzel Madách folytonosságot állít a reformkori magyar politika, 1848 és a határozat-párti politika között mind tematikájában, mind vezetésében – kihasználva az allúziókat, reminisz-

cenciákat és evokációkat, hiszen a bekezdés szavai Kölcsey Ferenc, Széchenyi István és Kossuth Lajos beszédeiből ismertek, sőt 1849 előtt maga Deák Ferenc (az ellenfelek vezetője) is így nyilatkozott. [Korábbi cikkemben éppen erre a folytonosságra alapozva, hivatkozva próbáltam megvilágítani *Az ember tragédiája* eszmeiségét – Árpás Károly: „Egyet bánok csak: a haza fogalmát...” Gondolatok a politikai Madáchról in IV. Madách Szimpózium. Szerkesztette Andor Csaba Balassagyarmat–Szügy–Alsósztrégo, 1996]

(XXXVIII.) Összecsaphatnak még egyszer felettünk a keserűség setét hullámai, {1.}

de a mi gyözelmiünk csak idő kérdése, {2.}

a durva erőszak csak ephemer* gyözelmet arathat, {3.}

az *eszme fölkel* és *közvagyonná lesz*, melyért első kimondói elvérezé- nek.* [1.] {4.}

Sz.: 1 →←2← (3 ← 4)

É.: *,„ephemer / efemer – átmeneti, rövid élet . (gör. → fr.)” (SzG–57. o.)

*az eszme fölkel... – Balogh Károly *Madách az ember és a költ.* Bp., é. n. (1934.) című művében felhívja a figyelmet arra, hogy ezek a szavak és gondolatok rokonok a Tragédiával (VII. szín, eretnekek szavai) (169–170. o.).

T.: Természetesen a szónoknak utalnia kell arra a vádra, amelyet a felirati hangoztattak: a tárgyalások elutasítása az erőszakot eredményezheti (sőt a korábbi harcok álláspontja a bukáshoz vezetett), de ezt a vádat romantikus-patetikus képpel utasítja el. [Ráadásul a hullámok emlegetése a nevezetes Petőfi-versre is utal; mintha hallanánk a *Feltámadott a tenger* című verset szavaló költőt.] Hasonlóan patetikus jövő kép az első kimondók áldozata – a Petőfi által is megénekelt szilveszteri sors mellett (*Az apostol*) Jézus Krisztus megváltói kereszthalálára utal – ezzel is bátorítva a hallgatóságot, amelynek immár logikus a „mi gyözelmiünk”. Ezzel érkezik el a beszéd a tetőpontjára!

A bekezdésben még csak utalás sincs az ellenfélre: nincs szükség a felirati csoportra történő emlékeztetésre, hiszen létrejött a hallgatóság egysége. A vér, az áldozat összeköt bennünket – akár a vérszerző désre gondolunk, amely nélkül nem teremtődött volna meg a honfoglaló törzsszövetség egysége, akár a romantikus forradalmárok messianizmusára (gondolva itt a *Tragédia* párizsi színre vagy Petőfi Sándor *Sors nyíss nekem tért...* című ars poétikájára).

(XXXIX.) **Még csak néhány, részint e házban, részint szomszédainknál felmerült eszméire kívánok reflectálni. [1.] {1.}**

T.: A bekezdés átkötő jellegű. Nem tudjuk, milyen beszéd hangzott el Madách előtt, amelyhez kapcsolódni kívánt. Tekintsük a továbbiakat úgy, hogy a klasszikus retorikai szabályoknak megfelelően le akarta kerétkíteni mondanivalóját. [Emlékezzünk Kossuth 1848 június 11-i beszédére, amikor ez a lekerekítés nem hangozhatott el, mert Nyáry Pál fölkiáltásával („Megadjuk!”) félbeszakították a szónokot.]

(XL.) A placetum* iránt az eltem mondottak után szólni, halottak elleni küzdelem volna, {1.}

csak azt akarom még megjegyezni, hogy a placetum joga soha a magyar catholica egyház függetlensége ellen nem volt irányozva, {2.}

csak egy politikai külhatalom befolyása ellen, – {3}

s valamint hazánk *Mátyás király* alatt legjobban virágzott, ki a placetum jogát vasmarokkal tartá fel, {4.}

úgy *Ulászló** alatt a placetum joga megsértvén, tudjuk siralmas következményeit. [1.] {5.}

Sz.: (1 – 2) →← **3** – (4 – 5)

É.: *, „placetum – placetum regium: királyi tetsvényjog, jóváhagyási jog; az államhatalomnak az a joga, hogy a pápai rendeletek, kinevezések csak a király jóváhagyásával nyernek érvényt. (lat.)” (SzG–57. o.) A magyar történelemben Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) királyunk uralkodása idején kapott először jelentőset – Á. K.

*Ulászló – itt II. Ulászlóra utal, aki 1490–1516 között uralkodott.

T.: Az egyházpolitikai kérdést Madách csupán apropónak tekinti annak kijelentésére, hogy „politikai külhatalom” befolyása érvényesül. Ehhez kapcsolódik a nemzeti király dics séges uralkodására való utalás (aki mellesleg szemben állt a Habsburgokkal, harcolt ellenük és elfoglalta Bécset), és vele ellentétben az idegen fejedelemre történ hivatkozás (aki történelmileg bebizonyosodott rossz családi egyezségeivel Magyarországot a török fennhatóság alá juttatta, máig elvesztegetve az ország önállóságát és nagyhatalmi szerepét). Fontos húzás az is, hogy az eddig inkább a protestánsok melletti állásfoglalásait most fölcseréli a magyar katolikus egyház védelmezésével – ismét a vallási ellentétek fölött álló nemzeti egységre hívva föl a figyelmet.

(XLI.) Igen tisztelt szónokok fényesen bebizonyíták, hogy Ausztria nagyhatalmi volta nem az egységes Ausztria, {1.}

s t éppen a dualismus feltétele.* [1.] {2.}

– Én erre csak azt jegyzem meg, hogyha az ellenkez leg volna is, az opportunitás elvét* soha érvül el nem fogadhatnók, {3.}

anélkül, hogy egyszersmind minden rablást, minden elnyomását a gyengébbnek, ne szentesítsük, {4.}

hogy vele el nem ismerjük, miként annak, ki *saját vagyonából* úr nem lehet, joga van *emberféle zsebére*.* [2.] {5.}

– **De különben is, tartozik-e boldogságunkhoz, hogy nagyhatalmas-ság legyünk? [3.] {6.}**

Hallottuk-e valaha, hogy egy *belga** ezért megirigyelt volna egy *oros*z alattvalót? [4.] {7.}

Sz.: {(1–2) →← [3 ← (4–5)]} →← **6**–7

É.: *dualismus feltétele – a dualizmus a perszónálunióra alapozott, annál szorosabb jogi kapcsolaton álló államalakulat; már az 1861-es országgy lésen fölmerült egyezkedési lehet ségként a korábbi centralisztikus és föderalisztikus birodalmi elgondolások helyett egy lazább-szorosabb új államforma kialakítása, amelynek irányításából kizárnák a nemzetiségeket. Madách csupán utal a javaslatra, de nem hozza fel el-

lenében, nem fejt ki azt ezt gyökeresen ellenzemzetiségi-kisebbségi elgondolást.

*„az opportunitás elve – a korszak gondolkodásában, szóhasználatában: a kor követelményeinek és a kor adta lehetőségeknek tudomásulvétele; az 1867-es kiegyezés kulcsszava. (Deák Ferenc-Kossuth Lajos: Párbeszéd a kiegyezésről I. Bp., 1981. 51.)” (SzG–57–58. o.)

*annak, ki *saját vagyonából* úr nem lehet, joga van *emberfele zsebére* – a kortársi szóhasználatban az utópikus szocializmust (Owen, Fourier) és az anarchisztikus szocializmust (Buonarrotti, Blanqui) célzó összefoglaló kijelentés. Itteni kimondását az kívánja, hogy a határozat-pártiakat gyakran azonosították a baloldali radikális demokratizmussal, republikánizmussal (lásd még 1848-ban a „flamingókat” és a Madarász-testvérek vezetete csoportot). Madách éppen ellenkezőleg, ellenfeleit vádolja meg azzal, hogy olyan közállapotot teremtettek, tartanak fenn és alakítanak ki a jövőben, amely lehetetlenné teszi a közrendet. [Érdekes, hogy Jókai (aki ekkor szintén határozat-párti) *Ak szív ember fia* című regényében a bécsi forradalom napjainak történetét idézve az udvari cselszövéshez kapcsolja az anarchista-szocialisztikus népmozgalmat – ezt a regényben I. készült filmfeldolgozás még inkább megemlékezteti.]

*A belgák emlegetése éppen nem véletlen. Gergely András történész egyik dolgozatában (A polgári alkotmányos államrendszer 1848-ban in *Egy nemzet az emberiségnek* Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról Bp., 1987. 380–430. o.) azt vizsgálta, milyen hatással volt a belga alkotmány az 1848-as áprilisi törvényekre. Egyébként érthetetlen lenne az említés, mert bár Európában a Belga Királyság nem számottevő az oroszok ellenében, de a belgák éppen ebben az időben terjesztik ki kereskedelmi nagyhatalmi szerepüket növelő gyarmatbirodalmukat.

T.: A szónok látszólag elfogadja az érveket, amelyek a dualizmus kialakítását célozzák – csak a kérdése az: ezen az áron lehetünk nagyhatalom ugyan, ám ez megállhat-e az orosz expanzió ellenében. Úgy tényleg, ez belemagyarítás, ám az orosz nagyhatalmi törekvések állandóan összefonódtak az ’orosz’ szóval (nemcsak az 1849-es intervenció miatt, nemcsak az 1830–31-es [és az 1846-os, 1848-as] lengyel felkelés iránti ro-

konszerv következében, hanem Wesselényi Miklós 1837-ben megjelent *Balítéletekr* című munkája óta). A magyar közvélemény tisztában volt azzal, hogy a Bécs által egyszer-egyszer alkalmazott nemzetiségi izgatás nem olyan veszélyes, mint a pánszláv agitáció, és az ennek következtében kibontakozott nemzetiségi-soviniszta mozgalom.

Úgy t n ik, Madách számára a dualizmussal létrejöv nagyhatalmi állás állandó konfliktusok forrása – viszont nincs kinyilvánított véleménye arról (e beszédben legalábbis nem szól róla), hogy mit kíván helyette. Lehetséges szuverén Magyar Királyság 1861-ben? Err l a többi határozat-párti szónok és politikus is hallgat.

Mindenesetre a befejez kérdésbe rejtett humor az ellenfelek lekicsinylését szolgálja – érzelmi ráhangolást eredményez.

(XLII.) Végre azt mondják szomszédaink, hogy mi forradalmi téren* állunk. [1.] {1.}

Ha forradalmi téren az áll, ki a történeti jogokat lábbal tapodja, {2.}

ha az áll, ki minden kegyeletet levetk zve, er szakosan ültet új intézményeket elrombolt régiek helyére, {3.}

úgy a forradalmi téren k vannak, a conservatív magyar nemzet ellenében, {4.}

s Európa érdeke minket irányokban gy zelemre vezetni,* {5.}

nehogy elbírhatlan zaklatások után azon térre szorítva, eggyel szaporítsuk azon meggyilkolt nemzetek sorát,* melyek egyike tavaly megifjultva és fenyegetve kelt fel halottaiból, másikának véres kísértete* pedig *Banquó* szellemeként* még folyvást rémíti az európai diplomáciát. [2.] {6.}

Sz.: [1 – (2 – 3)] → **4** – (5 →← 6)

É.: *mi forradalmi téren... – a reformkori közjogi politika állandó érvei közé tartozott a törvényesség megtartása: 1848-ban nem akadt olyan tekintélyes politikus, aki vállalta volna a forradalmiságot, legföljebb a „törvényes forradalom” fogalmát, 1848 szén ezért nem segítettük meg Bécset, s ugyanakkor ezért reménykedtünk abban, hogy Európa megsegít a reakció ellenében.

*Európa érdeke... – Madách visszatér az 1849-es kossuthi ígérekhez, miszerint a polgári kormányoknak (a francia forradalmi köztársaságnak és/vagy az angol polgári monarchiának) kötelessége segítenie a magyar polgári átalakulást. A szabadelv ek ezen tévedése egyébként visszatér 1918-ban is.

*,meggyilkolt nemzetek sora – Madách Imre itt els sorban az olaszokra gondol: egy évvel korábban, 1860. Május 11-én Giuseppe Garibaldi egy szabadsapat élén Szicíliában partra szállt, szeptember 7-én már Nápolyba is bevonult, és megdöntötte a Nápolyi királyságot. A másik legyilkolt nép, amelynek szelleme Európában kísért: az ír.” (SzG-58. o.) – Szigethy Gábor véleményét ez utóbbi kérdésben nem osztom. Megvizsgáltam ugyanis a Vasárnapi Újság 1854–1860 közötti hét évfolyamát (Arcanum Adatbázis Kft kiadásában megjelent CD-ROM Bp., é. n.), s nem találtam ezt támogató adatot – Á. K.

*véres kísértete – minden bizonnyal a lengyel nemzetr l beszél a szónok. 1772, 1793, 1795, 1807 (a tilsiti béke, amely megteremti Stanislaw Poniatowski hercegségét) és az 1814–15-ös bécsi kongresszus (Konsztantyin nagyherceg Lengyel Királysága) a kortársak számára él példa arra, hogy a nagyhatalmak hogyan bánnak el a kisebb országokkal. Az 1793–94-es, az 1831-es, az 1846-os és az 1848-as lengyel felkelések sikertelensége (minden magyar rokonszenv és csekély lehetséges támogatás ellenére) bizonyíték arra, hogy a nagyhatalmi koporsóból nincs föltámadás. S a világ különböző hadszínterein fölszendül lengyel himnusz hangjai mellett az orosz, osztrák és porosz zászlók ellen rohamra induló lengyel önkéntesek sora a „véres kísértet”, amelyhez akihez a magyar nem szeretnek csatlakozni.

*,Banquo – Shakespeare Macbeth cím tragédiájának h se, aki er szakos halála után – Macbeth rémlátomásaiban – véres árnyként visszatér, s az asztalf re ül: gyilkosa helyére!” (SzG–58. o.)

T.: A végs csattanó nem csupán az általános m veltséghez és a színházi élmények fölelevenítéséhez kapcsolódik: a többszörös véres áldozatra utalás: „Banquo”, „véres kísértet” nem fenyegetés a jöv vel, hanem a közös „mi-tudat” érzelmi telítése. A jelenlév képvisel k, illetve a karzati hallgatóság mindegyike a szabadságharc, a megtorlás és az el-

nyomatás szenved közösségét családi áldozataiban élte meg (jusson eszünkbe Madách öccse, a vére és férje gyermekeikkel, a börtönévek). Erre a közösségre hivatkozik, amikor a „mi forradalmi téren állunk” vádját áthárítja az udvarra!

Nagyszer szónoki fogással elmosza a különbséget a felirat mellett agítalók és a határozat pártiak között, mert arra emlékezteti a hallgató-ságot, hogy a reformkori megosztottságot megszüntette az 1848-as alkotmányos politika – természetesen ugyanúgy idealizálva az 1848-as múltat, mint ahogyan a 20. század els felében megteremtették a „boldog békeid k” legendáját. Így elenyész vé válik a szónok (Madách Imre) képviselte radikális álláspont lényegi különbsége: vállalhatóvá lesz minden hallgató számára! Ezt egyébként bizonyítja az országgy lési napló is, szinte csak az ellenfél nyárypálja hiányzik, akinek „Elfogadjuk!” kiáltására a parlament megszavazná a határozati javaslatot.

4. A szöveg makrovizsgálata – a retorikai szerkezetről

Az elemzés következő nagyobb egységéhez ismét szüksége a szöveg újbóli, másképpen tördelt változatának a közlése. A bekezdés-, szövegmondat- és szabadmondat-számozás megmaradt (a tételmondatokra most nincsen szükség); új jelölési elem a hatásegység – [H/x.] – amely az országgyűlési jegyzőkönyvből vett közbeszólások beiktatásával nemcsak a retorikai szerkezet rekonstrukcióját teszi lehetővé, hanem a közönség-reakciók vizsgálatát is.

Az egyes jelölések megkönnyítik a visszakeresést – ti. a beszéddel tüzetesebben foglalkozni akarók a hallottak, olvasottak alapján feltett kérdésekre a Madách-szövegben könnyebben megtalálhatják a választ.

A felirat vagy határozat kérdésében *[munka 2.]*

[H/OL.] (I.) Tisztelt Képviselőház! [1.] {1.} Gibbon, a nagy angol történész azt mondja: *Há Alarich a ravennai tanácsban jelen lett volna, valószínűleg ugyanazon rendszabályokat javasolja, melyekhez Honorius miniszterei, az ellenében nyúltak* [2.] {2.} E jelenet ismétlik mindenütt a világtörténetben, hol államok indulnak bomlásnak, {3.} mert országokat nem intézményeik jósága, {4.} de a közszellem, {5} nem teoriák ragyogó volta, {6.} de polgárerény tartja fel, {7.} s mint koszorús költők mondja:

*„Minden országnak támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledől!/] s rabjába görnyed.”* [3.] {8.}

>> **Úgy van!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 1; 8 szabadmondat után.]

/H/02/(II.) S miket Gibbon a romladozó római birodalomról ír, mind-
azt szemünkkel látjuk megújulni a bécsi urak tanácsában, mint meg-
döbbséget jelöl az időknek, {1.} mert valamint *Cincinnatusokat* és *Aristi-
deseket*, *Perényieket* és *Csányiakat* csak nagyjövők nemzet szülhet,
{2.} úgy *Heliogabalusok* és *Cleanderek*, *Bruckok* és *Eynattenek* csak
ott teremhetnek, hol Hamlet szerint *valami rothadás van az álladalom-
ban*. [1.] {3.}

>> **Úgy van!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 2.; 3 szabad-
mondat után.]

/H/03/(III.) E rothadást 12 éven keresztül mindnyájan keserűen ére-
zik, azon 12 év alatt, melyről Tacitussal méltán elmondhatjuk „*Mag-
num profecto dedimus patientiae documentum*”. [1] {1.} De melynek
borzadalmait oly remekül ecsetelték már el ttem, hogy halovány színe-
immel hozzá járulni nem akarok, {2.} s csak annak vizsgálatába bocsát-
kozom, ha vajon azon osztrák státusférfiak, kik oly szentségsért ke-
zekkel merészelték a történeti fejlődés és emberi jog kerekébe belekap-
ni, s kiknek politikáját a siker, a kormánytudomány örökös mér ser-
penyje régen elítélte, bírtak-e legalább eszményképül oly nagy, oly
lelkésítő ideát, mely eljárásuk mentségül szolgálhat? [2.] {3.}

(IV.) Ez eszmék egyike, melyek e státusférfiakat vezették, a birodalom
egysége volt. [1.] {1.}

Az osztrák dinasztia alatt conglomerált heterogén országokból egy ho-
mogen államot alkotni, mint az Spanyol-, Franciaországban vagy
Nagy-Britanniában történt, szép és nagy eszme volna, {2.} csak hogy
1400 esztendővel később el, {3.} és miután *du sublime au ridicule il n'y
a qu'un pas*, {4.} valóban e nagynak látszó eszme is nevetségessé vált,
{5.} éppen úgy, mint *Don Quijote* törekvése a lovagkor visszaállí-
tásában, {6.} mi pedig nem is tizenégy, {7.} csak egy fél századdal
később el, {8.} mint nevetségessé válnék a kereszties hadak maga idejé-
ben magasztos ideájának napjainkban felmelegítése. [2] {9.}

>> **Úgy van! Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 3. (két
bekezdést fog össze); 13 szabadmondat után.]

/H/04/(V.) Mielőtt még a nemzetek és államok egyéni kifejlődést nyertek, mielőtt még egy Zár volt az egész, akkor az elemek egyesülhetnek nagyobb organizmusokká; {1.} de akkor sem egyesültek bölcsek szavára, {2.} de önmagoknak készítve életprincípiumot, a históriát rejtekben, halkán, mint az organizáló természetben minden és mindig! [1.] {3.}

(VI.) Ki azonban már meglevő életvidor organismusok közé lép, {1.} s azokat akarja összeolvasztani, annak gyilkolással kell kezdeni, {2.} és romlást, rothadást igen, {3.} de életet elidézni soha sem fog. – [1.] {4.}

>> **Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 4. (két bekezdést fog össze); 7 szabadmondat után.]

/H/05/(VII.) Tudniuk kellene azonkívül azon igen tudós doktoroknak, kik mindenhez értenek, azt is, hogy külön népcsaládokhoz tartozó nemzetek még azon organizáló századokban sem olvadtak össze soha, {1.} s hogy csak két példát említsek fel, {2.} mint az amerikai faj soha az európaival nem egyesül, {3.} de inkább kivesz, {4.} mint a vegyest lakó török és görög nem olvad össze, {5.} úgy az altáji magyar sem olvadhat össze az indogerman népekkel soha, {6.} de uraim, kiveszni sem fog, {7.} mert világtörténeti hivatása van, melynek még csak els felvonását játszotta el. [1.] {8.}

>> **Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 5.; 8 szabadmondat után.]

/H/06/(VIII.) Ezért tehát az osztrák államférfiak egységes Ausztriájokkal a legenda hét alvójaként tettek fel nekem, kik nagy keszre fölérdeve, oly pénzzel kínálták a világot, melynek már régen kelete nem volt. – [1.] {1.}

>> **Úgy van!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 6.; 1 szabadmondat után.]

/H/07/(IX.) Másik vezéreszméjük az osztrák státusférfiaknak az volt, hogy bennünket civilisáljanak, mint olyanok, kik hivatvák a civilisatiót keletre terjeszteni. [1.] {1.}

(X.) Ezen egész kiinduló pont részint vastag ignorantián, részint malitiosus ámításon alapszik.[1.] {1.}

>> **Úgy van!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 7. (két bekezdést fog össze); 2 szabadmondat után.]

/H/08/(XI.) A magyar nemzet Sz. István korától kezdve mindig a többi Európa civilizációjának színvonalán, s t sok esetben azon felül is állott, {1.} mire, hogy e részletezéssel a ház türelmét ne fárasszam, csak néhány példát kapok ki. [1.] {2.} Ott áll a legbabonásabb századokban *Kálmán* királyunk törvénye a boszorkányok nem létér l, {3.}

>> **Helyes!** << [A tetszésnyilvánítás el ször szakít meg bekezdést; el - ször szakít meg szövegmondatot! 3 szabadmondat után hangzik el.]

*/H/09/*ott áll az *els keresztés hadak* idejében nemzetünk felvilágosodott magatartása. [2.] {4.} Ott azon tény, hogy a *feudalizmus*nálunk soha oly virágzásra nem juthatott, mint az állam megsemmisítésével jutott szomszédainknál. [3.] {5.} Ott van végre, mint fényes lap, a *protestantizmus* els idejéb l vallási türelmünk akkor, mid n Európa-szerte az eretnekek máglyái lobogtak. [4.] {6.}

>> **Közhelyeslés** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 9.; 3 szabadmondat után.]

/H/10/(XII.) De honnan merített tudományosságunk is új táplálékokat? [1.] {1.} Az els id kben a konstantinápolyi bölcsekt l, {2.} kés bb az Anjou-házbeli királyok alatt Olasz- és Franciaországból, melyeknek egyetemeit látogató túlnyomó számmal ifjúságunk, {3.} s csak mid n kor szükséggé vált vallásreformáció szavát éppen Németországban emelte fel kezdtük a német tudományt felkeresni, {4.} és akkor is kérdem, nem-e éppen a mostani osztrák államférfiak *el dei szellemben*

és hatalomban voltak azok, kik ez eszmék áldásos hatását a legújabb id kig hazánkban mindig gátolni s paralizálni igyekeztek. [2.] {5.} Literatúránk újratertem je végre Kazinczy, nem latin, görög és francia mintákat honosított-e, németek helyett? [3.] {6.}

>> **Helyeslés.** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 10.; 6 szabadmondat után.]

/H/11./(XIII.) Hol keressük tehát a német civilisáló hivatás eredményét; keleten? [1.] {1.} A dunai fejedelemségekben, Lengyel-, Oroszországban francia m vel dés, francia eszmék virulnak. – [2.] {2.}

(XIV.) A hozzánk költözött német vendégek nemcsak kenyeret és sót, nemcsak örömet és veszélyt, {1.} de szokásokat, m vel dést és hazafiérzetet osztanak velünk. [1.] {2.}

(XV.) Vagy forduljunk másfelé? [1.] {1.} Amerikába, hol a német a nagy angol nemzet szabad intézményeiért szívesen felejt nemzetiségét és szolgálása emlékeit, {2.} vagy Afrikába, hol ismét angol misszionáriusok hirdetik kiválólag az igét. – [2.] {3.}

(XVI.) Hogy terjeszték az utolsó 12 év alatt köztünk a civilisatiót, – az ismét el volt mondva fényes szónoklatokban; {1.} én csak azt jegyzem meg, hogy mid n *Bach*, a democratico-absolut kormányforma feltalálója, *Rückblikjében* civilisatori eredményeit tálalta a világ elé, {2.} az részint szemtelen elcsavarása volt a tényeknek, {3.} mint például az, mid n el sorolja, mennyi 3-4 osztályú tanintézettel ajándékozá meg hazánkat, {4.} mert azt elhallgatja, hogy ezeknél sokkal több 6-8 osztályú tanintézetünket törülte el. [1.] {5.}

>> **Igaz! Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 11. (négy bekezdést fog össze); 12 szabadmondat után.]

*/H/12/*Elhallgatja, hogy míg a mi volt intézeteinkben a birtoktalan tudnivágy ingyen képezheté magát, {6.} addig az övének súlyos terheit a vagyonos is alig bírja el. [2.] {7.}

>> **Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 12.; 2 szabadmondat után.]

/H/13/(XVII.) Részint pedig oly eredmények felmutatása, melyek korántsem a kormány pártolása által, {1.} s t a kormánynak is ellenére, {2.} az el tör nemzeti genius termékenyít fuvalma alatt keletkeztek, {1.} s így azon *kakas* neveltséges szerepét játssza, mely kukorikolásának tulajdonítja a hajnal hasadtát. – [1.] {3.}

>> **Köztetszés; taps.** << [A tetszésnyilvánítás másodszer szakít meg bekezdést; az els szövegmondat végén, 3 szabadmondat után hangzik el.]

*/H/14/*Valóban ennyi *arrogantia* eszembe juttatja a német költ eme szavait:

*Wo ist des deutschen Vaterland?
Wo's Pulver einer einst erfand,
Und heut' noch jeder denkt dabei:
Dass er der Mitterfinder sei.* [2.] {4.}

>> Tetszés. << [**Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 13; 1 szabadmondat után.**]

/H/15/(XVIII.) Mindezeknél azonban még igazibb hévmér je a civilizációnak a politikai érettség és szabadság. [1.] {1.} S e tekintetben önérettel kérdezhetjük Európa népeit, {2.} kérddhetjük szétzilált szerencsétlen szomszédainkat, kiknek szív b l kívánjuk állapotaik javulását, {3.} ki állt századról századra el bb, mint mi, {4.} s ki áll jelenleg is jogban és érzelemben er sben nálunk, ha szerencsében és anyagi er ben nem is? – [2.] {5.}

>> **Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 14.; 5 szabadmondat után.]

/H/16/(XIX.) Magna chartánk az angolokéval egyidej , {1.} mit a genfi bölcs csak a múlt században elméletként bírt fölállítani a contract sociale-ról – az államunk alakulásában, már egy ezredév el tt történelmi

tény volt. [1.] {2.} Mit a világtrendít francia forradalom véres küzdelmek között bírt csak kimondani a népfelségről, az 1790-ben törvényül lett nálunk formulázva, hogy minden maiestias a nemzetnél van, {3.} s mi törvényben kimondatott, azt a gyakorlat életbe léptetvé, /és nagy hazánkfiá Széchenyi minden vegye ülést így szólított meg:/ {4.} s már akkor a vegyes ülések így nek szólítva: Felséges haza. – [2] {5.}

>> **Igaz!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 15.; 5 szabadmondat után.]

/H/17/(XX.) S minket, kik ily elzményekkel bírunk, akartak 12 évi sanyargatással, melyben a római íróval szólva: *Vidimus quod ultimum esset in servitute*, mint Izrael népét a babilóniai fogságban rákényszeríteni, hogy Isten ujjával írt törvényeinket elpártolva egy Baalhoz szegdjünk, kinek istenségét más nem bizonyítja, mint telhetlen oltárán füstbemen vágyona millió szegénynek, s elfolyó vére emberáldozatoknak. [1.] {1.}

>> **Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 16.; 1 szabadmondat után.]

/H/18/(XXI.) De bár e 12 év alatt cselekvésük korlátot nem ismert, hogy reája illettek *Sz. Bernát* szavai *facitis quia potestis, an autem oportebat, questio est*, – {1.} végre kisült, hogy *non oportebat*, {2.}

>> **Derűtlenség** << [A tetszésnyilvánítás harmadszor szakít meg bekezdést, elször vág félbe szövegmondatot; a 2 szabadmondat után hangzik fel.]

*/H/19/*villámaik, melyeket reánk szórtak, éppen úgy nem ártottak, mint egykor a *pápa egyházi átka*, melyet egyszerre az Európába törő törökök, az égen feltűnt üstökös és a sáskák ellen kimondott. [1.] {3.}

>> **Derűtlenség** << [A tetszésnyilvánítás negyedszer szakít meg bekezdést (elször másodjára), az első szövegmondat végén hangzik fel, 1 szabadmondat után.]

*/H/20/*A kísérlet nem sikerült, {4.} gyöngébb volt az *er szak*, mint a *szellem*. [2.] {5.}

(XXII.) Mi a democratico-absolutisticus kormányforma

>> **Derültség** << [A tetszésnyilvánítás ötödször szakít meg bekezdést, el ször szakítanak meg szöveg- és szabadmondatot – Á.K.]

/H/21/,feltalálójának nem sikerült, azt *Schmerling*absolutistico-democratia feltalálója kísérti meg újra, {1.} mégpedig az alkotmány zászlói alatt, {2.} mert az alkotmányos eszmék legnagyobb gy zelme az, hogy a mai korban ellenük is csak a szabadság színe alatt lehet harcolni. [1] {3.}

(XXIII.) Ott állunk tehát ismét, hol 1850-ben álltunk, {1.} csakhogy a tér még szegyenletesebb, {2.} most velünk, általunk, törvényes úton szándékoltatik a nemzetgyilkolás végbevitelni, mi az er szaknak nem sikerült, {3.} s míg az országot *dragonade-ok* rémülete járja végig, utolsó filléreinkt l fosztogatva, hogy azokkal a *modena*herceg hadserégét fizessék, {4.}

>> **Zajos tetszés** << [A tetszésnyilvánítás hatodszor szakít meg bekezdést és szövegmondatot; két bekezdést fog össze és a 7. (3+4) szabadmondat után hangzik fel.]

*/H/22/*míg *nem ismer*t hatalom bérencei visznek ijedelmet a békés lakokba, {5.} míg ugyanazon hatalom tisztvisel i *felmentetve* törvényeink alól, intézkednek fölöttünk, {6.}

>> **Úgy van!** << [A tetszésnyilvánítás hetedszer szakít meg bekezdést és szövegmondatot (még mindig ugyanazt!); 2 szabadmondat után hangzik el.]

*/H/23/*míg *e ház*lépcs in lelépve, elhagytuk egyszersmind a tért, melyen si törvényeink respectáltatnak, {7.}

>> **Helyes!** << [A tetszésnyilvánítás nyolcadszor szakít meg bekezdést és szövegmondatot (még mindig ugyanazt!); 1 szabadmondat után hangzik el.]

*/H/24/*addig mi Magyarország törvényhozó testülete, mint tengeri rabló álzászlója vagyunk a külföld elámítására, pellengérré állítva. – [1.] {8.}

>> **Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 17., 1 szabadmondat után.]

/H/25/(XXIV.) Azonban hiszem er sen, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, {1.} mert nemzetem politikai érettsége sokkal nagyobb, hogysen át ne lássa, miként *Bach-* és *Schmerling*-rendszer, hogy egy triviális spanyol közmondással éljek – *ugyanazon kutya*, {2.} *csak más nyakravalóval*. [1.] {3.}

>> **Zajos derűtség; taps.** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 18., 3 szabadmondat után.]

/H/26/(XXV.) Hiszem, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, {1.} ha mi is, mint a római senatus *Brennus* barbárjainak betörése alatt, tógáinkba burkolva törvényes helyeinkben várjuk be mozdulatlanul csapásukat. [1.] {2.}

>> **Helyes!** << [A tetszésnyilvánítás kilencedszer szakít meg bekezdést, az els szövegmondat végén 2 szabadmondat után hangzik el.]

*/H/27/*E törvényes tért látom én mélyen tisztelt Deák Ferenc képvisel úr indítványának legtöbb pontjában elfoglalva, {3.} azért szavazatommal én is hozzájuk járulok. [2.] {4.}

(XXVI.) De éppen mivel ily rendkívül kétes állásban vagyunk, {1.} legkisebb oly tér feladásától is félek, mire a rosszakarat kés bbi lépéseknél utalhat. [1.] {2.}

(XXVII.) Ez óvatosságra példa int a legközelebbi napokból. – [1.] {1.}

(XXVIII.) A megyék organisálták magukat, {1.} a megyék felírtak, {2.} bár jól tudták, hogy egészen törvényes téren nem állanak – {3.} csak azért, hogy lehetségessé tegyék az országgy lést, melyben a nemzet mint ilyen nyilatkozhassék, {4.} s nyilatkozhassék a törvény és alkotmány legszigorúbb megtartása mellett. [1.] {5.}

(XXIX.) S íme már a megyék felírásait érvekkül halljuk felhozni amellett, hogy írjunk fel mi is, – {1.} az els enged lépést halljuk okul felhozni, hogy tegyük meg a másodikat is. – [1.] {2.}

>> **Úgy van!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 19. (négy teljes és egy töredék bekezdést fog össze) – Á.K.]

/H/28/(XXX.) Rajta vagyunk a szoros jogtól való eltérés lejt jén, {1.} melyet csakhamar arra használnak elleneink, hogy bel le az egyezkedés harmadik lépésének logicáját következtessék, {2.}

>> **Helyes!** << [A tetszésnyilvánítás tizedszer szakít meg bekezdést, illetve szövegmondatot, 2 szabadmondat után hangzik el.]

*/H/29/*mir l pedig a szó valódi értelmét véve, úgy hiszem e házban senki sem álmodik, {3.} mert egyezkedni annyit tesz, mint követeléséb l engedni is akarni, {4.} a mi követeléseink pedig éppen úgy nem lehetnek engedés tárgyai, mint a lenni vagy nem lenni, mint az élet és halál. [1.] {5.}

>> **Helyes!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 20.; 3 szabadmondat után.]

/H/30/(XXXI.) Kerüljük tehát annak látszatát is, {1.} a felírás választ, {2.} ez viszonzválaszt feltételez, {3.} mindebb l a rosszakarat – {4.} pedig nem jó barátokkal van dolgunk {5.} – egyezkedést magyarázhat ki, {4.} s valóban, ki nekem ultimátumát beadja, de az el szobában marad, az némi gyanút méltán is költhet fel bennem, hogy még ez nem volt utolsó szava. [1.] {6.}

>> **Helyes!** << [? – a másolaton csak sejthet ; tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 21.; 6 szabadmondat után.]

/H/31./(XXXII.) Azért pártolom én Tisza Kálmán, tisztelt képvisel úr módosítványát, s a határozat formáját, {1.} mert ezt tartom jogaink védelmében *óvatos politikának* [1.] {2.}

(XXXIII.) Mondják, hogy minden antecedentia a felirat mellett van, {1.} de azon álláshoz, melyen vagyunk, még antecedentiát nem hallottam a történetb l idézni, {2.} s így mindaddig, míg azt nem hallok, én sem keresek antecedentiát a határozatra. [1.] {3.}

(XXXIV.) Mondják, hogy a határozat magunkon kívül nem kötelez senkit. [1.] {1.} S vajon kit kötelez a jogaiban megsértett gyöngének protestátója, {2.} kit az összeroskadó harcos jajkiáltása? [2.] {3.} Ugyebár senkit, {4.} és mégis mindent, kinek keblében nemes érzés lakik, {5.} s t azt is, ki pirulva érzi, hogy e jajkiáltás okozója. [3.] {6.}

>> **Helyes! Igaz!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 22. (három bekezdést fog össze); 11 szabadmondat után.]

/H/32./(XXXV.) S most mid n a szó percek alatt körüljárja a világot, {1.} ne féljünk, hogy süketen hangzik el szavunk, {2.} ne féljünk, hogy azon hatalom fülébe nem hat, mely okozója, hogy köztünk *törvényes kormány nincs*, mely a vele való közlekedés egyetlen törvényes eszköze lehetne, mely okozója, hogy *csonka parlament vagyunk*, {3.} s így képtelenek azon kit n törvényhozási cselekvény gyakorlatára, hogy felírassunk. [1.] {4.}

>> **Úgy van!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 23.; 4 szabadmondat után.]

/H/33./(XXXVI.) S ha e hatalom oly térre kívánna lépni, melyen lehetséges, hogy kezét foghassunk, {1.} ne mondja senki, hogy azt felírás nélkül nem teheti, {2.} ott van törvénykönyvünkben megírva az út, mely e térre vezet. [1.] {3.} – Addig *folyamodást* írhatunk a *hódítónak*, {4.} kérve kérhetjük, uram már sok a sanyargatás, a nyomor, me-

lyet ránk küldesz, könnyíts terhünkön, {5.} de felírást, mint nemzet fejedelméhez, addig nem küldhetünk. [2.] {6.}

>> **Helyeslés.** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 24., 6 szabadmondat után.]

/H/34/(XXXVII.) Éppen azért tehát, mert tudom, hogy szavunk határozat formájában is végig fogja rezegni a világot, {1.} hiszem én is, mit igen tisztelt képviselők mondottak, hogy országgyűlésünk nem lesz eredménytelen, {2.} mert *most*, a *jelenben* más eredményt nem is várunk, mint azt, hogy megértsen a világ, {3.} s hiszek lételünk biztos voltában *a jövőben*, {4.}

mert e megértett szó a jog, az igazság és haladás szava leend. – [1.] {5.}

(XXXVIII.) Összecsaphatnak még egyszer felettünk a keserűség setét hullámai, {1.} de a mi gyűszűnk csak idők kérdése, {2.} a durva eresz csak ephemer gyűszűt arathat, {3.} az *eszmé fölkél* és *közvagyonná lesz*, melyért első kimondói elvérezének. [1.] {4.}

(XXXIX.) Még csak néhány, részint e házban, részint szomszédainknál felmerült eszmére kívánok reflectálni. [1.] {1.}

(XL.) A placetum iránt az eltekintett mondottak után szólni, halottak elleni küzdelem volna, {1.}

csak azt akarom még megjegyezni, hogy a placetum joga soha a magyar catholica egyház függetlensége ellen nem volt irányozva, {2.} csak egy politikai külhatalom befolyása ellen, – {3.} s valamint hazánk *Mátyás király* alatt legjobban virágzott, ki a placetum jogát vasmarokkal tartá fel, {4.} úgy *Ulászló* alatt a placetum joga megsértvén, tudjuk siralmas következéseit. [1.] {5.}

>> **Igaz!** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 25. (négy bekezdést fog össze); 15 szabadmondat után.]

/H/35/(XLI.) Igen tisztelt szónokok fényesen bebizonyították, hogy Ausztria nagyhatalmi volta nem az egységes Ausztria, {1.} s tényleg éppen a dualismus feltétele. [1.] {2.} – Én erre csak azt jegyzem meg, hogyha

az ellenkez leg volna is, az opportunitás elvét soha érvül el nem fogadhatnók, {3.} anélkül, hogy egyszersmind minden rablást, minden elnyomását a gyengébbnek, ne szentesítsük, {4.} hogy vele el nem ismerjük, miként annak, ki *saját vagyonából* úr nem lehet, joga van *emberfele zsebére*. [2.] {5.} – De különben is, tartozik-e boldogságunkhoz, hogy nagyhatalmasság legyünk? [3.] {6.} Hallottuk-e valaha, hogy egy *belga* ezért megirigyelt volna egy *oroszalattvalót*? [4.] {7.}

>> **Helyes! Köztetsés.** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 26.; 7 szabadmondat után.]

/H/36/(XLII.) Végre azt mondják szomszédaink, hogy mi forradalmi téren állunk. [1.] {1.} Ha forradalmi téren az áll, ki a történeti jogokat lábbal tapodja, {2.} ha az áll, ki minden kegyeletet levetk zve, er szakosan ültet új intézményeket elrombolt régiek helyére, {3.} úgy a forradalmi téren k vannak, a conservativ magyar nemzet ellenében, {4.} s Európa érdeke minket irányokban gy zelemre vezetni, {5.} nehogy elbírhatlan zaklatások után azon térre szorítva, eggyel szaporítsuk azon meggyilkolt nemzetek sorát, melyek egyike tavaly megifjulva és fenyegetve kelt fel halottaiból, másikának véres kísértete pedig *Banquó* szellemeként még folyvást rémíti az európai diplomáciát. [2.] {6.}

>> **Köztetsés, tetszés, taps, zajos éljenzés** << [Tetszésnyilvánítás a bekezdés végén: 27.; 6 szabadmondat után.]

A beszéd szerkezeti egységei

A figyelmes olvasó nemcsak a szónoklat-szöveg lineáris görbájének felismerését tudja követni – a tet pont a XXXVIII. bekezdés –, hanem a szónoki beszéd részeit is elkülönítheti.

BEVEZETÉS:

– megszólítás (I./1.) {1.}

– *a figyelem felkeltése: Gibbon és Berzsenyi (I/2-3.)*

– *téma: a birodalmi erkölcs (II.)*

*a múlt és jelen a romlásban egybeér

*a jóakarát megnyerése: döntésünk nemcsak magyar ügy

TÁRGYALÁS:

Tétel: van-e jogosultsága, értelme az osztrák birodalmi létnek? (III/2)

Bizonyítás I.

Els érvük: a létez (osztrák) birodalom egysége (IV/1.)

– 1. ellenérv: *elkésett az id ben (IV/2.)

– 2. ellenérv: *mesterséges beavatkozás (V-VI.)

*sem a múlt sem a jelen nem igazolja (VII.)

→ nem igaz (VIII.)

Második érvük: a birodalom civilizál (IX.)

– 1. ellenérv: *indulati visszautasítás – captatio benevolentia egyben (X.)

– 2. ellenérv: *öt történelmi példa (XI.)

– 3. ellenérv: *tudományosságunk és kultúránk csak a reformáció alatt fordult a németek felé; akkor is akadályozta Bécs (XII.)

– 4. ellenérv: *másokat civilizáltak-e (XIII-XV.)

– 5. ellenérv: *minket hogyan civilizáltak? (XVI/1.) {1.}

– az oktatást tönkretették (XVI/2.)

– az eredményekhez nincs közük (XVII.)

[→ nem igaz: kimondatlan válasz]

Els érvünk: biztosít-e a birodalom politikai szabadságot? (XVIII.)

– a magyar jogtörténeti múlt tényei (XIX.)

– a zsidókhöz méltó állhatatosságunk (XX.)

– az elnyomás bizonyosága és gyengesége (XXI/1.)

→ a „kísérlet nem sikerült” (XXI/2.)

Második érvünk: nem a forma a fontos, hanem a lényeg (XXII.)

- az alkotmányosságot el szőr szavakban gyakorolják
- az alkotmányosság ellenz csak alkotmányos eszközöket használhatnak
- közre kell-e m ködnünk ebben? (XXIII.)

Harmadik érvünk: az er szak nem tartható fenn (XXIV.)

- Bach rendszere (1850-59) megbukott
- Schmerling rendszere (1859–1861) megbukott

→ nem egyezkedhetünk a birodalommal (XXV.)

- a történelem erre tanít (XXV/1: {2.})
- ezt mondja Deák Ferenc (XXV/2: {3.})

konklúzió 1.: azért szavazatommal én is hozzájuk járulok. [2.] {4.}

A konklúzió megkérd jelezése (XXVI–XXVII.)

[Tétel 2: alkotmányosság = egyezkedéssel? – retrospektív feltevés]

Bizonyítás II.

Els érvünk: a megyei törvénytévesztés (XXVIII.)

- ha engedünk az összehívás törvénytelenységének, akkor követelik a folytatást (XXIX)
- ha tovább engedünk, a követeléseinket adjuk fel (XXX.)

Második érvünk: hajlandóságunkat félreértik (XXXI.)

- az egyezkedési folyamat ilyen
- nem jó barátokkal van dolgunk
- ultimátum / fenyegetés kell érv-e?

konklúzió 2.: Tisza Kálmán, s a határozat formája: az óvatos politika (XXXII.)

Cáfolat

Els ellenérv: nincsen elzménye (XXXIII.)

Második ellenérv: nem kötelez senkit (XXXIV.)

Harmadik ellenérv: nem a határozat-pártiak hozták létre a törvénytelen helyzetet (XXXV.)

Konklúzió 3.: felírást mint nemzet fejedelméhez nem küldhetünk (XXXVI.)

Bizonyítás 3.

Els érv: e megértett szó a jog, az igazság és haladás szava (XXXVII.)

Második érv: gyzelmünk csak idkérdése (XXXVIII.)

Kitérés – aktualitáshoz kapcsolódás (XXXIX.)

– Az egyházjogi kérdés is birodalmi kérdés (XL.)

BEFEJEZÉS

– magyarságunk megtartásához nem kell birodalmi lét (XLI.)

– nem vagyunk újíatók, csak a jogainkat akarjuk (XLII.)

– Európának kötelessége a támogatás

– nekünk kötelességünk az összefogás

A beszéd „hatásgrafikonja”

A „hatásgrafikon” megrajzolásához az alábbi feltételeket vettem:

Az α tengelyt a szónolat idbeliségét adó szabadmondatokra osztott terjedelem adja. A hallgatói reagálások ugyanis hol a bekezdések végén, hol a szövegmondatok végén, hol pedig a szabadmondatok végén voltak – rákényszerültem a legkisebb egységre. A 182 szabadmondatból álló beszédet 36 ízben szakították meg, egyetlen zavaró adat a 87.

szabadmondatot megszakító „Derűltség.” – az ábrázolhatóság kedvéért a szabadmondat végére helyeztem.

Az \mathcal{J} tengely fokozatait úgy állítottam össze, hogy (saját értékeléssel) megkíséreltem min síteni az egyes közbeszólásokat.

1: csend, figyelem – a bevezetése részben azért volt szükséges, mert nem akartam az x tengelyre „állítani” a görbékét, részben azért, mert a kiindulópont a hallgatóság figyelme (megjegyzem, nem találkoztam olyan utalással sem a jegyz könyvben, sem a beszédr li beszámolókbán, amelyek arról szóltak volna, hogy zavarták volna a szónokló Madáchot).

2: „Igaz!” – a kijelentés azt jelzi, hogy a hallgatóság pártállás nélkül való ténynek fogadja el a szónok által mondottakat.

3: „Úgy van!” – a közbeszólás jelentése, hogy az adott pillanatban azonosul a szónokkal (ne feledjük a szónoklat legf bb célja a meggy zés).

4: „Helyes!” – a megnyilvánulás azt jelenti, hogy a szónok azt mondja és úgy mondja, ahogyan a hallgatói is gondolja, érzi.

5: „Helyes! Igaz!” – a reakció annyival er sebb, hogy közösen ismert igazság fölismerésén, belátásán alapul.

6: „Úgy van! Helyes!” – az el bbinél er sebb azonosulást érzékeltet (lásd a 2-es és 3-as különbségét).

7: „Igaz! Helyes!” – a közbeszólás „er sségét” a létrejött meggy zési folyamat „hossza” igazolja: a hallgatóság az „igaz” tényb l kiindulva eljut a szónok véleményével való azonosulásig (ez akár ellenfél-reakció is lehet).

8: „Helyeslés” – el ször jelenik meg „tömeges” reakció az eddigi egyes beszólásokhoz képest.

9: „Derültség.” – a nevetés komoly hatáseredmény: olyan közös érzelmi megnyilvánulás, amely még azokat is magával sodorja, akik egyébként nem értenek egyet (próbáljunk csak meg egy nevet csoportban egyedül nem nevetni).

10: „Zajos derültség. Taps.” – már el deink is ismerték a tapsos tetszésnyilvánítást; hasonlóan közösségi megnyilvánulást jelent.

11: „Közhelyeslés.” – a „köz”- el tag olyan nyomatékosítás, amely bizonyítja, hogy az ellenfelek is ugyanúgy gondolkodnak (együtt nevetni könnyebb, mint együtt gondolkodtatni).

12: „Tetszés.” – a megnyilvánulás jelentése: a hallgatóság egy része úgy ítéli meg, hogy a szónok nemcsak azt mondja, ami egyezik az álláspontjával, hanem szebben, pontosabban fejezi ki a véleményüket.

13: „Zajos tetszés.” – az er sebb fokozat a zajból adódik, de még mindig nem az egész hallgatóság.

14: „Helyes! Köztetszés.” – a felkiáltással nyomatékosított tetszés immár a „köz”-é.

15: „Köztetszés. Taps.” – a „taps”-sal érzékeltetett reakció arra utal, hogy a közönség minden tagja egyetért a szónokkal az adott pillanatban.

16: „Köztetszés, közhelyeslés, tetszés, taps, zajos éljenzés.” – nem kell kommentár.

A grafikont Árpás András Dániel készítette.

A hatásmechanizmus további m ködését lehet követni azzal, ha összevetjük a hullámvölgyeket a hullámhegyekkel, megkíséreljük értelmezni a „mély” és a „magas” platók okait (esetleg céljait).

5. A beszéd és az irodalomtörténet

A „sz zbeszéddel” nem sokat foglalkozott a Madách-recepció. Ahol a leginkább hathatott volna, ti. a középiskolai oktatás példatárai: a Retorika tankönyvek és szöveggy jteményeik, onnan kimaradt. Els méltatója, Bérczy Károly (Madách Imre emlékezete 1866. február 6. in Madách Imre Összes M vei I–III. Kiadja Gyulai Pál Bp., 1880. I. k.) föli-dézte a szónoki hatást, de értékelésekor megelégedett ennyivel: „e beszéddel rögtön az els bb rend publicisták közé sorozták t.” (XXXIV. o.)

A beszéd els kiadója, Gyulai Pál a szövegekölés mellett az országgy lési napló megfelel részeit idézte. Igaz, 1880 táján az él politikai élet legalább ilyen izgalmas beszédeket produkált (másrészt a majd két évtizednyi távolság már elmosta a hírnevet – megjelenik a Tragédia-író image-e).

Palági Menyhért sokszor emlegetett m vében szólt a beszédr l (256–261. o.); beágyazta a korábbi politikai szövegekbe (251. oldaltól). Jól láthatóan az Országgy lési Napló alapján dolgozott – a reakciókat is közölte. Kísérletet tett a szónoki vizsgálatra is, például a XXIX. bekezdésben az els szabadmondatot tartotta tételmondatnak, a XXX.-ban az els t, a XXXII.-ben a másodikat – de tüzetesebb vizsgálatot nem vállalt. A szónoklat helyett a szónokra koncentrált: „egyéniségében szerencsésen egyesültek a Kossuth és Széchenyi gondolkozásának némely kiváló vonásai” (261. o.). S még eddig szólt a beszédr l a legtöbbet.

Voinovich Géza törekedett arra, hogy monográfiájában ellensúlyozza a „pa-lágyításokat”, ezért az országgy lési beszédre is sort kerített (195–196. o.). El ször „beágyazta” a korba, majd így folytatatta: „beszédei tanulmányszer ek; emelkedett szempontból vizsgálják az id - szer kérdéseket, általános igazságokra s világtörténelmi példákra hivatkoznak; telvék ötletes idézetekkel, irodalmi fordulatokkal. Hazafi ér-zése itt harciba viszi elkeseredésének kipróbált fegyverét, a maró gúnyt. Politikája önérzetes, de békülékeny...” (195–196. o.) Viszont

tényleges érvet nem hozott fel álláspontja mellett. Ez után a hatásra tért ki. „Beszéde rendkívüli hatást tett. A lépten-nyomon nyilatkozó b ismeret, új és magvas felfogás; eszméinek világos kapcsolódása, karöltve az egésznek élénk el adásával, f ként pedig a valódi szellemesség meglepték s elragadták hallgatóit. Tartalmában f ként egy pont emelkedik ki: mid n azon állítás tarthatatlanságát vitatja, mintha az absolutisticus évek el bbre vitték volna hazánkban a civilisatiót, holott az inkább a kormány ellenére fejl dött, mintsem pártolása által.” (196. o.)

Kés bb utalt *A civilizátor*-ra. Mindez azonban alig több Palágyi vitott megközelítésénél.

Balogh Károly Madách az ember és a költ Bp., é. n. (1934) cím m vében foglalkozott ugyan a beszéddel, ám részletesebb értékelés helyett inkább csak rövid politikatörténeti összefoglalást adott (168–170. o.).

Mint említettük, Halász Gábor 1942-ben nem kívánt a szöveg közreadásánál többet vállalni magára – összegz tanulmányában sem a politikus Madách állt a középpontban.

S tér István Madách Imre ([1955] in Félkör Bp., 1979.) esszéjében kitért ugyan a szerz választási beszédeire (151–152. o.), ám szavai korabeli általánosságok, politikai min sítések – új adalékot nem tartalmaznak. Az 1958-as kiadás bevezetésében némileg többet mondott; két bekezdést emelt ki (idézve is ezeket), el ször a XXXI-et, aztán a VIII-at – ám ezeket is csupán a tartalmi vonatkozás alapján (ti. Madách határozat-párti volt). Megemlíti még a XX-at, utalva arra, hogy feltehet en Madách ekkor már a *Mózes*-cím drámáján munkálkodott.

Hosszú id után a Madách-tanulmányokban olvashattunk érdemi megjegyzéseket. Szabad György Madách „Politikai hitvallása” cím írásában arra hívta föl a figyelmet, hogy írónk ismertebb volt politikusként, mint költ ként. Felhívja figyelmünket az 1861. 03. 12-i megyey lé s történetére; hogy Madách személyes programadása állásfoglalás, s mint ilyen szemben áll a megyebizottmányok követutasítási jogkövetelésével. A szabadságharc utáni politikus igazi népképvisel , az 1848-as törvényeken áll (270–271. o.). Az országgy lési beszédet csak érinti; tartalmi összefoglalása (kitartásra hív fel; kés bb részletez , oknyomozó tárgyalás); a beszédb l f leg a határozat-párti elemek emeli

ki (275–276. o.). Szabó Béla Madách politikai tevékenysége Nógrád megyében cím cikkében tartalmi idézetekkel bizonyítja Szabad állítását, ti. határozat-párti beszédre I van szó. (302–303. o.). Viszont a beszéddel mint szónoklattal egyikük sem foglalkozott.

Horváth Károly monográfiájában a politikus Madách Imre bemutatásakor (248–251. o.) ejt szót tárgyunkról. A politikai hitvallással kezd (Szabad György nyomán); az országgyűlési beszédre I tömören csak ennyit közöl: „széles körű világtörténelmi távlat és nagy tudásra valló szellemes eladásmód jellemezte” (250. o.). A lényege szerinte a határozat-mellettség, ezért a beszéd súlypontjának a XXXI. bekezdést tartotta.

Szigethy Gábor szövegközlésében sok adatot sorakoztatott fel a beszéd politikatörténeti hátterének megismeréséhez és megértéséhez – magam is támaszkodtam rá. Ám a beszéd elemzése, értékelése nála is elmaradt.

Radó György nevezetes életrajzi krónikája nem is vállalt magára többet, mint a hozzáférhető legtöbb eredeti szövegre támaszkodó adatközlést – ám ezek a szövegek nem világítják meg magát a beszédet (Madách Imre Életrajzi krónika Salgótarján, 1987.).

A két 1989-es szövegközléshez semmilyen értékelés, értelmezés nem társult.

Praznovszky Mihály Madách Imre országgyűlési beszédének fogadtatása a korabeli sajtóban (in IV. Madách Szimpózium Balassagyarmat–Szügy–Alsósztrégova, 1996, Budapest–Balassagyarmat 1997) című munkájában a cím adta feladatnak felelt meg; beszédelemzést nem kellett adnia.

Andor Csaba biográfiája témája miatt is, terjedelmi okok miatt is nem az elemzéssel foglalkozott. Szintén a Politikai hitvallomásra támaszkodva építi föl a hatvanas évek politikusát (150–151. o.), közli és értelmezi az 1861. 03. 12-i keltezésű dokumentumot. (Telitalálat a Szontagh-levél közlése (152–153. o.), bár ennek értelmezése nagyon áttevételesen kapcsolódik a Madách-beszédhez.) Az 1861. május 28-án, kedden délelőtt tíz órakor kezdett beszéddel kapcsolatban azonban csupán a hatásvizsgálatra tért ki (156–158. o.) – mint a fentebbiek mutatják, nemcsak a biográfusok tartózkodtak a m t l.

Végül említenünk kell Bárdos Dávid figyelemre méltó dolgozatát.¹² A szerző szigorú következetességgel alkalmazza a hagyományos szónoklati elemzés elveit és módszereit: beszél a szónokról, a keletkezés és az előadás körülményeiről, a beszéd részéről (részletezve a hatás reformkori stilisztikai és politikai eszközeit), illetve a következményekről. Példa érték vizsgálata nemcsak a szöveg közreadása követi, a *Stilisztikai alakzatok* (II. melléklet) és *A szöveg szójegyzéke* (III. melléklet). A – feltehetőleg – 2002-ben született írás a retorikai példák gyarapítása mellett igazolja Andor Csaba monográfiájának címben is foglalt tételét: 1861 valóban a siker éve volt.

A szakirodalom tehát egyáltalán nem bánt mostohán a beszéddel – csak nem tartotta a Madách-életmű szempontjából meghatározónak: nem is az. Az elemző azt kívánta bemutatni, hogy hogyan lehet értelmezni egy szónoki beszédet – erre Madách parlamenti beszéde alkalmas.

6. A beszéd politikai hatása

Miután a szavazás a felirati párt győzelmével ért véget, a határozat-pártiak egyik beszédének a hatása nem lehetett rajta túl. Már csak azért sem, mert a király nem volt megelégedve ezzel a felirattal sem, és feloszlatta az országgyűlést. Madách tehát, bármilyen viharos is volt a pillanatnyi siker, többre, többel nem számolhatott.

A Schmerling-provizórium, a nagy éhínség, Ausztria idősleges külpolitikai megerőszedése (a dán háború) önmagában is „megfagyasztotta” volna a politikus-szónok Madách rétori reményeit, ha az irodalmi siker nem szorította volna háttérbe. S akkor még nem is szóltunk az egyre súlyosbodó betegségről, magánéleti problémákról, melyekről Andor Csaba új összeállításából¹³ még többet tudhatunk.

A kiegyezés felé vezető politikai élet 1864 végével kezd fölélnkülönni: ekkor azonban már az 1861-es gondolatok korszerűtlenné váltak – ki foglalkozott a már halott Madách évekkel ezelőtti szavaival?

Jegyzetek

1. [Madách Imre kézirata – esetleg a mellékletben?] – az OSZK-ban található kézirat 41–47 rectón, versón olvasható szöveg alapján készült. A kézirat hozzáférést Andor Csaba tette lehetővé – ez úton köszönöm segítségét.
2. [Madách Imre beszéde – esetleg a mellékletben?] – a szövegváltozat az Országos Levéltárban K 2. 6. csomó jelzetben található a 49–57; ez alapján készült Az Országgyűlés Képviselőházának naplója 1861. I. k. 309–312. o. A kézirat másolatáért Andor Csabának mondok köszönetet.
3. [Madách Imre országgyűlési beszéde – esetleg a mellékletben] – in Magyarország 1861. V. 29.-i 125. szám 2–3. o. A példányhoz nem tudtam hozzáférni. Viszont a szöveg egyezik a különnyomattal: *Tissza (!) László, Gr. Széchenyi Dénes és Madách Imre tartott beszédei*. Pest, 1861. Nyomatott Wodianer F.-nél. 16–23. o. A másolatáért Andor Csabának mondok köszönetet.
4. Lásd PRAZNOVSZKY Mihály: *Madách Imre országgyűlési beszédének fogadtatása a korabeli sajtóban*. In IV. Madách Szimpózium Balassagyarmat–Szügy–Alsósztrégova, 1996. Budapest–Balassagyarmat 1997.
5. GYULAI Pál: *Madách Imre Összes M. veii I–III*. Bp., 1880. III. k. 424–434. o.
6. *Madách Imre Összes M. veii*. II. kötet. Sajtó alá rendezte, bevezette és a jegyzeteket írta HALÁSZ Gábor. Révai Kiadó, Bp., 1942. (Beszéddek) 686–693. o., jegyzetek 1194. o.
7. S TÉR István: *Madách Imre válogatott m. veii*. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta S TÉR István, Bp., 1958.
8. Szigethy Gábor: *Madách Imre: Országgyűlési beszéddek*. Gondolkodó magyarok. Magvet Kiadó, Bp., 1987.
9. „*Küzdés az élet...*” Madách Imre válogatott m. veii. Kozmosz Kiadó, Bp., 1989. Az utószót írta RÓNAY László és *Madách Imre válogatott m. veii*. Szépirodalmi Kiadó. Bp., 1989. A szöveggyűjtők HORVÁTH Károly és KERÉNYI Ferenc.

10. A kritikai kiadás szabályait azért ismerem a gyakorlatból is, mert 1983–1986 között közrem ködtem a Jókai Mór Kritikai Kiadás munkálataiban, a *Milyenek a n k – Milyenek a férfiak* köteteket készítettem el. Egyéb okok miatt kiváltam a Nagy Miklós vezette munkacsoportból.

11. A jelölésekr I: (I.): így jelzem a bekezdéseket; [1.]: így jelölöm a bekezdések mondatait – kés bbi hivatkozás: II. 2. a második bekezdés második mondata. {1.}: így jelölöm a bekezdések ún. szabadmondatait – kés bbi hivatkozás II*6.: a második bekezdés hatodik szabadmondata. // zzz //: így jelölöm azt a szövegrészt, amely a kéziratban megvolt, de sem a beszédben nem hangzott el, sem az újságban nem jelent meg. Vastag bet vel jelzem a tételmondatokat. A dolgozat további részében a szövegvizsgálati szakirodalmat mell zöm; három írásom vonatkozó anyagaira hivatkozom: Magyar nyelvtan IV. (Szövegtan) Tankönyvpótló jegyzet a hatosztályos gimnázium negyedik osztályosainak, Szeged, DFG, 1994., Magyar nyelvtan V. (Stilisztika) Tankönyvpótló jegyzet a hatosztályos gimnázium ötödik osztályosainak, Szeged, DFG, 1996. és Magyar nyelvtan VI. (Rétorika) Tankönyvpótló jegyzet a hatosztályos gimnázium hatodik osztályosainak, Szeged, DFG, 1997.

12. BÁRDOS Dávid: *Madách Imre 1861-es országgy lési felszólalása* in www.madach.hu. A tanulmány a korrektori munkák idején került a kezembe – s nagyszer en kiegészíti az általam írottakat. A fiatal Madách-kutató olyan munkát tett le az asztalra, mely kés bbi figyelemre érdemesíti, s a jövend sikeres pálya „belép je” lehet.

13. ANDOR Csaba: *Házasság el tt, válás után*. Madách Imre szerelmei. Szerelmes magyar írók sorozat, Bp., 2003.

Mellékletek – a szövegek

Az alapszöveg

[HG-1942]

Tisztelt képvisel ház! Gibbon, a nagy történetíró azt mondja: „Ha Alarich a ravennai tanácsban lett volna, valószínűleg ugyanazon rendszabályokat javasolja, melyekhez Honorius miniszterei, az ellenében nyúltak!” E jelenet ismétlik mindenütt a világtörténelemben, hol államok indultak bomlásnak, mert országokat nem intézményeik jósága, de a közszellem, nem teoriák ragyogó volta, de polgárerény tartja fel, s mint koszorús költők mondja:

*„Minden országnak támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma megdől s rabigába görnyed.”*

S miket Gibbon a romladozó római birodalomról ír, mindazt szemekkel látjuk megújulni a bécsi urak tanácsában, mint megdöbbsent jellel az időknek, mert valamint Cincinnatusokat és Aristidesekeket, Perényikeket és Csányiakat csak nagyjövők nemzet szülhet: úgy Heliogabalusok és Cleanderek, Bruckok és Eynattenek csak ott teremhetnek, hol Hamlet szerint valami rothadás van az álladalomban.

E rothadást tizenkét éven keresztül mindnyájan keserűen érezték; azon tizenkét év alatt, melyről Tacitussal méltán elmondhatjuk: „Magnum profecto dedimus patientiae documentum.” De melynek borzadalmait oly remekül ecsetelték már el ttem, hogy halovány színeimmel hozzájárulni nem akarok, s csak annak vizsgálatába bocsátkozom, ha vajjon azon osztrák státusférfiak, kik oly szentségsért kezekkel megszeltek a történeti fejlődés és emberi jog kerekébe belekapni, s kiknek politikáját a siker, a kormánytudomány örökös mérserpenyje régen elítélte: bírtak-e legalább eszményképül oly nagy, oly lelkesítő ideát, mely eljárásuk mentségül szolgálhat?

Ez eszmék egyike, melyek e státusférfiakat vezették, a birodalom egysége volt. Az osztrák dinasztia alatt konglomerált heterogén országokból egy homogén országot alkotni, mint az Spanyol- Franciaor-

szágban vagy Nagy-Britanniában történt, szép és nagy eszme volna, csakhogy 1400 esztendővel késett el, és miután *du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*, valóban e nagynak látszó eszme is nevetségessé vált, éppen úgy, mint Don Quijote törekvése a lovagkor visszaállításában, ami pedig nem is tizennégy, csak egy fél századdal késett el, – mint nevetségessé válnék a keresztes hadak maga idejében magasztos ideáljának napjainkban felmelegítése.

Mielőtt még a nemzetek és államok egyéni kifejlődést nyertek, mielőtt még egy nagy zűrzavar volt az egész, akkor az elemek egyesülhettek nagyobb organismusokká; de akkor sem egyesülhettek bölcsek szavára, de önmagoknak készítve életprincipiumot, a történelmi rejtekben, halkán, mint az organizáló természetben minden és mindig!

Ki azonban már meglevő életvidor organismusok közé lép, s azokat akarja összeolvasztani: annak gyilkolással kell kezdeni, és romlást, rothadást igen, de életet elidézni soha sem fog.

Tudniok kellene azonkívül azon igen tudós doktoroknak, kik mindenhez értenek, azt is, hogy külön népcsaládokhoz tartozó nemzetek még azon organizáló századokban sem olvadtak össze soha, s hogy csak két példát említsek fel, mint az amerikai faj soha az európaival nem egyesül, de inkább kivesz, mint a vegyest lakó török és görög nem olvad össze: úgy az altáji magyar sem olvadhat össze az indogermán népekkel soha; de uraim, kiveszni sem fog, mert világtörténelmi hivatása van, melynek még csak első felvonását játszotta el.

Ezért tehát az osztrák államférfiak egységes Ausztriájokkal a legenda hét alvójaként tennék fel nekem, kik nagy késre fölébredve, oly pénzzel kínálták a világot, melynek már régen kelete nem volt.

Másik vezéreszméjük az osztrák státusférfiaknak az volt, hogy bennünket civilizáljanak, mint olyanok, kik hivatvák a civilizációt keletre terjeszteni.

Ezen egész kiinduló pont részint vastag ignorancián, részint maliciózus álmításon alapszik.

A magyar nemzet Szt. István korától kezdve mindig a többi Európa civilizációjának színvonalán, s t sok esetben azon felül is állott, mire, hogy e részletezéssel a ház türelmét ne fárasszam, csak néhány példát kapok ki. Ott áll a legbabonásabb századokban Kálmán királyunk tör-

vénye a boszorkányok nem létér l; ott áll az els keresztes hadak idejében nemzetünk felvilágosodott magatartása. Ott azon tény, hogy a feudálizmus nálunk soha oly virágzásra nem juthatott, mint az állam megsemmisítésével jutott szomszédainknál. Ott van vége, mint fényes lap, a protestantizmus els idejéb l vallási türelmünk akkor, mid n Európaszerte az eretnekek máglyái lobogtak.

De honnan merített tudományosságunk is új táplálékokat? Az els id kben, a konstantinápolyi bölcsekt l, kés bb az Anjouházbeli királyok alatt Olasz- és Franciaországból, melyeknek egyetemait látogató túlnyomó számmal ifjúságunk, s csak mid n korszerűséggé vált vallásreformáció szavát éppen Németországban emelte fel: kezdtük a német tudományt felkeresni, s akkor is kérdelem, nem éppen a mostani osztrák államférfiak el dei, szellemben és hatalomban voltak azok, kik az eszmék áldásos hatását a legújabb id kig hazánkban mindig gátolni, paralizálni igyekeztek. Litteraturánk újrateherem je végre Kazinczy, nem latin, görög és francia mintákat honosított-e németek helyett?

Hol keressük tehát a német civilizáló hivatás eredményét keleten? A dunai fejedelemségekben, Lengyel-, Oroszországban francia m vel -dés, francia eszmék virulnak.

A hozzánk költözött német vendégek nemcsak kenyeret és sót, nemcsak örömet és veszélyt, de szokásokat, m vel dést és hazafiérzetet osztanak velünk.

Vagy forduljunk másfelé? Amerikába, hol a német a nagy angol nemzet szabad intézményeiért szívesen felejté nemzetiségét és szolgálása emlékeit, vagy Afrikába, hol ismét angol misszionáriusok hirdetik kiválólág az igét.

Hogy terjeszték az utolsó tizenkét év alatt köztünk a civilizációt, – az ismét el volt mondva fényes szónoklatokban; én csak azt jegyzem meg, hogy mid n Bach, a democratico-absolut kormányforma feltalálója, *Rückblickjében* civilizátori eredményeit tálalta a világ elé, az részint szemtelen elcsavarása volt a tényeknek; mint például az, mid n el -sorolja, mennyi 3–4 osztályú tanintézettel ajándékozta meg hazánkat; mert azt elhallgatja, hogy ezeknél sokkal több 6–8 osztályú tanintézetünket törülte el. Elhallgatja, hogy míg a mi volt intézeteinkben a birtoktalan tudnivágy ingyen képezheté magát, addig az övének súlyos terheit a vagyonos is alig bírja el.

Részint pedig oly eredmények felmutatása, melyek korántsem a kormány pártolása által, s t a kormánynak is ellenére, az el tör nemzeti géniusz termékenyít fuvalma alatt keletkeztek, s így azon kakas nevétséges szerepét játssza, mely kukorikolásának tulajdonítá a hajnal hasadtát. Valóban ennyi arrogancia eszembe juttatja a német költ eme szavait:

Wo ist des deutschen vaterland?

Wo's Pulver einer einst erfand,

Und heut' noch jeder denkt dabei:

Dass er der Mitterfinder sei.

Mindezeknél azonban még igazabb hévmér je a civilizációnak a politikai érettség és szabadság. S e tekintetben önérzettel kérdehetjük Európa népeit, kérdehetjük szétzilált szerencsétlen szomszédainkat, kiknek szívb l kívánjuk állapotaik javulását: ki állt századról századra el bb, mint mi, s ki áll jelenleg is jogban és érzelemben er sben nálunk, ha szerencsében és anyagi er ben nem is?

Magna chartánk az angolokéval egyidej ; mit a genfi bölcs csak a múlt században elméletként bírt fölállítani a *Contrat social*-ról – az államunk alakulásában, már egy ezredév el tt történelmi tény volt. Mit a világtrendít francia forradalom véres küzdelmek között bírt csak kimondani a népfelségr l, az 1790-ben törvényül lett nálunk formulázva, hogy minden majestas a nemzetnél van, s mi törvényben kimondatott, azt a gyakorlat életbe lépteté, s nagy hazánkfia, Széchenyi minden egyes ülést így szólított meg: „Felséges haza”.

S minket, kik ily el zményekkel bírnak, akartak tizenkét évi sanyargatással, melyben a római íróval szólva: „Vidimus quod ultimim esset in servitute” mint Izrael népét a babyloni fogságban rákényszeríteni, hogy Isten ujjával írt törvényeinket l elpártolva, egy Baalhoz szeg djünk, kinek istenségét más nem bizonyítja, mint telhetetlen oltárán füstbemen vagyona millió szegénynek s elfolyó vére emberáldozatoknak.

De bár e tizenkét év alatt cselekvésök korlátot nem ismert, hogy reája illettek szent Bernát szavai: „facitis quia potestis, an autem oporteat, questio est”, – végre kisült, hogy non oporteat, villámaik, melyeket reánk szórtak, éppen úgy nem ártottak, mint egykor a pápa egyházi átka, melyet egyszerre az Európába tör török, az égen felt nt üstökös és

sáskák ellen kimondott. A kísérlet nem sikerült, gyengébb volt az er - szak, mint a szellem.

Mi a democratico-absoluticus kormányforma feltalálójának nem sikerült, azt Schmerling absolutistico-democratia feltalálója kísérte meg újra, mégpedig az alkotmány zászlai alatt, mert az alkotmányos eszmék legnagyobb gy zelme az, hogy a mai korban ellenök is csak a szabadság színe alatt lehet harcolni.

Ott állunk tehát ma ismét, hol 1850-ben álltunk, csak hogy a tér még szégyenletesebb; most velünk, általunk, törvényes úton szándékoltatik a nemzetgyilkolás végbevitelni, mi az er szaknak nem sikerült; s míg az országot dragonade-ok rémülete járja végig, utolsó filléreinket l fosztogatva, hogy azokkal a modenai herceg hadseregét fizessék; míg nem ismert hatalom bérencei visznek ijedelmet a békés lakokba, míg ugyanazon hatalom tisztvisel i felmentve törvényeink alól, intézkednek fölöttünk; míg e ház lépcs in lelépve, elhagytuk egyszersmind a tért, melyen si törvényeink respektáltak: addig mi, Magyarország törvényhozó testülete, mint tengeri rabló álzászlója vagyunk a külföld elámitására, pellengérré állítva. –

Azonban hiszem er sen, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni; mert nemzetem politikai érettsége sokkal nagyobb, hogysem át ne lássa, mi-ként Bach és Schmerling rendszer, hogy egy triviális spanyol közmondással éljek – ugyanazon kutya, csak más nyakravalóval.

Hiszem, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, ha mi is, mint a római szenátus Brennus barbárjainak betörése alatt, tógáinkba burkolózva, törvényes helyeinkben várjuk be mozdulatlanul csapásaikat. E törvényes tért látom én mélyen tisztelt Deák Ferenc képvisel úr indítványainak legtöbb pontjaiban elfoglalva, azért szavazatommal én is hozzájárulok.

De éppen mivel ily rendkívül kényes állásban vagyunk, legkisebb oly tér feladásától is félek, mire a rosszakarat kés bbi lépéseknél utalhat.

Ez óvatosságra példa int a legközelebbi napokból.

A megyék organizálták magokat, a megyék felírtak, bár jól tudták, hogy egészen törvényes téren nem állanak – csak azért, hogy lehetségessé tegyék az országgy lést, melyben a nemzet mint ilyen nyilatkozhassék, s nyilatkozhassék a törvény és alkotmány legszigorúbb megtar-

tása mellett. S íme már a megyék felírásait érvekül halljuk felhozni amellet, hogy írjonk mi is; – az els elegend lépést halljuk okul felhozni, hogy tegyük meg a másodikat is.

Rajta vagyunk a szoros jogtól való eltérés lejt jén, melyet csakhamar arra használnának elleneink, hogy bel le az egyezkedés harmadik lépésének logikáját következtessék, mir l pedig a szó valódi értelmét véve, úgy hiszem e házban senki sem álmodik; mert egyezkedni annyit tesz – mint követeléséb l is engedni akarni, a mi követeléseink pedig éppen úgy nem lehetnek engedés tárgyai, mint a lenni vagy nem lenni, mint az élet és halál.

Kerüljük tehát annak látszatát is, a felírás választ, ez viszontválaszt feltételez; mindebb l a rosszakarat – pedig nem jó barátokkal van dolgunk – egyezkedést magyarázhat ki, s valóban, ki nekem ultimátumát beadja, de az el szobában marad, az némi gyanút méltán is költhet fel bennem, hogy még ez nem utolsó szava.

Azért pártolom én Tisza Kálmán tisztelt képvisel úr módosítványát; s a határozat formáját; mert ezt tartom jogaink védelmében óvatos politikának.

Mondják, hogy minden antecedentia a felirat mellett van; de azon álláshoz, melyen vagyunk, még antecedentiát nem hallottam a történetb l idézni; s így mindaddig, míg azt nem hallom, én sem keresek antecedentiát a határozatra.

Mondják, hogy a határozat magunkon kívül nem kötelez senkit. S vajjon kit kötelez a jogaiban megsértett gyöngének protestációja, kit az összeroskadó harcos jajkiáltása? Ugyebár senkit; és mégis mindenkit, kinek keblében nemes érzés lakik, s t azt is, ki pirulva érzi, hogy e jajkiáltás okozója.

S most mid n a szó percek alatt körüljárja a világot, ne féljünk, hogy süketen hangzik el szavunk, ne féljünk, hogy azon hatalom fülébe nem hat, mely okozója, hogy köztünk törvényes kormány nincs, mely a vele való közlekedés egyetlen törvényes eszköze lehetne, mely okozója, hogy csonka parlament vagyunk, s így képtelenek azon kit n törvényhozási cselekvény gyakorlatára, hogy felírassunk.

S ha e hatalom oly térre kívánna lépni, melyen lehetséges, hogy kezlet foghassunk, ne mondja senki, hogy azt felírás nélkül nem teheti, ott

van törvénykönyvünkben megírva az út, mely e térre vezet. – Addig folyamodást írhatunk a hódítónak, kérve kérhetjük: Uram! már sok a sa nyargatás, a nyomor, melyet ránk küldesz, könnyíts terhünkön; de fel írást, mint nemzet fejedelméhez, addig nem küldhetünk.

Éppen azért tehát, mert tudom, hogy szavunk határozat formájában is végig fogja rezegni a világot, hiszem én is, mit az igen tisztelt képviselők mondottak, hogy országgyűlésünk nem lesz eredménytelen; mert most a jelenben más eredményt nem is várok, mint azt, hogy megértsen a világ, s hiszek lételünk biztos voltában a jövőben, mert e megértett szó a jog, igazság és haladás szava leend.

Összecsaphatnak még egyszer felettünk a keserűség setét hullámai; de a mi gyűzelmünk csak idő kérdése, a durva erőszak csak efemer gyűzelmet arathat, az eszme fölkél és közvagyonná lesz, melyért első kimondói elvérezének.

Még csak néhány részint a házban, részint szomszédainknál felmerült eszmére kívánok reflektálni.

A placetum iránt az előttem mondottak után szólni, halottak elleni küzdelem volna, csak azt akarom még megjegyezni, hogy a placetum joga soha a magyar catholica egyház függetlensége ellen nem volt irányozva, csak egy politikai külhatalom befolyása ellen; – s valamint hazánk Mátyás király alatt legjobban virágzott, ki a placetum jogát vas márkával tartá fenn: úgy Ulászló alatt a placetum joga megsértvén, tudjuk siralmas következményeit.

Igen tisztelt szónokok fényesen bebizonyíták, hogy Ausztria nagyhatalmi volta nem az egységes Ausztria, s t éppen a dualizmus feltétele. Én erre csak azt jegyzem meg, hogyha az ellenkező leg volna is, az oppurtunitás elvét soha érvül el nem fogadhatnók, anélkül, hogy egyszerűsmind minden rablást, minden elnyomását a gyengébbnek, ne szentesítsük, hogy vele el nem ismerjük, miként annak, ki saját vagyonából úr nem lehet, joga van emberfele zsebére. – De különben is, tartozik-e boldogságunkhoz, hogy nagyhatalmasság legyünk? hallottuk-e valaha, hogy egy belga ezért megirigyelt volna egy orosz alattvalót?

Vége mondják szomszédaink, hogy mi forradalmi téren állunk. Ha forradalmi téren az áll, ki a történeti jogokat lábbal tapodja; ha az áll, ki minden kegyeletet melléve, erőszakosan ültet új intézményeket el-

rombult régiek helyére: úgy a forradalmi téren k vannak, a konzervatív magyar nemzet ellenében, s Európa érdeke minket irányokban gy - zelemre vezetni, nehogy elbírhatatlan zaklatások után azon térre szorítva, eggyel szaporítsuk azon meggyilkolt nemzetek sorát, melyek egyike tavaly megifjulva és fenyegetve kelt fel halottaiból, másikának véres kísértete pedig Banquo szellemeként még folyvást rémíti az európai diplomáciát.

Ld. *Madách Imre Összes M ve* II. kötet 686–693. o., a jegyzetek 1194. o.

A kézirat

[k]

Tisztelt képvisel ház!

Gibbon[!] a nagy angol[!] történetíró / azt mondja: Ha Alarich a raven-
nai / tanácsban lett volna, valószínű leg / ugyan azon[!] rendszabályokat
javasolja, melyek- / hez[!] Honorius miniszterei, az ellenében va-
lóban[!] nyúltak! / E jelenet ismétl dik mindenütt a világtör- / ténét-
ben[!], hol államok indulnak[!] bomlásnak, / mert országokat nem in-
tézményeik jósága, / de a'[!] közszellem, nem teoriák / ragyogó volta,
de polgár erény[!] tartja / fel [!] s mint koszorús Költ nk mondja

– minden ország támasza talpköve

A tiszta erkölcs, melly[!] ha megvész

Róma le dül[!] 's rab igába görbed.

S miket Gibbon a bomlatozó[!] római biro- / dalomról ír, mind azt[!] szemeinkkel látjuk / meg újulni[!] a bécsi urak tanácsában, mint / meg döbbent [!] jelét az id nek, mert vala- / mint Cincinatusokat[!] és Aris-
tideseket, / Perényieket és Csányiakat csak nagy jö- / v j [!] nemzet szülhet, ugy[!] Heliogabalu- / sok<at> és Cleanderek<et>, Bruckok<at> és / Einattenek<et>[!] csak ott teremhetnek, hol / Hamlet szerint valami rothadás van az álladalomban. –[!]

E rothadást 12[!] éven kereszt l[!] mindnyájan / keser en érez k, [!] azon 12[!] év alatt, mellyr l[!] / Tacitussal méltán elmondhatjuk: Mag-
num / profecto dedimus patientiae documentum. / De mellynek[!] bor-
zadalmait olly[!] remekül ecsetel- / ték már el ttem, hogy halovány szí-
neimmel / hozzá járulni[!] nem akarok, s csak annak / vizsgálatába bo-
csájtkozom[!], ha valjon[!] <ha> / azon osztrák státus férfiak[!], <po-
liticája> kik / olly[!] szentségsért kezekkel <mertek> merészelték / a
történeti fejl dés és emberi<ségi> jog ke- / rekébe bele kapni[!], s kik-
nek politicáját[!] / a siker, a kormánytudomány örökös mér

serpeny je régen el[!] ítélte[!], birtak-e[!] / legalább <olly nagy, olly lelkesíteni mé!> eszményképül <egy> olly[!] nagy, <egy> olly[!] lelkesít [!] / <eszmét> ideát, melly[!] eljárásuk mentségéül / szolgálhat.

Ez eszmék egyike[!] mellyek[!] e statusférfia- / kat vezették[!] a' bitorodalom egysége vólt[!]. / Az osztrák dinasztia alatt conglomerált [!] / <államokból> heterogén <államokból> országokból egy / homogen[!] államot[!] alkotni, <szép és nagy eszme volna, csak hogy 1400 esztend vel késett el> mint az Spanyol[!] francia országban[!] / vagy nagy[!] britanniában[!] történt[!] szép és nagy eszme / volna, csak hogy [!] 1400 esztend vel késett / el[!] és miután du sublime au ridicule / il n'y a qu'un pas, valóban e nagynak / látszó eszme is nevetségessé vált épen[!] / ugy[!], mint Don Quiqot [!] törekvése a lo- / vag kor[!] vissza állításában[!], mi[!] pedig / nem is 14[!] [!] csak egy fél századdal késett / el, – mint nevetségessé válnék a keresz- / tes hadak maga ideében[!] magasztos / ideájának napjainkban[!] fel melegítése[!].

Miel tt még a'[!] nemzetek és államok / egyéni kifejl dést nyertek, mid n még / egy #nagy# Zür[!] volt az egész, akkor az elemek / egyes lhettek[!] nagyobb organizmusokká[!][!] / de akkor sem egyes intéz bölcsek sza- / vára, de <rejtekbén las[?] halkan, mint az organizáló természetben> önmagá- / nak készítve / élet principiumot[!], a'[!] hisztóriát <mint> rej- / tekben, halkan, mint az organizáló termé- / szetben minden és mindég[!]! <és mindenütt.> –

Ki azonban már meg lév [!] életvidor organis- / musok[!] közé lép, s azokat akarja össze[!] ol- / vasztani[!],[!] annak gyilkolással kell kezde- /

nie[!], és romlást[!] rothadást igen, de / életet el idézni soha nem fog. –

Tudniok kellene azon kívül[!] azon igen / tudós doktoroknak, kik mindenhez ér- / tenek azt is, hogy külön nép családokhoz[!] tar- / tozó nemzetek még azon organizáló / századokban sem olvadtak össze soha, / s hogy csak két példát említsek, mint az / amerikai[!] faj soha az európaival nem / egyesül<t>, <mint> de inkább[!] kivesz, mint / a<z együtt lakó törökök> vegyest lakó török és / <az exolalt zsidó meg tartja[!] mindenütt jellegét> görög nem olvad össze, ugy[!] az altai[!] magyar sem / olvadhat öszve[!] <soha> az indogermán / népekkel soha; de uraim[!] <nem fog> kivesz- / ni sem fog, mert világtörténeti hi- / vatása van, mellynek[!] még csak els fel- / vonását játszotta el.

Ezért tehát az osztrák állam férfiak[!] / egységes <monar> austria-jokkal[!] <ugy[!] t nik> / <fel el ttem mint> a'[!] legendai[!] Hét[!] Alvó- / ja[!] ként[!] tünik[!] fel nekem, kik nagy kés - / re fel ébredve[!], olyan[!] pénzzel kínál- / ták[!] a' világot, mellynek már régen ke- / lete nem vólt[!]. – [!]

Másik vezéreszméjök az osztrák státus / férfiaknak[!] az vólt[!] <hogya mi hogy k a civilisásító[!] viv i keletre, s> hogy bennünket / civilisáljanak, mint olyanok, kik hivat- / vák a civilizációt[!] keletre terjeszteni.

Ezen egész kiindulási[!] pont részint vas- / tag ignorantian[!], részint malitiosus[!] ámi- / táson alapszik.

A magyar nemzet Sz.[!] István korától kezd- / ve mindég[!] a' többi európa[!] civilizáció- / jának[!] színvonalan,[!] s t sok esetben azon / fel l[!] is állott, mire[!] hogy a [!] részletezéssel / a'[!] ház türelmét ne fárasszam, csak néhány[!] / példát kapok ki. Ott áll a'[!] leg babonásabb[!]

századokban Kálmán királyunk tör- / vénye a'[!] boszorkányok nem létér l,[!] ott / áll az 1^s [!] keresztes hadak ideében[!] nemze- / tünk felvilágosodott maga tartása[!]. Ott / azon tény, hogy a feudalizmus[!] nálunk / soha olly[!] virágzásra nem juthat[!], mint / az állam egész[!] <szét> meg semmisítésével[!] / jutott szomszédainknál. Ott van végre[!] / mint fényes lap[!] a protestantizmus / els ideéb l[!] vallási türelmünk akkor, / mid n európaszerte[!] az eretnekek / máglyái lobogtak.

De honnan merített tudományossá- / gunk is új táplálékokat? az[!] els id k- / ben[!] a' Constantinápolyi[!] bölcsekt l, / kés bb az anjou ház beli[!] királyok / alatt olasz[!] és francia országból[!], / mellyeknek[!] egyetemait látogatá / túlnyomó számmal ifjúságunk[!] [!] / <mind addig[!] míg> s csak mid n a' kor szükséggé vált / vallás reformatio[!], szavát épen[!] német / országban[!] emelte fel, kezdtük a'[!] / német tudományt felkeresni, <de> és[!] ak- / kor is kérdem[!] nem-e[!] épen[!] a mosta- / ni osztrák állam férfiak[!] el dei[!] szellem- / ben és hatalomban vóltak[!] azok, / kik ez eszmék áldásos hatását a'[!] / legújabb id kig hazánkban mindig[!] / gátolni[!] s[!] paralelizálni[!] igyekeztek. #Litteraturánk újraterejt je végre Kazinczy, nem latin, görög és francia mintákat honosított-e németek helyett?#

Hol keressük tehát a német civi- / lisáló hivatás eredményét keleten?
/ A dunai fejlődelmességekben, [!] lengyel [!],

orosz országban [!] francia m vel dés, francia eszmék / virúlnak [!]. – A hozzánk költözött né- / met vendégek nem csak [!] kenyeret és sót, / nem csak [!] örömet és veszélyt, de szoká- / sokat, m vel dést és hazafi érzetet [!] / osztanak velünk. Vagy fordúljunk [!] / másfelé? Americába [!], hol a' [!] német a' [!] / nagy angol nemzet <be a' [!]> szabad <lég jótékony befolyása alatt szivessen [!] el> intézményei- / ert [!] szívesen felejtí nemzetiségét és szol- / gasága emlékeit, vagy Africába [!], hol / ismét angol misszionáriusok hirdetik / <katonailag> kiválólag az ígét [!] –

Hogy terjeszték az utóso 12 [!] év alatt / köztünk a civilisatiót [!] – az ismét elvölt [!] / mondva fényes szónoklatokban, én csak még [!] / azt jegyzem meg, hogy mid n Bach a / democratico-absolút [!] kórmányfor- / ma [!] feltalálója, Rükbickjében [!] civi- / lisatori [!] eredményeit tálalta [!] világ / elé, az részint szemtelen elcsava- / rása vólt [!] a' [!] tényeknek [!] mint példá- / ul az, mid n el sorolja [!] mennyi / 3–4 osztályú tanintézettel aján- / dékozá meg hazánkat, mert azt el hallgat- / <t>ja [!], <mennyi> hogy ezeknél sokkal több 6–8 osztályú tan / intézetünket törült el. El hallgat- / ja [!], hogy míg a' [!] mi vólt [!] <tani> intézetink- / ben [!] a' [!] birtoktalan <teh> tudnivágy ingyen képezheté / magát, addig az övei <?>nek [!] súlyos / terheit a vagyonos <ra> is alig bírja [!] el.

Részint pedig olly [!] eredmények / felmutatása, mellyek [!] korántsem a

kormány pártolása álltal [!], s t a kórmány- / nak [!] is ellenére, az el - re [!] tör [!] nemzeti / genius [!] termékenyít fuvalma alatt / keletkeztek, 's így azon kakas nevet- / séges szerepét játsza [!], melly [!] kukoriku- / lásának [!] tulajdonítá a' [!] hajnal hasad- / tát. – Valóban ennyi arrogantia / eszembe jutatja [!] a' [!] német költ eme / szavait:

Wo ist des deutschen Vaterland?

Wo's Pulver einer einst erfand,

Und heut' noch jeder denkt dabei:

Dass er der Mitterfinder sei.

Mind ezeknél [!] azonban még igazibb hév- / mér je a civilisationak [!] a'

politikai é- / rettség és szabadság. S e tekintetben / önérzettel kérdezh-
jük[!] Europa[!] né- / peit, kérdezhjük[!] szét zilált[!] szerencsét- / len
szomszédainkat, kiknek szív- / bánjuk[!] állapotaik javulását, ki állt
/ századról századra előbb[!] mint mi, / s ki áll jelenleg is jogban és érze-
lem- / ben er- / sben[!] nálunk, ha szerencsében / s anyagi er- / ben nem is?

—
Magna chartánk az angolokéval egyidej .[!] / Mit a Genfi[!] bölcs
csak a múlt század- / ban elmélet ként[!] birt[!] fel[!] állítani[!] a'[!] /
contrat sociale-ról[!],[!] #—# az államunk ala- / kulásában #, már# egy ez-
redév el- / tt histo- / riái tény volt[!]. Mit a' [!] világrendí- / t francia for-
radalom véres küz- / delmek között birt[!] csak kimondani / a'[!] népfel-
segr 1, az 1890^{ben}[!] törvény- / ül[!] lett nálunk formulazva[!], hogy

minden maestás[!] a'[!] <nép> nemzetnél van. / S mi törvényben ki-
mondatot,[!] azt a' / gyakorlat <is> életbe léptet[!] és[!] nagy / ha-
zánkfia[!] Szécsényi[!] minden vegyes / ülést így szólított[!] meg: Fel-
sége / haza. —

S minket, kik illy[!] előzményekkel[!] birunk[!] / akartak 12 évi sa-
nyargatással <mint> melly / ben[!] a romai[!] íróval szólva: vidimus [!]
quod ulti / mum esset in servitute, [!] mint izrael[!] / népét a'[!] babi-
loni [!] fogságban rá kénysze- / ríteni[!] [!] hogy isten[!] újával[!] írt
törvénye- / inkt 1 el <álljunk> pártolva[!] [!] egy Bál- / hoz[!] szeg d-
jünk, kinek istenséget[!] más / nem bizonyítja, mint telhetlen[!] óltá- /
rán füstbe men [!] vagyona millió sze- / génynek,[!] s elfolyó vére
<ezer> ember / áldozatoknak.[!]

De bár e 12[!] év alatt <mindent tehetek mit akartak és> <akaratokra>
cselek- / vésők kórlátot[!] nem ismer[!], hogy <?> rájok[!] illeltek Sz.[!] /
Bernát szavai[!] facitis quia potes- / tis, an autem oporteat, questio est,[!] /
végre kisült, hogy non oportebat[!], / villámaik[!] mellyeket[!] ránk[!] /
szórtak[!] / épen[!] úgy nem ártottak, mint egykor / a pápa egyházi átka,
mellyet[!] egy- / szere[!] az európába[!] tör- / török[!] az / égen feltűnt[!] /
üstökös és a sáskák / ellen ki mondott[!],[!] a kísérlet nem / sikerült[!] /
gyöngébb volt[!] az er- / szak[!] / mint a szellem.

Mi <az absolutisticus>a democratico [!] / absolutisticus[!] kormány-
forma[!] fel-

találójának nem sikerült, azt Schmerling / az <democra> absolutisticus[!] democratia[!] / feltalálója kísérti meg újra, még / pedig[!] az alkotmány<osság> zászlói[!] alatt, / mert az alkotmányos<ság> eszmék leg / nagyobb[!] győzelme[!] az, hogy a mai korban / ellenök is csak a szabadság színe[!] alatt / lehet harcolni[!].

Ott állunk tehát ma ismét[!] hol 1850^{ben}[!] / álltunk, csak hogy[!] a' [!] tér még szégyenlete- / sebb, <mint Terényi kép> most velünk[!] álta- / lunk, törvényes uton[!] szándékolgatik / a nemzetgyilkolás végbevitelni[!] mi az er - / szaknak nem sikerült, s míg az országot / dragonade-ok rémülete járja végig[!] / utósó[!] filléreinket 1 fosztogatva, hogy / azokkal a Modenai[!] herceg[!] hadseregét fizet- / sék,[!] míg <ismeretlen> nem ismert hatalom bérenczei[!] / visznek iedelmet[!] a' békés lakokba, / míg ugyan[!] e[!] hatalom tisztvisel i / fel mentve[!] törvényeink alól, intéz- / kednek felettünk,[!] míg e ház lépcs in / lelépve[!] el hagytuk[!] egyszersmind a / tért, mellyen[!] si törvényeink res- / pectáltatnak,[!] addig mi, magyar[!] / ország[!] <képvi> törvény[!] hozó testüle- / te[!] mint tengeri rabló ál zászlója[!] / vagyunk a' [!] külföld el ámtásá- / ra[!] [!] pelengérré[!] állítva. –

Azonban hiszem er sen[!] hogy az ered- / mény ugyan az[!] fog lenni,[!] mert nem- / zetem politicai[!] érettsége sokkal na- / gyobb, hogy sem[!] át ne lássa[!] miként

a' [!] bach[!] és Smering[!] rendszer[!], hogy / egy trivialis spanyol közmondással / éljek[!] ugyan azon[!] kutya, csak más / nyakravalóval.

Hiszem[!] hogy az eredmény ugyan / az[!] fog lenni, <mint úgy de> ha <úgy> / <teendünk> mi is[!] mint a Római[!] sze- / natus[!] Brennus barbárjainak / betörése alatt, <s> tógáinkba burkol- / va[!], törvényes helyeinkben várjuk / be mozdulatlanul[!] csapásaikat.

E törvényes tért <megtartását> látom / én mélyen tisztelt Deák ferencz[!] képvisel / úr indítványainak leg több[!] <részeiben el-> / <fogadni> pontjaiban el foglalva[!] [!] a / zért szavazatommal én is hozzájuk[!] / járulok.

De épen[!] mivel illy[!] rend kív l[!] kényes / állásban vagyunk, leg kisebb[!] olly[!] tér / feladásától is félek[!] mire a roszt[!] akarat[!] ké- / söbbi[!] lépéseknél utalhat. Ez óvatos- / ságra <intenek a> példa

int a' [!] leg köze- / lebbi [!] napokból. – A megyék organi- / sálták [!] magukat [!], a megyék fel [!] irtak [!], / bár jól tudták [!] hogy egészen törvényes / téren nem állanak [!] csak azért, hogy le- / hetséggé tegyék az országgyűlést [!], <erre [?]> mellyben [!] a nemzet mint / illyen [!] nyilatkozhat, s nyilatkoz- / hassék a törvény [!] az alkotmány leg [!] / szigorúbb [!] meg tartása [!] mellett [!]. 'S [!] ime [!] / már a' [!] megyék fel [!] írásait [!] érvek l [!] hal- / juk [!] felhozni amellet, hogy irjunk [!] fel [!] / mi is, [!] – az első [!] engedő [!] lépést halljuk / okúl [!] fel hozni [!], hogy tegyük meg a' [!] má-

odikat is. – Rajta vagyunk a szoros jog- / tól való el térés [!] lejt jén, mellyet [!] csak [!] / hamar [!] arra használnának elleneink, / hogy belö- le [!] az egyezkedés harmadik / lépésének logicáját [!] következtessék, / <Pedig senki sincs e házban ki az alku szót valódi értelmében érvénye- sít- / ni akarná> mir l pedig a' [!] szó valódi / értelmét véve [!] úgy hi- szem e házban / senki nem [!] álmodik, [!] mert egyezkedni / annyit tesz [!] mint <j> követeléséb l #is# / engedni is [!] akarni, a mi követel- seink / pedig épen [!] úgy nem lehetnek engedés / tárgyai [!] mint a' [!] lenni vagy nem lenni, [!] / az élet és halál. – Ker ljük [!] tehát / annak látszatát is, a fel [!] írás [!] választ, / ez viszon [!] választ [!] feltételez, mind [!] <ezen> / <az> ebb l [!] a' [!] rosz [!] akarat [!] [!] pedig nem / jóbarátokkal [!] van dolgunk [!] egyezke- / dést magyarázhat [!], s való- ban [!] ki / nekem ultimátumát be adja [!], de / az el szobában marad, az némi gya- / nút méltán is költhet [!] bennem [!] hogy / még ez nem vólt [!] utósó [!] szava.

Azért pártolom én Tisza kálmán [!] tisz- / telt képvisel úr módosít- ványát [!] 's [!] / a' [!] határozat [!] formáját, mert ezt / tartom jogaink védelmében óva- / tos politicának. [!]

Mondják hogy minden antecedentia a' [!] / fölirat [!] mellett van; de azon álláshoz, melly / ben [!] vagyunk [!] még antecedentiat [!] nem / hallottam a történetb l idézni, [!] s így / mindaddig [!] míg ezt nem hal- lok [!] [!] én sem

keresek antecedentiát a' <fölratra> határozatra.

Mondják[!] hogy a'[!] határozat magunkon / kívül[!] nem kötelez senkit. S val- / jon[!] kit kötelez a'[!] jogaiban meg[!] / sértett[!] gyöngének protestátiója, / kit az össze roskadó[!] harcos jajkiáltása[!] / ugy-e[!] bár[!] senkit,[!] és mégis mindent[!], / kinek keblében nemes érzés lakik, / s t azt is, ki pirúlva[!] érzi, hogy #-# e / jajkiáltás[!] okozója.[!] S most mid n / a szó perczek[!] alatt kör ljárja a vi- / látot[!] ne féljünk[!] hogy siketen[!] hang- / zik az[!] el, ne féljünk[!] hogy azon / hatalom fülébe nem hat, melly[!] / jaj[!] kiáltásunk[!] okozója[!], melly[!] oko / zója[!] hogy köztünk törvényes kórmány[!] / nincs, melly[!] a vele való közlekedés / egyetlen törvényes eszköze lehetne, / melly[!] okozója, hogy csonka parla- / ment vagyunk, s így képtelenek / azon kit n törvényhozási cselek- / vény gyakorlatára, hogy felírhas / sunk. – [!]

S ha e hatalom olly[!] térre kívánna[!] lép / ni, mellyen[!] lehetőség[!] hogy kezét fog- / hassunk, ne mondja senki, hogy azt fel[!]- / irás[!] nélk l[!] nem teheti, ott van tör- / vénykönyvünkben meg[!] irva[!] az út[!] / melly[!] e térre vezet, [!] – Addig fo- / lyamodást írhatunk a hódítónak[!] kér- / ve kérhetjük[!] Uram[!] már sok a sa-

nyargatás[!] a nyomor[!] mellyet[!] ránk / küldesz, konnyíts[!] terhünkön, / de fel[!] irást[!] mint nemzet fejedel- / méhez, addig nem küldhetünk.

Épen[!] azért tehát, mert tudom[!] hogy sza- / vunk határozat formában[!] is végig fog- / ja rezegni a'[!] világot, hiszem én is <hogy> / mit <Ötvös[!]> igen tisztelt képvisel k <úr> / mondtak, hogy országgyűlésünk[!] nem / lesz eredménytelen, mert most a jelenben más / eredményt nem is várok[!] mint <[?]> azt, / hogy meg <hallja [?]> értsen[!] a vi- / lát, `s[!] hiszek lételünk biztos vol- / tában a jöv ben[!] mert e meg értett[!] / szó a jog[!] az[!] igazság és haladás / szava leend. – Öszve[!] csaphatnak[!] még / egyszer felettünk a keser ség setét hul- / lámi[!] de a'[!] mi gy zelmünk csak id / kérdése[!] a'[!] durva er - szak csak efemer / gy zelmet arathat, az eszme föl kell[!] / és köz vagyonná[!] lesz, mellyért[!] els ki- / mondói el vérezének[!]. –

Még csak néhány[!] részint a'[!] házban[!] ré- / szint szomszédaink nál felmerült <[?]> / eszmére kívánok[!] reflectálni.[!]

A placétum[!] iránt <Somsics[!] Pál igen tiszt- / telt képvisel úr után> az el ttem mondottak / után szólni[!] halottak / elleni küzdés volna[!] [!] csak azt akarom / még megjegyezni, hogy a placétum[!] joga / soha a magyar catholica egyház függet- / lensége[!] ellen nem volt[!] irányza,[!] csak egy / politikai külhatalom befolyása ellen,[!] – s valamint

hazánk Mátyás kiraly[!] alatt leg jobban[!] / virágzott, ki a placetum jogát vas- / marokkal tartá fel[!],[!] úgy Ulászló alatt / a placetum joga megsértetvén, tudjuk / siralmas következeit.

<Lónyay Menyhért tisztelt képvisel úr> Igen tisztelt szónokok / fényesen bebizonyíták, hogy austria[!] nagyhatal- / mi volta[!]<hoz> nem <csak magyarország[!] / beolvasztása nem szükséges, s t [?]> / az egységes austria[!] [!] s t épen[!] a dualis- / mus[!] feltétele. Én erre csak azt jegy- / zem meg, hogy ha[!] az ellenkez leg volna / is, az oportunitás[!] elvét soha érvül / el nem fogadhatnók<nám, az szentesítve>[!] anélkül, hogy #egyszersmind# / vele minden rablást[!] minden elnyomását / a gyengébbnek, <az fel fel> ne szente- / sítsük, hogy vele el ne ismerjük, / miként annak[!] ki saját vagyóná- / ból úr nem lehet[!] joga van ember[!] / fele[!] zsebére. – De különben is[!] tar- / tozik-e az [!] bődögságunkhoz[!] [!] hogy / nagyhatalmasság legyünk, hallottuk[!] / é[!] #valaha# [!] hogy egy belga ezért meg írgyelt[!] #volna# / egy orosz alattvalót.[!]

Vége azt[!] mondják szomszédaink[!] / hogy mi forradalmi téren állunk. Ha / forradalmi téren az áll, ki a történe- / ti jogokat lábba tapodja, ha az áll, / ki <nem> minden kegyeletet ki[!] vet- / k zve#mell-zve#[!] er szakosan ültet új intéz- / ményeket, el rombolt[!] régiek helyére[!] / úgy a'[!] forradalmi téren k van- / nak, a'[!] conservatív[!] magyar nemzet / ellenében, s európa [!] érdeke minket

irányokban gy zelemre vezetni, ne- / hogy [!] elbirhatlan[!] zaklatások után / azon térre szorítva[!] egygyel[!] <még> / szaporítsuk azon meggyilkolt nem- / zetek sorát, mellyek[!] egyike ta- / va[!] tavalý megíjúlva[!] és fenye- / getve kelt fel halottaiból, / másíkanak véres kísértete pedig banko[!] / szellemeként még folyvást rémíti / az európai diplomatiát[!].

A szövegváltozat a Madách Imre Összes Művei II. kötet Sajtó alá rendezte, bevezette és a jegyzeteket írta Halász Gábor, Révai Kiadó Bp., 1942. kiadásra támaszkodva (686–693. o.) az OSZK-ban található kézirat 41–47. rectón, versón olvasható szöveg alapján készült. A kézirat hozzáféréseit Andor Csaba tette lehetővé – ez úton köszönöm segítségét.

A jelölésekről:

Noha egyszer jobb lett volna, s az időről is ezt követelné, hogy a kéziratot tekintsem első változatnak, s a Halász Gábor-féle kiadásban jelöljem az eltéréseket, betoldásokat, azért nem cselekedtem így, mert más kritikai kiadások (Jókai Mór Összes Művei Kritikai Kiadás) is megengedi, hogy egy „bevett” szövegkiadásra épüljön a kiadás. Ott az 1894–98-as Nemzeti Díszkiadás az alap – itt lehet a Halász Gábor-féle.

A sorvégeket / jellel, az oldalak végét vonallal jelöltem.

[!]: A HG–1942 jelzetű szöveghez képest itt eltérések vannak – szó-többség, írásjelhasználat, egybe- és különírás, magánhangzó-hosszúság, kezdő betűhasználat, illetve számnevek számmal történő írása.

#xxx#: Az így jelölt szavak, kifejezések, mondatok az eredeti kézirat szövegéből hiányoznak.

Az országgyűlés jegyzőkönyve

[Ogy]

Tisztelt képviselő ház! / Gibbon, a nagy angol történet / író azt mondja: „Ha Alarich a / ravennai tanácsban lett volna, valószínű leg ugyanazon / rendszabályokat javasolja, me- / lyekhez Honorius miniszterei, / az ellenében nyúltak!” E / jelenet ismétlik mindenütt / a világtörténetben[!], hol államok / indulnak [!] bomlásnak, mert orszá- / gokat nem intézményeik jósága, / de a közszellem, nem teoriák / ragyogó volta [!], de polgárerény / tartja fel, s mint koszos [!] köl- / t nek mondja: / „Minden országnak támasza, talpköve / A tiszta erkölcs, mely ha meg- / vész, / Róma ledől [!] s rabigába görnyed.”

>> Ugy [!] van!<<

S miket Gibbon a romlodozó / római birodalomról ír, mind azt [!] / szeminkkel látjuk megújulni a / bécsi urak tanácsában, mint meg- / döbben- / t jelét az időknek, mert / valamint Cincinnatusokat és Aris- / tidéseket, Perényieket és Csányi- / akat csak nagyjövő nemzet szül- / het: úgy Hellogabalusok és Clean- / derek, Bruckok és Eynattenek csak / ott teremhetnek, hol Hamlet sze- / rint valami rothadás van az álla- / dalomban.

>>Ugy [!] van!<<

E rothadást 12[!] évben keresz- / tül mindnyájan keserűen éreztük;

azon 12[!] év alatt, melyről Tacitusal méltán elmondhatjuk: / „Magnam profecto dedimus patri- / entiae documentum.”, de[!] melynek / borzadalmait oly remekül ecsetelték / már eljöttém, hogy halovány színnel[!] / hozzá járulni[!] nem akarok, s csak / annak vizsgálatába bocsátkozom, / ha vajjon[!] azon osztrák státusfér / fiak, kik oly szentségsért / kezekkel merészelték a történeti / fejlődés és emberi jog kerekébe / belekapni, s kiknek politikáját / a siker[!], a kormánytudomány örö- / kös mérsepe- / nyje[!] régen elítélte: / bírtak-e legalább eszményképpül / oly nagy, oly lelkesítő [!] ideát, mely / eljárásuk mentességül szolgálhat?

Ez eszmék egyike, melyek e stá- / tusférfiakat vezették, a birodalom / egysége volt. Az osztrák dynas- / tia[!] alatt conglomerált[!] hetero- gen[!] / országokból egy homogen[!] államot[!] / alkotni, mint az Spa- nyol- Fran- / cziaországban[!] vagy Nagy brittani- / ában[!] történt, szép és nagy eszme / volna, csakhogy 1400 esztend vel / késett el, és miután du sublime / au ridicule il n'y a qu'un pas, / valóban e nagynak látszó eszme / is neveltségessé vált, éppen úgy, mint / Don Quixot[!] törekvése a lovag- / kor visszaállításában, mi[!] pedig / nem is 14[!], csak egy félszázaddal[!] / késett el, mint[!] neveltségessé vál / nek a keresztes hadak maga ide / jében magasztos ideáljának nap-

jainkbani felmelegítése.

>>Ugy[!] van! Helyes!<<

Miel tt még a nemzetek / és államok egyéni kifejl dést / nyertek, mi- d n még egy nagy z r / volt az egész, akkor az elemek / egyes lhet- tek[!] nagyobb organismu- / sokká; de akkor sem egyes intéz / bölcsek szavára, de önmagok / nak készítve életprincipi- / mot, a históriát rejtek- ben, hal / kan, mint az organizáló ter / mészetben minden és mindig!

Ki azonban már meglev / életvidor organizmusok közé / lép, s azo- kat akarja összeolvasz- / tani: annak gyilkolással kell / kezdeni, és rom- lást, rothadást / igen, de életet el idézni soha sem fog

>>Helyes!<<

Tudniok kellene azon kívül[!] / azon igen tudós doktoroknak, / kik min- denhez értenek, azt is, / hogy külön népcsaládokhoz tar- / tozó nemzetek még azon organi- / záló századokban sem olvadtak / össze soha, s hogy csak két példát / említsek fel, mint az amerikai faj / soha az europa- ival[!] nem egyes l[!], / de inkább kivesz, mint a vegyest lakó / török és göröh[!] nem olvad / össze: úgy az áltáji[!] magyar sem / olvadhat össze az indogerman[!] / népekkel soha; de uraim, kivesz- / ni sem fog, mert világtörténeti / hivatása van, melynek még csak / els felvonását játszotta el.

>>Helyes!<<

Ezért tehát az osztrák / államférfiak egységes

Ausztriájokkal a legenda hét / alvójaként t nnek fel nekem, / kik nagy

kés re fölébredve, oly / pénzzel kínálták a világot, mely- / nek már régen kelete nem volt.

>>Ugy[!] van!<<

Másik vezéreszméjük az / osztrák státusférfiaknak az volt, / hogy bennünket civilizál[!]janak[!], / mint olyanok, kik hivatvák a / civilizációt[!] keletre terjeszteni.

Ezen egész kiinduló pont / részint vastag ignorantian[!], részint / malitiosus[!] ámitáson alapszik.

>>Ugy[!] van!<<

A magyar nemzet Szt. István / korától kezdve mindég[!] a többi / Europa[!] civilizációjának[!] szín- / vonalán, s t sok esetben azon felül / is állott, mire, hogy e részletezéssel / a ház türelmét ne fárasszam, csak / néhány példát kapok ki. Ott áll / a legbabonásabb századokban / Kálmán királyunk törvénye / a boszorkányok nem létér l;

>>Helyes!<<

ott áll / az els keresztes hadak idejében / nemzetünk felvilágosodott ma- / gatartása. Ott azon tény, hogy a / feudalismus[!] nálunk soha oly / virágzásra nem juthatott, mint / az állam megsemmisítésé- / vel jutott szomszédainknál. Ott / van végre[!] mint fényes lap[!] a / protestantismus[!] els idejéb l / vallási türelmünk akkor, mi- / d n Europa[!] szerete[!] az eretnekek / máglyái lobogtak.

>>Közhelyeslés.<<

De honnan merített tudo / mányosságunk is új táplálékokat?

az[!] els id kben, a konstantiná- / polyi bölcsekt l, kés bb az Anjou / házbeli[!] királyok alatt Olasz[!] és / Franciaországból[!], melyeknek egyetemeit / látogató tulnyomó[!] számmal ifjú- / ságunk, s csak mid n korszükség- / gé vált, [!] s[!] a[!] vallásreformáció[!] szavát / épen[!] Németországban emelte fel: / kezdtük a német tudományt felke- / resni, és[!] akkor is kérdem, nem épen[!] / a mostani osztrák államférfiak el - / dei, szellemben és hatalomban vol- / tak azok, kik az eszmék áldásos hatá- / sát a legujabb[!] id kig hazánkban / mindig gátolni, paralelizál- ni[!] igye- / keztek. Litteraturánk újra[!] teremt - / je[!] végre Kazinczy, nem-e[!] latin[!] görög / és francia[!] mintákat honosított[!],[!] né- / metek helyett?

>>Helyeslés.<<

Hol keressük tehát a német civi- / lizáló hivatás eredményét keleten? / A dunai fejedelemségekben, Lengyel-, / Oroszországban francia mive- / lés[!], / francia[!] eszmék virúlnak[!].

A hozzánk költözött német ven- / dégek nem csak[!] kenyeret és sót, nem / csak[!] örömet és veszélyt, de szokásokat, / m vel dést és hazafi- / érzetet osztanak / velünk. [1]

Vagy forduljunk másfelé? A- / merikába, hol a német a nagy angol / nemzet szabad intézményeiért szíve / sen felelji nemzetiségét és szolgál- / sa- / ga emlékeit, vagy Afrikába, hol / ismét angol misszionáriusok hir- / detik kiválólag az igét.

Hogy terjeszték az utolsó 12[!] / év alatt köztünk a civilizációt[!], – / az ismét el volt mondva fényes / szónoklatokban; én csak azt jegyzem meg, / hogy mid n Bach, a democratico-absolut kor / mányforma fel- / találója, Rück- / blikjében[!] civilizátori eredmé- / nyeit tálalta a világ elé, az ré- / szint szemtelen elcsavarása / volt a tényeknek; mint példá- / úl[!] az, mid n el sorolja, men- / nyi 3–4 osztályu[!] tanintézettel / aján- / dékozá meg hazánkat; mert / azt elhallgatja, hogy ezeknél sok- / kal több 6–8 osztályu[!] taninté- / zetünket törült[!] el.

>>Igaz! Helyes!<<

Elhallgatja, / hogy míg a mi volt intézeteink- / ben a birtoktalan tudni- / vágy / ingyen képezheté magát, addig / az övének sulyos[!] terheit a va / gyonos is alig bírja el[!].

>>Helyes!<<

Részint pedig oly eredmé- / nyek felmutatása, melyek koránt / sem a kormány pártolása által, / s t a kormánynak is ellenére, az / el tör nemzeti genius[!] termé- / kenyt [!] fuvalma alatt kelet / keztek, s így azon kakas nevetséges / szerepét játssza, mely kukorikolá / sának tulajdonítá a hajnal ha- / sadtát.

>>Köztetszés; taps.<<

Valóban ennyi arrogan- / tia[!] eszembe juttatja a német köl- / t eme szavait: / Wo ist des deutschen vaterland? / Wo's Pulver einer einst erfand,

Und heut' noch jeder denkt dabei: / Dass er der Mitterfinder sei.

>>Tetszés.<<

Mindezeknél azonban még iga- / zibb[!] hévmér je a civilizációnak / a politikai érettség és szabadság. / s[!] e tekintetben önértettel kér- / dhet- jük Europa[!] népeit, kérdehet- / jük szétzilált szerencsétlen szom- / szé- dainkat, kiknek szív- b l kíván- / juk állapotaik javulását: ki / állt századról századra el bb, mint / mi, s ki áll jelenleg is jogban és érze- / lemben er sben nálunk, / ha szerencsében és / anyagi er ben nem is?

>>Helyes!<<

Magna chartánk az angolo- / kéval egyidej ; mit a genfi bölcs / csak a mult[!] században elmélet- / ként bírt fölállítani a „Contrat socia- / le”- ról[!] – az államunk[!] alakulásában, / már egy ezredév el tt történelmi tény / volt. Mit a világtrendít francia[!] / forradalom véres küzdelmek között / birt[!] csak kimondani a nép[!] felség- / r l[!], az 1790 ben[!] törvényül lett ná- / lunk formulázva, hogy minden majes- / tas a nemzetnél van, s mi törvény- / ben kimondatott, azt a gyakorlat / életbe lépteté, s már[!] ak- kor[!] a[!] ve- / gyes[!] ülések[!] így[!] l nek[!] szólítva: [!] / „fölséges[!] haza”.

>>Igaz!<<

S minket, kik ily el zmények- / kel birunk[!], akartak 12[!] évi sa- / nyargatással, melyben a római / íróval szólva: „Vidimus quod / ultimim esset inservitute[!]” / mint Izrael népét a babilo- / niai[!] fogságban rákényszerí- / teni, hogy Isten ujjával írt

törvényeinket l elpártolva[!] / egy Baalhoz szegődjünk[!], kinek / Isten- ségét[!] más nem bizonyítja[!], / mint telhetetlen oltárán füstbe[!] / me- n vagyona millió szegény- / nek s elfolyó vére emberáldo- / zatoknak. De bár e 12[!] év alatt cselek- / vésők korlátot nem ismert, / hogy reája illettek Szent[!] Bernát / szavai: „facitis quia potestis, / an autem oportebat, questio est”, – végre kisült, / hogy non oportebat,

>>Derűlség.<<

villámaik, / melyeket reánk szórtak, épen[!] / ugy[!] nem ártottak, mint egykor / a pápa egyházi átka, melyet egyszerre az Európába[!] tör- tö- rö- / kök[!], az égen felt nt üstökös / és a[!] sáskák ellen kimondott.

>>Derűlség.<<

A kísérlet[!] nem sikerült, gyön- / gébb[!] volt az er szak, mint a szel- / lem.

Mi a democratico absolutis- / ticus[!] kormányforma
>>Derültség.<<
feltalá- / lójának nem sikerült[!], azt Schmer- / ling absolutistico dem-
ocratia[!] / feltalálója kísérti meg újra[!], még[!] / pedig az alkotmány
zászlói[!] alatt, / mert az alkotmányos eszmék / legnagyobb gy zelme
az, hogy / a mai korban ellenük[!] is / csak a szabadság színe alatt lehet
/ harcolni.
Ott állunk tehát #ma# ismét, hol / 1850 ben[!] álltunk, csak hogy[!] a
tér / még szégyenletesebb; most velünk, / általunk, törvényes úton szán-

dékoltatik a nemzet gyil- / kolás[!] végbevitetni, mi az er - / szaknak
nem sikerült[!]; s még[!] / az országot dragonade-ok ré- / mülete járja
végig, utolsó fil- / léreinkt l fosztogatva, hogy azok- / kal a modenai
herczeg[!] hadsere- / gét fizessék;

>>Zajos tetszés.<<
mig[!] nem ismert ha- / talom bérenczei[!] visznek ijedel- / met a békés
lakokba, mig[!] ugyan- / azon hatalom tisztvisel i felmentet- / ve[!] tör-
vényeink alúl[!], intézked- / nek fölöttünk;

>>Ugy[!] van!<<
mig[!] e ház lépcs in / lelépve, elhagytuk egyszersmind / a tért, melyen
si törvényeink / respektáltatnak:

>>Helyes!<<
addig mi, / Magyarország törvényhozótes- / tülete[!], mint tengeri rabló
ál / zászlója vagyunk a külföld / elámítására, pellengérré ál- / litva.[!]

>>Helyes!<<
Azonban hiszem er sen, hogy / az eredmény ugyanaz fog lenni; / mert
nemzetem politikai érett- / sége sokkal nagyobb, hogy[!] sem / át ne
lássa, miként Bach, [!] és / Schmerling rendszer, hogy egy / triviális
spanyol közmondás- / sal éljek – ugyanazon kutya, csak / más nyakra-
valóval.

>>Zajos derültség; taps<<
Hiszem, hogy az eredmény / ugyanaz fog lenni, ha mi is, / mint a római
senátus[!] Brennus / barbárjainak betörése alatt, / tógáinkba burkolóz-
va[!] törvényes / helyeinkben várjuk be mozd- / latlanul csapásaikat.

>>Helyes!<<

E törvényes tért látom / én mélyen tisztelt Deák fe- / rencz[!] képvisel
úr indítványainak leg- / több pontjában[!] elfoglalva, / azért szavazata-
tommal én is / hozzájuk[!] járulok.

De éppen mivel ily rendkí- / vül kétes[!] állásban vagyunk, leg- / ki-
sebb oly tér feladásától is fé- / lek, mire a rosszakarat kés bbi / lépéseknél
utalhat.

Ez ovatosságra[!] példa int / a legközelebbi napokból.

A megyék organizálták ma- / gukat, a megyék felirtak[!], bár / jól
tudták, hogy egészen törvé- / nyes téren nem állanak – csak / azért,
hogy lehetőségessé tegyék / az országgy lést, melyben a / nemzet mint
ilyen nyilatkoz- / hassék, s nyilatkozhassék a / törvény és alkotmány
legszi- / gorubb[!] meg[!] tartása[!] mellett[!]. / S' [!] ime[!] már a me-
gyék fel- / írásait[!] érvekül halljuk felhozni / a[!] mellett, hogy ir-
junk[!] fel[!] mi is; – / az első[!] engedő[!] lépést halljuk / okul felhoz-
ni, hogy tegyük meg a má- / sodikat is.

>>Ugy[!] van!<<

Rajta vagyunk a szoros / jogtól való eltérés lejtőjén[!], / melyet csakha-
mar arra hasz- / nálandnak elleneink, hogy be- / l le az egyezkedés har-
madik lé- / pésének logicáját[!] következ- / tessék,

>>Helyes!<<

mir l pedig a szó valódi / értelmét véve, ugy[!] hiszem

e házban senki sem álmodik; / mert egyezkedni annyit tesz – / mint kö-
veteléséb l is engedni / is[!] akarni, a mi követeléseink / pedig épen[!]
ugy[!] nem lehetnek / engedés tárgyai, mint a lenni / vagy nem lenni,
mint az élet és halál.

>>Helyes!<<

Kerüljük tehát annak / látszatát is, a felírás[!] választ, / ez viszonvá-
laszt[!] feltételez; mind- / ebb l a rossz[!] akarat – pedig nem / jó bará-
tokkal van dolgunk – / egyezkedést magyarázhat ki, s va- / lóban, ki ne-
kem ultimátumát / beadja, de az el szobában ma- / rad, az némi gyanút
méltán / is költhet fel bennem, hogy még / ez nem volt[!] utolsó szava.

>>Helyes!<<[? – a másolaton csak sejteth – Á.K.]

Azért pártolom én Tisza / Kálmán, [!] tisztelt képvisel / úr módosít-
ványát; s a ha- / tározat[!] formáját; mert ezt / tartom jogaink védelmé-
ben / óvatos politikának.

Mondják, hogy minden ante- / cedentia a felirat mellett van; / de azon álláshoz, melyen / vagyunk, még antecedentiát nem / hallottam a történetb l idézni; / s így mindaddig, míg azt nem / hallok[!], én sem keresek ante- / cedentiát a határozatra.[1]

Mondják, hogy a határo- / zat magunkon kívül[!] senkit[!] sem[!] kö- / telez. S vajjon[!] kit / kötelez a jogaiban megsér[!]

megsértett[!] gyöngének protes- / tátiója, kit az összeroskadó har- / cos jajkiáltása? ugye[!] bár / senkit,[!] és még[!] is mindenkit, / kinek keblében nemes érzés / lakik, söt[!] azt is, ki pirúlva[!] / érzi, hogy e jaj[!] kiáltás okozója.

>>Helyes! Igaz!<<

S most mid n a szó per- / czek[!] alatt körüljárja a világot, / ne féljünk, hogy süketen hang- / zik el szavunk, ne féljünk, hogy azon / hatalom fülébe nem hat, / mely okozója, hogy köztünk tör- / vényes kormány nincs, mely a / vele való közlekedés egyetlen / törvényes eszköze lehetne, mely / okozója, hogy csonka parlament / vagyunk, s így[!] képtelenek azon / kitünö[!] törvényhozási cselek- / vény gyakorlatára, hogy fel- / irhassunk[!].

>>Ugy[!] van!<<

S ha e hatalom oly térre / kívánna lépni, melyen lehet- / séges, hogy kezet foghassunk, / ne mondja senki, hogy azt fel- / irás[!] nélkül nem teheti, ott / van törvénykönyvünkben meg- / irva[!] az ut[!], mely e térre vezet. – / Addig folyamodást irhatunk[!] / a hódítónak, kérve kérhetjük: / uram[!]! már sok a sanyargatás, / a nyomor, melyet ránk kül- / desz, könnyíts terhünkön; de / felírást[!], mint nemzet feje- / delméhez, addig nem küldhe- / tünk.

>>Helyeslés.<<

Éppen azért tehát, mert tu- / dom, hogy szavunk határozat / formájában is végig fogja rezeg- / ni a világot, hiszem én is, mit / #az# igen tisztelt képvisel k mon- / dottak, hogy országgy lésünk / nem lesz eredménytelen; mert / most a jelenben más eredményt / nem is várok, mint azt, hogy / megértsen a világ, s hiszek lé- / telünk biztos voltában a jöv ben, / mert e megértett szó a jog, az[!] / igazság és haladás szava leend.

Összecsaphatnak még egy- / szer felettünk a keserűség setét / hullámjai; de a mi győzelmeink / csak idők kérdése, a durva erő / szak csak ephemeres[!] győzelmet / arathat, az eszme fölkel és / közvagyonná lesz, melyért / elsők kimondói elvérezének.

Még csak néhány, [!] részint / e[!] házban, részint szomszédainknál felmerült eszméire kívánok[!] / reflectálni. [!]

A placetum iránt az / eltekintve mondottak után szól- / ni, halottak elleni küzdés / volna, csak azt akarom még / megjegyezni, hogy a placetum / joga soha a magyar ca- / tholica egyház függetlenségére / ellen nem volt irányozva, csak / egy politikai külhatalom

befolyása ellen; – s' [!] valamint / hazánk Mátyás király alatt / legjobban virágzott, ki a placetum jogát vas marokkal tartá fenn: ugy[!] / Ulászló alatt a placetum joga / megsértvén, tud- / juk siralmas következményeit.

>>Igaz!<<

Igen tisztelt szónokok fé- / nyesen bebizonyították[!], hogy Ausz- / tria nagy[!] hatalmi volta[!] nem / az egységes Ausztria, s tényleg / a dualismus[!] feltétele. #-# Én / erre csak azt jegyzem meg, hogy[!] / ha az ellenkez leg volna is, az / oppurtunitás elvét soha érvül / el nem fogadhatnók, a[!] nélkül, / hogy egyszersmind minden rab- / lást, minden elnyomását a / gyengébbnek, ne szentesítsük, / hogy vele el nem ismerjük, miként / annak, ki saját vagyonából / úr nem lehet, joga van ember / fele zsebére. #-# De különben / is, tartozik-e boldogságunk- / hoz, hogy nagy[!] hatalmasság le- / gyünk? halottuk-e[!] valaha, hogy egy / belga ezért megirigyelt volna egy / orosz alattvalót?

>>Helyes! Köztetszés.<<

(XLII.) Végre azt[!] mondják szomszédaink, hogy mi forradalmi / téren állunk. Ha forradalmi téren / az áll, ki a történeti / jogokat lábba tapodja; ha / az áll, ki minden kegyeletet

#mell- zve# levetközve[!], erőszakosan ül- / tet uj[!] intézményeket / elrombolt régiek helyére: ugy[!] / a forradalmi téren k van- / nak, a conservatív[!] magyar / nemzet ellenében, s' Europa[!] / érdeke minket irányokban / győzelemre vezetni, nehogy / elbirhatatlan[!] zaklatások

után / azon térre szorítva, egygyel[!] / szaporítsuk azon meggyil- / kolt nemzetek sorát, melyek / egyike tavaly megifjúlva[!] és / fenyegetve kelt fel halottai- / ból, másikának véres kísér- / tete pedig Banquó[!] szellemeként / még folyvást rémíti az eu- / ropai[!] diplomáciát.

>>Köztetszés, tetszés, taps, zajos éljenzés<<

A szövegváltozat az Országos Levéltárban található K 2. 6. csomó jelzetben található a 49–57; ez alapján készült Az Országgy és Képvisel házának naplója 1861. I. k. 309–312. A kézirat másolatáért Andor Csabának mondok köszönetet.

A jelölésekr l:

Noha egyszer bb lett volna, s az id rend is ezt követelné, hogy a kéziratot tekintsem els változatnak, s a Halász Gábor-féle kiadásban jelöljem az eltéréseket, betoldásokat, azért nem cselekedtem így, mert más kritikai kiadások (Jókai Mór Összes M vei Kritikai Kiadás) is megengedi, hogy egy „bevett” szövegkiadásra épüljön a kiadás. Ott az 1894–98-as Nemzeti Díszkiadás az alap – itt lehet a Halász Gábor-féle.

A lapvégeket egy-egy vonallal jelöltem, a sorvégeket / jelöli, a bekezdések jelölésén nem változtattam. Ugyancsak új sorban szerepelnek a tetszésnyilvánítások, amelyek a kéziratban széljegyzetként, a szövegrész mellett álltak.

[!]: A HG–1942 jelzet szöveghez képest itt eltérések vannak – írásjelhasználat, egybe- és különírás, magánhangzó-hosszúság, kezd bet - használát, illetve számnevek számmal történ írása

#xxx#: Az így jelölt szavak, kifejezések, mondatok az eredeti kézirat szövegéb l hiányoznak.

>> xxx <<: Az így jelölt szavak, kifejezések, mondatok az országgy - lési hallgatóság reakcióit rögzítette.

A sajtó-változat

[u]

Tisztelt képvisel ház!

Gibbon, a nagy angol[!] történetíró azt mondja: ha Alarich a ravennai tanácsban lett volna, valószínűleg ugyanazon rendszabályokat javasolja, melyekhez Honorius miniszterei, az ellenében nyúltak! E jelenet ismétlik mindenütt a világtörténelemben[!], hol államok indultak bomlásnak, mert országokat nem intézményeik jósága, de a közszellem, nem teoriák ragyogó volta, de polgárerény tartja fel, s mint Koszorus[!] költőnk mondja:

„Minden országnak támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész; [!]
Róma ledül s rabigába görbed.

S miket Gibbon a bomladoszó[!] római birodalomról ír[!], mind azt[!] szemünkkel látjuk megújulni[!] a bécsi urak tanácsában, mint megdőbbséget az időknek, mert valamint Cincinnatusokat és Aristidéseket, Perényieket és Csányiakat csak nagyjövű[!] nemzet szülhet, úgy[!] Heliogabalusok és Cleanderek, Bruckok és Eynattenek csak ott teremhetnek, hol Hamlet szerint valami rothadás van az álladalomban.

E rothadást 12[!] éven keresztül mindnyájan keserűen érezzük, [!] azon 12 év alatt, melyről Tacitussal méltán elmondhatjuk: magnum profecto dedimus patientiae documentum, [!] de melynek borzalmait[!] oly remekül ecsetelték már el, hogy halovány színű[!] hozzájárulni nem akarok, s csak annak vizsgálatába bocsátkozom, ha vajjon azon osztrák státusférjak, kik oly szentségsértkezéssel merészelték a történelmi fejlődés és emberi jog kerékébe belekapni, s kiknek politikáját a siker, a kormánytudomány örökös mér[!]

serpeny je régen elítélte, birtak-e[!] legalább eszményképül oly nagy, oly lelkesít [!] ideát, mely eljárásuk mentségéül szolgálhat?

Ez eszmék egyike, melyek e státusférfiakat vezették, a birodalom egysége volt. Az osztrák dinastia[!] alatt conglomeralt[!] heterogen[!] országokból egy homogén országot alkotni, mint az Spanyol- Franciaországban[!] vagy Nagy-britanniában[!] történt, szép és nagy eszme volna, csakhogy 1400 esztendővel késett el, és miután du sublime au ridicule et[!] ni[!] a qu'eun pas, valóban e nagynak látszó eszme is nevetségessé vált, épen[!] úgy[!], mint Don Quixot[!] törekvése a lovagkor visszaállításában[!], mi[!] pedig nem is 14[!], csak egy félszázaddal[!] késett el, ## mint nevetségessé válnék a keresztes hadak maga idejében[!] magasztos ideájának[!] napjainkban[!] felmelegítése.

Mielőtt még a nemzetek és államok egyéni kifejlődést nyertek, minden még egy #nagy# z r volt az egész, akkor az elemek egyesülhettek nagyobb organizmusokká[!]; de akkor sem egyes intéz bölcsek szavára, de önmagoknak készítve[!] életprincipiumot, a historiát[!] rejtekben, halkán, mint az organizáló természetben minden és mindég!

Ki azonban már meglev életvidor organismusok[!] közé lép, s azokat akarja összeolvasztani,[!] annak gyilkolással kell kezdenie[!], és romlást, rothadást igen, de életet el idézni soha sem fog.

Tudniok kellene azon[!] kívül[!] azon igen tudós doctoroknak[!], kik mindenhez értenek, azt is, hogy külön népcsaládokhoz tartozó nemzetek, [!] még azon organizáló századokban sem olvadtak össze soha, s hogy csak két példát említsek fel, mint az amerikai faj soha az európaival nem egyesül, de inkább kivesz, mint a vegyest lakó török és görög nem olvad össze: úgy az altei[!] magyar sem olvadhat össze az indogermán népekkel soha, [!] de uraim, kiveszni sem fog, mert világtörténeti hivatása van, melynek még csak első felvonását játszotta el.

Ezért tehát az osztrák államférfiak egységes Ausztriájokkal a legenda hét alvójaként tünnek[!] fel nekem, kik nagy késre felébredve[!], oly pénzzel kínálták[!] a világot, melynek már régen kelete nem volt.

Másik vezéreszméjök az osztrák státusférfiaknak az volt, hogy bennünket civilizáljanak[!], mint olyanok, kik hivatvák a civilizációt[!] keletre terjeszteni.

Ezen egész kiindulási[!] pont részint vastag ignorantián[!], részint malitiosus[!] ámtáson alapszik.

A magyar nemzet sz. [!] István korától kezdve mindég[!] a többi Europa[!] civilizációjának[!] színvonalán[!], s t sok esetben azon felül is állott, mire[!] hogy e részletezéssel a ház türelmét ne fárasztssam[!], csak néhány példát kapok ki. Ott áll a legbabonásabb századokban Kálmán királyunk törvénye a boszorkányok nemlétére [!]; ott áll az 1-s [!] kereszties hadak idejében nemzetünk felvilágosodott magatartása. Ott azon tény, hogy a feudalismus nálunk soha oly virágzásra nem juthatott, mint az állam megsemmisítésével[!] jutott szomszédainknál. Ott van végre[!][!] mint fényes lap, a protestantismus els idejéb l vallási türelmünk akkor, mid n Európaszertel[!] az eretnekek máglyái lobogtak.

De honnan merített tudományosságunk is új[!] táplálékokat, az els id kben, a konstantinápolyi bölcsekt l, kés bb az anjou[!] házbeli királyok alatt Olasz- és Franciaországból[!], melyeknek egyetemeit látogatá tulnyomó[!] számmal ifjuságunk[!], s csak mid n kor[!] szükséggé vált vallásreformáció[!] szavát éppen Németországban emelte fel[!] kezdtük a német tudományt felkeresni, és[!] akkor is kérдем, nem-e[!] épen[!] a mostani osztrák államférfiak el dei[!] szellemben és hatalomban voltak azok, kik ez eszmék áldásos hatását a legujabb[!] id kig hazánkban mindig gátolni[!] s[!] paralelizálni[!] igyekeztek.*)

Hol keressük tehát a német civilisáló hivatás eredményét keleten? A dunai fejedelemségekben, Lengyel-, Oroszországban francia[!] művelés[!], francia[!] eszmék virulnak.

A hozzánk költözött német vendégek nem[!] csak kenyeret és sót, nem[!] csak örömet és veszélyt, de szokásokat, művelést[!] és hazafiézetet osztanak velünk.

Vagy forduljunk másfelé? Amerikába, hol a német a nagy angol nemzet szabad intézményeiért szívesen[!] felejté nemzetiségét és szol-

*) Literaturánk[!] ujra[!] teremté végre Kazinczy, nem-e[!] latin, görög és francia[!] mintákat honosított[!], [!] németek helyett?

gasága emlékeit, vagy Afrikába, hol ismét angol missionáriusok[!] hirdetik kiválólág az igét.

Hogy terjeszték az utósó[!] 12[!] év alatt köztünk a civilisációt[!], – az ismét el volt mondva fényes szónoklatokban; én csak azt jegyzem meg, hogy mid n B a c h, a democratico-absolut kormányforma feltalálója, R ü c k b l i c k j é b e n civilisatori[!] eredményeit tálalta a világ elé, az részint szemtelen elcsavarása volt a tényeknek,[!] mint például az, mid n el sorolja, mennyi 3–4 osztályu[!] tanintézettel ajándékozta meg hazánkat; mert azt elhallgatja, hogy ezeknél sokkal több 6–8 osztályu[!] tanintézetünket törült[!] el. –[!] Elhallgatja, hogy mig[!] a mi volt intézeteinkben a birtoktalan tudnivágy ingyen képezheti[!] magát, addig az övének súlyos terheit a vagyonos is alig bírja el.

Részint pedig oly eredmények felmutatása, melyek korántsem a kormány pártolása által, s t a kormánynak is ellenére, az el retör [!] nemzeti genius[!] termékenyit [!] fuvalma alatt keletkeztek, s így[!] azon k a k a s nevelésű szerepét játsza[!], mely kukorikolásának tulajdonítá[!] a hajnal hasadtát. – – Valóban ennyi arrogancia eszembe jut-tatja a német költ eme szavait:

Wo ist des Deutschen[!] Vaterland[!]?

Wo's Pulver[!] einer einst erfand,

Und heut[!] noch jeder denkt dabei:

Dass er der Miterfinder[!] sei.

Mindezeknél azonban még igazabb hévmér je a civilisációnak[!] a politikai érettség és szabadság[!] s[!] e tekintetben önézettel kérdezhettek[!] Európa népeit, kérdehetjük szétzilált szerencsétlen szomszédainkat, kiknek szívb l[!] kívánjuk[!] állapotaik javulását, [!] kiállt[!] századról századra el bb[!] mint mi, s ki áll jelenleg is jogban és érzelemben er sben nálunk, ha szerencsében és anyagi er ben nem is?

Magna chartánk az angolokéval egyidejű[!]; mit a genfi bölcs csak a mult[!] században elméletként birt[!] fölláztatni[!] a contrat sociale-ról[!],[!] # # az államunk alakulásában[!] #már# egy ezredév el tt történelmi[!] tény volt. Mit a világrendít [!] francia[!] forradalom véres küzdelmek közt[!] birt[!] csak kimondani a népfel ségr l, az 1790-ben törvényül lett nálunk formulázva, hogy minden maiestas[!] a nemzet-

nél van, s mi törvényben kimondatott, azt a gyakorlat életbe lépteté, s ~~#nagy hazánkfia, Széchenyi minden vegyes ülést így szólított meg:#~~ már[!] akkor[!] a[!] vegyes[!] ülések[!] így[!] l nek[!] megszólítva[!]:[!] Felséges haza.

S minket, kik ily elzményekkel birunk[!], akartak 12[!] évi sanyargatással, melyben a római íróval szólva vidimus,[!] quod ultimum[!] esset in servitute, mint izrael[!] népét a babiloni[!] fogságban rá[!] kényszeríteni, hogy Isten ujjával irt[!] törvényeinket l elpártolva, egy Baalhoz szegdjünk, kinek istenségét más nem bizonyítja[!], mint telhetlen[!] oltárán füstbemen vagyona millió szegénynek, [!] s elfolyó vére emberáldozatoknak.

De bár e 12[!] alatt cselekvésük[!] korlátot nem ismert, hogy rája[!] illettek Sz[!] Bernát szavait[!] facitis quia potestis an autem oporteat, questio est #, -# végre kiszült, hogy non oportebat, [!] villámaik, melyeket reánk szórtak, épen[!] úgy[!] nem ártottak, mint egykor a pápa egyházi-átka[!], melyet egyszerre az Európába tör törökök[!], az égen feltűnt[!] üstökös és sáskák ellen kimondott. A kísérlet[!] nem sikerült, gyöngébb[!] volt az erszak, mint a szellem.

Mi a democratico-absolutisticus[!] kormányforma feltalálójának nem sikerült, azt Schmerling absolutisticus-democratia[!] feltalálója kísérti[!] meg újra[!], még[!] pedig az alkotmány zászlói[!] alatt, mert az alkotmányos eszmék legnagyobb gyzelme az, hogy a mai korban ellenük[!] is csak a szabadság színe[!] alatt lehet harcolni[!].

Ott állunk tehát ma ismét, hol 1850-ben álltunk, csakhogy a tér még szegyenletesebb,[!] most velünk, általunk, törvényes úton szándékoltatik a nemzet[!] gyilkolás végbevitetni, mi az erszaknak nem sikerült, [!] s még[!] az országot dragonde-ok rémülete járja végig, utolsó filléreinket l fosztogatva, hogy azokkal a modenai herceg[!] hadseregét fizessék, [!] mig[!] nem ismert hatalom bérenczei[!] visznek ijedelmet a békés lakokba, mig[!] ugyanazon hatalom tisztvisel i fölmentve[!] törvényeink alól, intézkednek felettünk, [!] míg e ház lépcs in lelépve, elhagytuk egyszersmind a tért, melyen si törvényeink respectáltatnak, [!] addig mi, Magyarország tör-

vén yhozó testület e, mint tengeri rabló álzászlója vagyunk a külföld elámitására[!] [!] pellengérré állítva. #-#

Azonban hiszem er sen, hogy az eredmény ugyan[!] az fog lenni,[!] mert nemzetem politikai érettsége sokkal nagyobb, hogy[!] sem át ne lássa, miként a[!] Bach és Schmerling-rendszer, hogy egy triviális spanyol közmondással éljek, [!] #-# ugyanazon kutya, csak más nyakra valóval[!].

Hiszem, hogy az eredmény ugyanaz fog lenni, ha mi is, mint a római senatus[!] Brennus barbárjainak betörése alatt, togáinkba[!] burkolva[!], törvényes helyeinkben várjuk be mozdulatlanul csapásaikat.

E törvényes tért látom én mélyen tisztelt Deák Ferencz[!] képviselő úr indítványának[!] legtöbb pontjaiban elfoglalva, azért szavazatommal én is hozzájok[!] járulok.

De épen[!] mivel ily rendkívül[!] kétes[!] állásban vagyunk, legkiseb oly tér feladásától is félek, mire a rosszakarat kés bbi lépéseknél utalhat.

Ez ovatosságra[!] példa int a legközelebbi napokból.

A megyék organizálták magokat, a megyék felirtak[!], bár jól tudták, hogy egészen törvényes téren nem állanak #-# csak azért, hogy lehetőségessé tegyék az országgyűlést[!], melyben a nemzet mint ilyen nyilatkozhatnék, s nyilatkozhatnék a törvény és alkotmány legszigorúbb megtartása[!] mellett.

S ime[!] már a megyék felírásait[!] érvekkül halljuk felhozni a[!] mellett, hogy irjunk[!] fel[!] mi is; – az első enged [!] lépést halljuk okul felhozni, hogy tegyük meg a másodikat is.

Rajta vagyunk a szoros jogtól való eltérés lejt jén, melyet csakhamar arra használnának elleneink, hogy bel le az egyezkedés harmadik lépésének logicáját[!] következtessék, mir l pedig a szó valódi értelmét véve, ugy[!] hiszem e házban senki sem álmodik; mert egyezkedni annyit tesz – mint követeléséb l #is# engedni is[!] akarni, a mi követeléseink pedig épen[!] ugy[!] nem lehetnek engedés tárgyai, mint a lenni vagy nem lenni, #mint# az élet és halál.

Kerüljük tehát annak látszatát is, a felírás[!] választ, ez viszonzválaszt[!] feltételez, [!] mindebb l a rossz[!] akarat – pedig nem jó barátokkal van dolgunk – egyezkedést magyarázhat #ki#, s valóban, ki nekem ultimátumát beadja, de az el szobában marad, az némi gyanut[!] méltán is költhet fel bennem, hogy még ez nem utolsó szava.

Azért pártolom én Tisza Kálmán,[!] tisztelt képvisel ur[!] módosítványát; s a határozat[!] formáját; mert ezt tartom jogaink védelmében ovtos[!] politikának.

Mondják, hogy minden antecedentia a felirat mellett van; de azon álláshoz, melyen vagyunk, még antecedentiát nem hallottam a történetb l idézni, [!] s így mindaddig, míg azt nem hallok[!], én sem keresek antecedentiát a határozatra.

Mondják, hogy a határozat magunkon kívül[!] nem kötelez senkit. S vajjon[!] kit kötelez a jogaiban megsértett gyöngének protestatiója[!], kit az összeroskadó harcos jajkiáltása? ugy-e[!] bár senkit, [!] és mégis mindent[!] [!] kinek keblében nemes érzés lakik, s t azt is, ki pirulva érzi, hogy e jajkiáltás okozója.

S most mid n a szó perczek[!] alatt körüljárja a világot, ne féljünk, hogy siketen[!] hangzik el szavunk, ne féljünk, hogy azon hatalom fülébe nem hat, mely okozója, hogy köztünk törvényes kormány nincs, mely a vele való közlekedés egyetlen törvényes eszköze lehetne, mely okozója, hogy csonka parlament vagyunk, s így képtelenek azon kitün [!] törvényhozási cselekvény gyakorlatára, hogy felirhassunk[!]

S ha e hatalom oly térre kívánna lépni, melyen lehetséges, hogy kezet foghassunk, ne mondja senki, hogy azt felírás[!] nélkül nem teheti, ott van törvénykönyvünkben megírva az ut[!], mely e térre vezet. – Addig folyamodást írhatunk a hódítónak, kérve kérhetjük, [!] uram[!] már sok a sanyargatás, a nyomor, melyet reánk[!] küldesz, könnyits[!] terhünkön; de felírást[!], mint nemzet fejedelméhez, addig nem küldhetünk.

Épen[!] azért tehát, mert tudom, hogy szavunk határozat formájában is végig fogja rezegni a világot, hiszem én is, mit az igen tisztelt képvisel k mondtak, hogy országgyűlésünk[!] nem lesz eredménytelen,[!] mert most,[!] a jelenben más eredményt nem is várok,

mint azt, hogy megértsen a világ, s hiszek lételünk biztos voltában a jövőben, mert e megértett szó a jog, igazság és haladás szava leendő.

Összecsaphatnak még egyszer felettünk a keserűség sötét hullámai, de a mi gyelmünk csak idő kérdése, a durva erőszak csak ephemergyzelmet arathat, az eszme fölkel és közvagyonná lesz, melyért első kimondói elvérzének.

Még csak néhány részint a házban, részint szomszédainknál felmerült eszméire kívánok reflectálni.

A placetum iránt az eltem mondottak után szólani, halottak elleni küzdés volna, csak azt akarom még megjegyezni, hogy a placetum joga soha a magyar catholica egyház függetlensége ellen nem volt irányozva, csak egy politikai külhatalom befolyásaellen – s valamint hazánk Mátyás király alatt legjobban virágzott, ki a placetum jogát vasmarokkal tartá fel, úgy Ulászló alatt a placetum joga megsértetvén, tudjuk siralmas következeit.

Igen tisztelt szónokok fényesen bizonyították, hogy Ausztria nagyhatalmi volta nem az egységes Ausztria, s t éppen a dualismus feltétele. – Én erre csak azt jegyzem meg, hogyha az ellenkező volna is: az oportunitás elvét soha érvül el nem fogadhatnók, anélkül, hogy egyszersmind minden rablást, minden elnyomását a gyengébbnek, ne szentesítsük, hogy vele el nem ismerjük, miként annak, ki saját vagonából ur nem lehet, joga van emberfele zsebére. – De különben is, tartozik-e boldogságunkhoz, hogy nagyhatalmasság legyünk? hallottuk-e valaha, hogy egy belga ezért megirigyelt volna egy orosz alattvalót?

Végre mondják szomszédaink, hogy mi forradalmi téren állunk. Ha forradalmi téren az áll, ki a történeti jogokat lábbal tapodja; ha az áll, ki minden kegyeletet ~~mellette~~ kivételként erőszakosan ültet új intézményeket elrombolt régiek helyére, úgy a forradalmi téren k vannak, a conservatív magyar nemzet ellenében, s Európa érdeke minket irányokba gyzelemre vezetni, nehogy elbirhatlan zaklatások után azon térre szorítva, egygyel szaporítsuk azon meggyilkolt nemzetek sorát, melyek, egyike tavalgy megifjúlva és fenyegetve kelt fel halottaiból, másikának véres kísértete ~~pedig~~ Bankó szellemeként még folyvást rémiti az európai diplomatiát.

A szöveget a Magyarország című napilap 1861. V. 29-i 125. számában közölt beszéd különnyomatoként megjelentetett kiadásából vettem: *Tissza László, Gr. Széchenyi Dénes és Madách Imre tartott beszédei*. Pest, 1861. Nyomatott Wodianer F.-nél. 16–23. o. A kiadványért Andor Csabának tartozom köszönettel.

A szövegváltozat kialakításában a többihez igazodva a Halász Gábor-féle textust használtam in Madách Imre Összes Művei II. kötet Sajgó alá rendezte, bevezette és a jegyzeteket írta Halász Gábor Révai Kiadó Bp., 1942. kiadás alapján készült – itt megtalálható a (Beszéd) 686–693. o., a jegyzetek 1194. o.

[!]: A HG–1942 jelzetű szöveghez képest itt eltérések vannak – szó-többség, írásjelhasználat, egybe- és különírás, magánhangzó-hosszúság, kezdő betűhasználat, illetve számnevek számmal történő írása.

#xxx#: Az így jelölt szavak, kifejezések, mondatok az eredeti kézirat szövegéből hiányoznak.

Névmutató

(A névmutatói keresés nem terjed ki a mellékelt kéziratosságon hasonmás kiadásra.)

- A**arich 12, 20, 21, 59, 87, 95, 105, 115
Andor Csaba 45, 79, 80, 81, 82, 83, 103, 114, 123
Anjou (dinasztia) 14, 31, 62, 89, 97, 107, 117
Arany János 23
Aristides(z) 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105, 115
Arndt, E. M. 35
Árpádházi II. András 37
Árpádházi, Géza fejedelem 31
Árpádházi I. István Szent 14, 29, 30, 62, 88, 97, 107, 117
Árpádházi I. Kálmán Könyves 14, 30, 62, 88, 97, 107, 117
Árpás András Dániel 76
Árpás Károly (Á. K.) 23, 31, 41, 43, 44, 51, 53, 57, 68
- B**ach, A. 14, 16, 29, 33, 34, 42, 63, 67, 73, 89, 91, 98, 100, 108, 110, 118, 120
Ballagi Mór 37
Balogh Károly 52, 78
Bárdos Dávid 80, 83
Bene Kálmán 23
Bercsényi Miklós 43
Bérczy Károly 77
Bernát, Szent 16, 39, 65, 90, 99, 109, 119
Berzsényi Dániel 22, 36, 71
Blanqui, L. A. 55
Brennus 16, 43, 67, 91, 100, 110, 120
Bruck, K. L. 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105, 115
Brunner, S. 35
Buonarrotti, Ph. 55
- C**ervantes 26
Cinnatus, L. Q. 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105, 115

Cleander 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105, 115
Cromwell, O. 49

Csány v. Csányi László 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105, 115

Dák Ferenc 9, 10, 16, 43, 45, 47, 51, 54, 67, 73, 91, 100, 111, 120

Eötvös József 23, 102
Eynatten, A. Fr. 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105, 115

Fourier, F. M. Ch. 55
Faludi Ferenc 25

Garibaldi G. 56
Gergely András 55
Gibbon, E. 12, 20, 21, 22, 59, 60, 71, 87, 95, 105, 115

Gyalai Pál 10, 77, 82

Habsburg (dinasztia) 50, 53
Habsburg I. Ferenc József 50
Halász Gábor 10, 11, 44, 78, 82, 103, 104, 114, 123
Heliogabalus, Varius Avitus Bassianus 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105,
115
Herder, J. G. 26
Honorius, Flavius 12, 20, 21, 59, 87, 95, 105, 115
Horánszky Nándor 34
Horatius, Q. F. 22
Horváth Károly 79, 82
Humboldt, W. 28
Hunyadi Mátyás I. 18, 53, 70, 93, 102, 113, 122
Jagelló, Ulászló II. 18, 53, 70, 93, 102, 113, 122
Jókai Mór 23, 55, 83, 114

Azinczy Ferenc 9, 10, 11, 14, 31, 32, 63, 89, 97 [áthúзва], 107, 117
Kerényi Ferenc 82
Kossuth Lajos 46, 51, 53, 54, 77
Kölcsey Ferenc 51
Krisztus, Jézus 52

Amarck, J. B. 26
Livius, Titus 43
Lónyay Menyhért 103
Luxemburg, I. Zsigmond 53

Accchiavelli, N. 25
Madách Imre 5, 7, 9, 10, 11, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 34, 35, 37,
38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 94, 103, 123
Madarász József 55
Madarász László 55
Makkabeus, Judás 39, 50
Mészáros István 34
Modenai, Ferenc Ferdinánd 41
Montesquieu, Ch. L. 22
Mózes 39, 50

Abukodnozor (Nebukadneccar) 38
Nagy Miklós 83

Ary Pál 53

Aven, R. 55

Avös: lásd: Eötvös József

Alágyi Menyhért 77, 78
Perényi Zsigmond 12, 22, 23, 60, 87, 95, 105, 115
Pet fi Sándor 24, 52

Poniatowski, St. 57
Praznovszky Mihály 79, 82

Adó György 45, 79
Rónay László 82
Rousseau, J.-J. 37

Schaffhauser Ferenc 34
Schmerling, A. 16, 40, 42, 66, 67, 73, 81, 91, 99, 100, 110, 119, 120
Shakespeare, W. 24, 57
Seibert, J. 29
Somssich Pál 103
S tér István 10, 11, 35, 78, 82
Stilicho 21
Stuart, I. Károly 49

Szabad György 78, 79
Szabó Béla 79
Széchenyi Dénes 82, 123
Széchenyi István 9, 10, 11, 15, 34, 37, 51, 65, 77, 90, 99, 119
[áthúzza]
Szeleukida (dinasztia) 50
Szigethy Gábor (SzG) 10, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 31, 34, 35, 37,
38, 39, 40, 41, 43, 52, 53, 54, 57, 79, 82
Szontagh Pál 79

Acitus 12, 24, 25, 38, 60, 87, 95, 105, 115
Teleki László 9
Terényi Lajos 100
Themisztoklész 23
Tisza Kálmán 9, 10, 17, 44, 47, 69, 73, 92, 101, 111, 121
Tisza László 82, 123

Vajda Péter 23
Voinovich Géza 77
Vörösmarty Mihály 40, 49

Wácha Imre 5
Wesselényi Miklós 55
Wodianer, F. 82, 123

Zbolen Endre 34